

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YENİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

XVI. YÜZYILDA AVRUPALI SEYYAHLARA GÖRE
OSMANLI MACARİSTANI
(1520-1600)

Nazan ŞAHİN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Prof. Dr. Bayram ÜREKLİ

Konya-2020

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Nazan ŞAHİN
	Numarası	184202031009
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Tarih/Yeniçağ Tarihi
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐
	Tezin Adı	XVI. Yüzyılda Avrupalı Seyyahlara Göre Osmanlı Macaristanı (1520–1600)

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin imzası
(imza)

Nazan Şahin

ÖN SÖZ

Bu çalışma, 16. yüzyılda Macaristan'a seyahat eden Avrupalı seyyahların gözünden Macaristan'ı incelemek amacıyla hazırlanmıştır. Yüksek lisans tezi olarak hazırlanan bu çalışmanın konusunu değişik tarihlerde farklı amaçlarla yolculuğa çıkan seyyahların Macaristan'a dair izlenimlerine bağlı kalınarak, Osmanlı hâkimiyetinde XVI. yüzyılda Macaristan kentlerinin fizikî, idarî, sosyal, ekonomik, demografik ve kültürel yapılarının incelenmesi hedeflenmiştir.

Çalışma giriş bölümü hariç üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde, Osmanlı Macaristan'ının genel durumu hakkında bilgi verilmiştir. Macaristan'ın tarihsel kısa geçmişi, Mohaç Meydan Muharebesi ve sonrası, Osmanlı Devleti'nin Macaristan siyâseti, Budin'in Fethi, Estergon ve Zigetvar Seferi ile Haçova Meydan Muharebesi hakkında kısa bilgiler yer almıştır. Ayrıca giriş bölümünde çalışmanın konusu, amacı, önemi, varsayımlar, sınırlılıklar, tanımlar ve yöntem üzerinde durulmuştur.

Birinci bölümde, seyyahlar başlığı altında 16. yüzyılda Macaristan'a seyahat eden Avrupalı seyyahların biyografileri ile seyahate çıkış amaçları, yolculuğa başladıkları yerler, izledikleri güzergâhlar ve seyahatnâmeleri ile ilgili bilgiler verilmiştir.

İkinci bölümde, seyyahların yolculuklarının geçtiği Tuna Nehri'nin konumu, Tuna Nehri'nde deniz taşımacılığı, Tuna Nehri'nde gemi köprüler, Tuna'da nassada savaş gemileri ve Bucentaurus saltanat gemisi alt başlıkları ile ele alınmıştır. Seyyahların Tuna Nehri'nde izledikleri güzergâhlar dikkate alınarak uğradıkları şehirlerin adları, fizikî yapıları, konumları, eski tarihleri, yönetimleri, kaleleri, ekonomileri, günlük yaşantıları, yetiştirilen ürünler, bitki örtüsü, madenleri, sıcak su kaynakları ve kaplıcaları incelenmiştir.

Üçüncü bölümde, seyyahların izlenimlerine bağlı kalınarak seyahatnâmelerde geçen yiyecek ve içecekler, bitkiler, hayvanlar, dine bakış açıları, Osmanlı karşılama adetleri, süvariler, yeniçeriler ve Heydonlar hakkında görüşlerine yer verilmiştir.

Çalışma sonuç, kaynakça ve ekler bölümüyle sonlanmıştır. Ekler bölümünde çalışmayla ilgili arşiv kaynaklarında yer alan gravürler ve seyyahların güzergâhlarını gösteren harita ve tablo yer almaktadır.

Çalışmam sırasında çalışmaya yön veren kaynak önerilerinde bulunan danışman hocam Prof. Dr. Bayram ÜREKLİ'ye teşekkürlerimi sunarım.

Nazan ŞAHİN

Konya 2020

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Nazan ŞAHİN
	Numarası	184202031009
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Tarih/Yeniçağ Tarihi
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Bayram ÜREKLİ
	Tezin Adı	XVI. Yüzyılda Avrupalı Seyyahlara Göre Osmanlı Macaristanı (1520-1600)

ÖZET

16. yüzyılda Osmanlı Macar ilişkilerinin en üst düzeye ulaştığı bir dönemde Avrupa'da seyyahların çoğalması ile yazılan seyahatnâmeler gitgide artmıştır. Avrupalı seyyahlar Macaristan'a değişik tarihlerde ve çeşitli amaçlarla yolculuk yapmıştır. Seyyahların Macaristan'a yaptıkları yolculukların tamamı başarılı olmuş yolculuklarına genellikle Viyana'dan başlayıp Tuna Nehri üzerinden devam ederek, Macaristan'ı kuzeyden güneye, batıdan doğuya dolaşmışlardır. Bazı seyyahlar kara yolu güzergâhını bazıları nehir yolculuğunu tercih etmiştir. Çoğunlukla aynı güzergâhlar kullanılmıştır.

Yolculuklar sırasında tutulan notlar daha sonra seyahat anıları olarak ince ayrıntılara kadar yazılmıştır. Birinci elden kaynak olan seyahatnâmeler Macaristan ve diğer ülke tarihleri için önemli bir yere sahiptir. Yazılan seyahatnâmelerin büyük bir kısmı yayımlanmış az bir kısmı ise kaybolmuştur. Seyyahlar yolculuklarında gördükleri olumsuzlukları kaydettikleri gibi olumlu gördüklerini övmüşlerdir. Seyahatlerinde satın aldıkları kıymetli eserleri ve eşyaları koleksiyonlarına katmışlardır.

Anahtar Kelimeler: Seyyahlar, Macaristan, Tuna Nehri, Budin, Bucentaurus, Nassada.

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Nazan ŞAHİN
	Numarası	184202031009
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Tarih/Yeniçağ Tarihi
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Bayram ÜREKLİ
	Tezin İngilizce Adı	Ottoman Hungary in the 16 th Century According to European Travelers (1520-1600)

ABSTRACT

In a period when the Ottoman-Hungarian relations reached the highest level in the 16th century, the travel books written with the increase of travelers in Europe gradually increase. European travelers travel to Hungary on different dates and for various purposes. All of the journeys that travelers have made to Hungary have been successful, and they have generally started their journeys from Vienna and continue on the Danube River and have traveled Hungary from north to south and from west to east. Some travelers would preferred the road route and some preferred the river journey. Mostly the same routes are used.

Notes kept during the journeys were then written down to fine details as travel memories. Travel resources, which are primary sources, have an place for the history of Hungary and other countries. The majority of the publications written were published and some of them were lost. The travelers praised the negativities they saw on their journey, as well as the positive ones. They added the precious works and items they bought to their collections during their travels.

Key Words: Travelers, Hungary, Danube River, Budin, Bucentaurus, Nassada.

İÇİNDEKİLER

Bilimsel Etik Sayfası	i
ÖN SÖZ	ii
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR.....	xi
GİRİŞ	1
OSMANLI MACARİSTAN'ININ GENEL DURUMU	1
1. Çalışmanın Konusu.....	5
2. Amacı.....	5
3. Önemi.....	5
4. Varsayımlar (Sayıtlılar)	6
5. Sınırlılıklar	6
6. Tanımlar.....	7
7. Yöntem.....	7
BİRİNCİ BÖLÜM	8
MACARİSTAN'A YOLCULUK.....	8
I. SEYYAHLAR.....	8
A. Hans Dernschwam (d. 1494- ö. 1568).....	12
B. Oghier Giselin de Busbecq (d. 1522- ö. 1592).....	15
C. Stephan Gerlach (d. 26 Aralık 1546- ö. 30 Ocak 1612).....	22
D. Salomon Schweigger (d. 1551- ö. 27 Haziran 1622).....	25
E. Reinhold Lubenau (d. 5 Ağustos 1556- ö. 17 Mayıs 1631).....	27
F. Jakab Bongars/Jacques Bongarsius (d. 1554- ö. 1612).....	31
G. Baron V. Vratislav/Wenceslas Wratislaw (d. 1575- ö.?)	34
İKİNCİ BÖLÜM.....	37
SEYYAHLARIN TUNA'DA SEYAHATI VE UĞRADIKLARI YERLER	37
I. TUNA NEHRİ.....	37
A. Tuna Nehri'nin Adı ve Konumu	37

B. Tuna’da Seyahat Amaçları ve Tuna’dan Yola Çıkanlar.....	38
C. Tuna’da Gemi Köprüler	39
D. Tuna’da Bucentaurus Saltanat Gemisi ve Yolcu Taşımacılığı.....	40
E. Nassarların Kullandığı Nassada Savaş Gemileri	41
II. GYÖR/YANIK (YANIKKALE)	42
A. Şehrin Adı, Konumu ve Geçmiş Tarihi.....	42
B. Györ’e Seyahat ve Györ Kalesi	44
III. KOMÁROM	44
A. Komárom’a Seyahat.....	44
B. Komárom Kalesi.....	45
IV. ESTERGON	47
A. Estergon Şehri’nin Konumu ve Adı	47
B. Estergon Şehri	47
C. Estergon Kalesi.....	48
D. Estergon’daki Sıcak Su Kaynakları.....	49
V. VİŞEGRAD (VİSEGRÁD)	50
A. Adı ve Konumu	50
B. Vişegrád’daki Saraylar ve Macar Kralının Tacı.....	50
C. Vişegrad Kalesi	51
VI. VAÇ (VÁCZ)	53
VII. BUDİN	53
A. Budin’in Adı.....	53
B. Budin’in Konumu.....	55
C. Budin’in Ekonomik Durumu	56
D. Budin Kalesi.....	58
E. Budin Seferi	59
F. Budin’in Yönetimi (Budin Beylerbeyliği)	61
G. Budin Baruthânesi (Sokullu Mustafa Paşa Baruthânesi)	63
H. Budin Beylerbeyi Sokullu Mustafa Paşa.....	64
I. Gazi Kasım Paşa	67
İ. Toygun Paşa (Tuygan Paşa)	69

J. Budin’de Osmanlı Eserleri	71
1. Budin’de Orta Hisar’da Osmanlı Dönemi Câmileri.....	73
a. Süleyman Han Câmii	73
b. Fethiye Câmî	74
c. Orta Câmî.....	74
d. Saray Câmî	74
e. Kara Murad Paşa Câmii.....	74
2. Budin’de Büyük Veli Zâtların Ve Gâzilerin Ziyaretgâhları	74
a. Gerz İlyas Ziyaretgâh-ı	75
b. Şeyh Hazret-i Gülbaba	75
c. Abdullah Fettah (Şeyh Hazret-i Baba Miftah).....	76
d. Şeyh Hazret-i Hızır Baba Ziyaret-i.....	76
e. Şeyh Hazret-i Baba Muhtar Ziyareti.....	76
f. Kalaylıkoz Ali Paşa Ziyaretgâh-ı	76
g. Arslan Paşa Ziyareti	76
h. Ahmed Bey Ziyareti	76
ı. Büyük Mezarlık Ziyareti	76
i. Balı Paşa ziyareti	77
3. Budin’de Abdest Alma Kurnaları	77
4. Budin’de Çeşme ve Sebiller.....	77
5. Budin’de Osmanlı Mezarlıkları ve Mezar Taşları	77
K. Budin Medreseleri	78
L. Budin Kaplıcaları Ve Hamamları	79
M. Budin’deki Kütüphâne.....	80
N. Budin’in Evleri ve Sarayları.....	81
VIII. PEŞTE.....	82
A. Konumu	82
B. Kent’in Görünümü.....	83
C. Peşte Kalesi	83
D. Peşte Halkı.....	84
E. Peşte’de Hamamlar	84
IX. TOLNA.....	85

X. MOHAÇ.....	86
A. Mohaç Adı ve Konumu.....	86
B. Mohaç Sancağı	86
C. Mohaç'a Seyahat	86
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	88
SEYYAHLARIN SEYAHAT İZLENİMLERİ	88
I. BENZERLİKLER	88
II. YEMEKLER, YİYECEK VE İÇECEKLER	90
III. MEYVECİLİK VE BAHÇE KÜLTÜRÜ.....	93
IV. GÜREŞ, DÖĞÜŞ GÖSTERİSİ VE ÇEVGAN	93
V. SEYAHATLERDE GÖRÜLEN HAYVANLAR.....	94
VI. SEYYAHLARA GÖRE DİN	95
VII. SEYYAHLARIN ANLATIMIYLA GİYSİLER	97
VIII. OSMANLI KARŞILAMASI	97
IX. SANCAK BEYİ İLE İLGİLİ BİLGİLER	101
X. YENİÇERİLER	102
XI. SÜVARİLER.....	106
XII. HAYDUTLAR (HEYDONLAR/HAYDUKLAR)	106
SONUÇ.....	108
BİBLİYOĞRAFYA.....	111
EKLER:	123
Ek-1: 1594 Yanıkkale (Toronto Library/Baldwin Collection).....	123
Ek-2: 1595 Estergon (Toronto Library/Baldwin Collection).....	124
Ek-3: Bucentaurus Saltanat Gemisi (The Saxon State and University Library Dresden).....	125
Ek-4: Bucentaurus Saltanat Gemisi Şeması	126
Ek-5: Tuna'da Osmanlı Gemileri	127
Ek-6: Tuna'da Elçilik Heyeti Gemileri.....	128
Ek-7: Avrupalı Seyyahların Macaristan'da Seyahat Ettiği Yerler ve Yılları.....	129
Ek-8: Ogier Ghiselin de Busbecq-The Turkish Letters Of Ogier Ghiselin De Busbecq Imperial Ambassador at Constantinople 1554-1562.	130

Ek-9: 16. Yüzyılda (Kanunî Sultan Süleyman Döneminde) Osmanlı İmparatorluğu Haritası	131
Ek-10: Tuna Nehri'nin İzlediğı Yol.....	132

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.t.	: Adı geçen tez
A.Ü.	: Ankara Üniversitesi
Bk.	: Bakınız
BOA	: Başkanlık Osmanlı Arşivi
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
d.	: doğum
Der.	: Derleyen
DTCFD	: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi
Ed.	: Editör
Haz.	: Hazırlayan
H.	: Hazreti
MEB	: Millî Eğitim Bakanlığı
OTAM	: Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi
ö.	: Ölüm
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
S.Ü.	: Selçuk Üniversitesi
St.	: Szent
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TDVİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
TTK	: Türk Tarih Kurumu
Trc.	: Tercüme

vb.	: ve benzerleri
vd.	: ve diğerleri
Vrk	: varak
Yay.	: Yayını/Yayınları
Yay. Haz.	: Yayına Hazırlayan
YKY	: Yapı Kredi Yayınları
TVYY	: Tarih Vakfı Yurt Yayınları

GİRİŞ

OSMANLI MACARİSTAN'ININ GENEL DURUMU

Osmanlı Devleti Avrupa ve Asya arasında köprü vazifesi gören siyâsî ve askerî açıdan tarihteki en büyük devletlerden biridir. 15. yüzyıl ve sonrasında dünya tarihinde önemli rol oynar. Kanunî'nin *büyük strateji* olarak adlandırılan vizyonu sayesinde Osmanlı Devleti geniş sınırlara ulaşır.¹ Osmanlılar Kanunî Sultan Süleyman döneminde Avrupa'da fetihler gerçekleştirmiş, bunun sonucunda Orta Avrupa Osmanlı egemenliğine girmiştir. Belgrad'ın 1521'de alınması Osmanlı'nın Viyana önlerine kadar ilerlemesini sağlar.²

Macarlarla bir buçuk asır sürecektir olan ilişkiler Rumeli fetihleri neticesinde gerçekleşir. Osmanlı'nın Belgrad'ı alması Macarlara darbe vurur; *Macaristan'ın Anahtarı* olan Belgrad'ın alınması Macaristan³ ile yüzleşme imkânı sağlar.

¹ Gábor Ágoston, *Osmanlı'da Strateji ve Askerî Güç*, Çev. M. Fatih Çalışır, Timaş Yay., 2. Baskı, İstanbul 2015, s. 15-20.

² Mehmet İpçioğlu, "Kanunî Süleyman'ın Estergon (Esztergom) Seferi 1543", *Osmanlı Araştırmaları*, S. X, İstanbul 1990, s. 137.

³ Bugün Orta Avrupa ülkesi olan Macaristan'ın resmî adı "Macaristan Cumhuriyeti'dir." Komşuları "Avusturya, Slovakya, Ukrayna, Romanya, Sırbistan-Karadağ, Hırvatistan ve Slovenyadır." Macaristan'ın 10.200.000 olan nüfusunun 1.740.000'i başkent Budapeşte'de yaşamaktadır. On dokuz idarî birime ayrılan Macaristan'ın yüzölçümü 93.036 km² dir. "Büyük Ova, Küçük Ova ve Mezöföld" en önemli ovalarıdır. Ülkenin en yüksek noktası 1015 m ile Kékestető'dür. Nehirleri Tuna ve Tisa, Balaton Gölü ise Orta Avrupa'daki en büyük göldür. Géza Dávid, "Macaristan", *TDV İA*, C. 27, Ankara 2003, s. 286; Kadîm tarihi olan Macaristan'ın merkezi Tuna havzasına kadar olan bölgeye uzanır. Bu bölge günümüzde Moravya yakınlarında kuzeyde Tuna'dan ayrılan yarım daire biçimli Karpatağlarıyla çevrilidir. Bu nedenle bölge Karpatağları olarak bilinir. Karpatağları Küçük Ova, Büyük Ova ve doğuda Transilvanya olarak üçe ayrılır. Bu bölge jeolojik olarak Güney Avrupa havza sistemine âid olsa da Akdeniz bitki örtüsü yerine karışık ormanlardan ve otlaklardan oluşmaktadır. László Makkai, "Hungary Before The Hungarian Conquest", *A History Of Hungary*, Ed. Peter F. Sugar, Péter Hanák, Indiana University Press, Bloomington 1994, s. 2-3; Tuna ve Tisa nehirleri arasına yerleşen Macarlar bu toprakları yurt olarak kabul etmişlerdir. Macaristan tarihinde dönüm noktası olan bu olaya "Honfoglalás" yani "yurt tutuş" adı verilir. Hasan Eren, "Geçmişine Bakan Yalnız Bir Ulus: Macarlar", *Tarih ve Toplum Dergisi*, C. 36, S. 215, Kasım 2001, s. 76; Türklerle Macarlar arasındaki ilişkiler üç döneme ayrılır. Macarlarla ilk ilişkilerin başladığı "Ön Macar Devri" 5. yüzyıla kadar olan dönemdir. 5. ve 14. yüzyıllar arasında devan eden "Orta Devir" ise ikiye ayrılır. 5. ve 9. yüzyıllar arası "Macar Kavminin Oluşumu" dönemi diğeri "Macarların Yurt İşgali" dönemidir. Bu dönemde Türk kavimleriyle karşılaşılır. Üçüncü dönem de başlayan Osmanlı-Macar ilişkileri 14. yüzyıldan 17. yüzyıl sonuna kadar devam eder. Şerif Baştav, "Macar-Türk Akıbalığı", *Tarih ve Toplum Dergisi*, C. 36, S. 215, Kasım 2001, s. 59.

Osmanlı'ya Avrupa yolu açılır. Tuna havzasının kontrolünde bir dönüm noktası olan Belgrad böylece Osmanlı'ya geçer. Macaristan'da Petro Varadin, Uyluk, Ösek ve Sirem kaleleri fethedilir. Bu durum Avrupa'nın desteğiyle Macar kralı II. Lajos'un savaş hazırlıklarına başlamasına sebep olur. Macar ordusunun Mohaç'ta olduğu haberi alınır. Mohaç Ovası'nda⁴ 29 Ağustos 1526'da Mohaç Meydan Muharebesi gerçekleşir.⁵ Mohaç Muharebesinde kral II. Lajos ölür. Macar ordusu etkisiz hale getirilir. Lajos'un ölümü Osmanlı'nın Macaristan siyâsetini değişikliğe uğrattır. Kanunî, Macar Krallığı'nın bağımsızlığının korunmasının güç olabileceği düşüncesiyle Alman İmparatoru ile anlaşır. Almanlar'ın Tuna'ya oradan da Osmanlı yerleşim yerlerine saldırabilecekleri kanısındadır. Osmanlı Almanya ile komşu olacaktır; bu durumda Osmanlı sınırının aşağı Tuna'dan değil Budin'in kuzey ve batısından geçmesi zarurî olur.⁶ Osmanlı'nın, Macaristan'ın da içinde olduğu zengin tuz yolunun bulunduğu, bu bölge üzerinde hedefleri olduğu muhtemeldir. Kanunî Sultan Süleyman bu topraklara çok sayıda sefer yapar ve faâliyetinde bulunur. Bu bölgenin, Osmanlı Devleti'ne uzak olması ve çeşitli siyasî sebepler sonucunda bu hedef gerçekleşmez. Habsburglar ve Osmanlılar Macaristan'ın tamamını ele geçiremezler ve yönetemezler.⁷

Mohaç Muharebesinden sonra Kanunî yönünü Budin'e çevirir. Budin'in ilk kez Türkler tarafından 11 Eylül 1526'da işgâl edilmesinin ardından, Kanunî, Drava-

⁴ Mohaç Ovası'nı doğudan Zigetvar, kuzeyden Ösek çevreler. Tuna Nehri ise ovanın doğusunda yer alır. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi: İstanbul'un Fethinden Kanunî Sultan Süleyman'ın Ölümüne Kadar*, TTK, C. II, 8. Baskı, Ankara 1998, s. 324.

⁵ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. II, 8. Baskı, Ankara 1998, s. 323-324; L. Fekete, "Osmanlı Türkleri Ve Macarlar 1366-1699", *Belleten*, C. XIII, S. 52, Ankara 1949, s. 663-665; Mihai Maxim, "Tuna", *TDV İA*, C. 41, İstanbul 2012, s. 373; İsmail Soysal, "Mohaç Sonrası Türk-Macar Siyasal İlişkileri Üzerine Macar Tarihçisi Géza Perjés'in Bir Değerlendirmesi", *Belleten*, C. XL, S. 157, Ankara 1976, s. 128-130.

⁶ M. Tayyib Gökbilgin, "Kanunî Sultan Süleyman'ın Macaristan ve Avrupa Siyasetinin Sebep ve Âmilleri, Geçirdiği Safhalar", *Kanunî Armağanı*, TTK, Ankara 1970, s. 29.

⁷ Carolin Finkel, *Rüyadan İmparatorluğa Osmanlı*, Timaş Yayınları, İstanbul 2007, s. 123.

Sava⁸ üçgeni ve Sirem Adası'nı Osmanlı toprağı yapar.⁹ Budin Kalesi'ni alan Kanunî'nin hedefi Macaristan'ı yönetmek değildir. Kanunî, II. Lajos'un yerine Erdel voyvodası János Zapolya'nın krallığını kabul eder ve ülkeden ayrılır. Belgrad'da toplanan Macarlar János Zapolya'yı kral seçerler. Pozsony'daki toplantıda Habsburglardan Ferdinand tahta oturur, böylelikle Macaristan'ın iki kralı olur. Ferdinand ve János arasındaki taht çekişmesinde Ferdinand kazanır ve János ülkeyi terk eder. Ülkeden ayrılan kral János taraftar ülke bulma arayışıyla Osmanlı ile ittifak yapar. Macarlar kral János'u (Yanoş) takip etmezler. İki kral arasında ikilik ve düşmanlık vardır. Habsburglar'da János'a karşı Ferdinand'ı kral ilân ederler. Ferdinand'a yenilen János 1527'de İstanbul'a elçi gönderir ve padişah'tan yardım ister. 1529'da I. Viyana seferine çıkan Kanunî, Mohaç'ta karşılaştığı János'un Budin'de taç giyme törenine katılır.¹⁰ Barış ya da ateşkesin sağlanmasını isteyen Ferdinand 1530'da elçilerini İstanbul'a gönderir. Mohaç Savaşı öncesi Macaristan'ın durumunun aynen korunmasını ister. Karşılığında padişaha ve İbrahim Paşa'ya para vermeyi taahhüt eder ve halkının zarar görmemesini ister.¹¹

Budin'in de içinde olduğu Macaristan'ın orta kesimini alan Osmanlı, Budin'de 1541'de bir eyâlet kurar. Macaristan'ın doğusunu Kanunî, kral János'un oğlu János Zsigmond'a hediye eder. Kanunî, Macaristan'ın batı kısmını almak istese de batı Ferdinand ve yandaşları tarafından korunur. Böylelikle üçe ayrılan Macaristan'da 145 yıl sürecek olan Osmanlı hâkimiyeti dönemi başlar.¹²

1543'te Estergon'a gerçekleşen seferde ordunun başında Kanunî Sultan Süleyman yer alır. Bu sefere, Osmanlı devlet ve askerî erkânı da katılır. Ordu Budin

⁸ Sava: Sau veya Sava fluvius (Sava) olarak da anılan akarsu gemilerin işleyebileceği kadar büyüktür ve Tuna'ya karışır. Belgrad'a gidecek olanların bu nehirden karşıya geçmeleri gerektiğinden Lubenau söz eder. Reinhold Lubenau, *Reinhold Lubenau Seyahatnamesi Osmanlı Ülkesinde 1587-1589*, Çev. Türkis Noyan, Kitap Yayınevi, C. 1, İstanbul 2012, s. 122.

⁹ Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Yeditepe Yayınevi, C. I-V, İstanbul 2012, s. 751; Fekete, a.g.m., s. 665-667; J. H. Mordtmann, *Adalék Buda 1526-iki Elfoglalásához*, A Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet Közleményei, Budapest-Konstantinápoly 1918, s. 3-4; Andrew Wheatcroft, *Kapıdaki Düşman Habsburglar ile Osmanlıların Avrupa Mücadelesi*, Çev. Neşenur Domaniç, Doğan Kitap, İstanbul 2012, s. 85.

¹⁰ Soysal, a.g.m., s. 128-130; Fekete, a.g.m., s. 665-667.

¹¹ Benedict Curipeschitz, *Yolculuk Günlüğü 1530*, Çev. Özdemir Nutku, TTK, Ankara 1977, s. 1-2.

¹² Fekete, a.g.m., s. 665-667.

yolunu takip eder. Kuşatma öncesi Valpo ve Şikloş kaleleri alınır. Budin’e doğru ilerleyen ordu Estergon ve İstolni Belgrad’ı alır. Estergon Kalesi 12 Ağustos 1543’te fethedilir.¹³ Estergon Kalesi gayet korunaklı bir kale olsa da askerlerin kaleyi iyi savunmaları netice vermemiş, günler sonra 6 Ağustos’ta surda gedik açılmıştır. Osmanlı askeri kaleye girer; dış kaleden sonra iç kale de teslim olur.¹⁴ Estergon Kalesi ilk kez 1529’da kuşatılır. Kale anahtarı Kanunî’ye teslim edilir. Osmanlı ordusunun Viyana’da yenilgiye uğraması Estergon Kalesi’ni bir uç karakolu olarak bırakmasına sebep olur. Ferdinand Kanunî’nin İstanbul’a dönmesini fırsata çevirir, Budin’e saldırır ve Estergon Kalesi’ni ele geçirir. Estergon’un fethi jeopolitik konumu nedeniyle Osmanlı Devleti’nin Avrupa’ya açılmasında önemli olur. Bu nedenden dolayı Osmanlı tarihi için önemli olmuştur.¹⁵

Avusturya ve Osmanlı arasında sekiz yıl sürecek anlaşma yapılır. Ferdinand 1562’de gerçekleşen bu anlaşmadan iki yıl sonra ölür. Maximilian babasının yerine geçer; Avusturya’ya 1566’da savaş ilân edilir. Zigetvar seferi, Kanunî Sultan Süleyman’ın¹⁶ ordusunun başında katıldığı son seferdir. Kanunî, Belgrad’dan Macaristan’a gelir, Ağustos 1566’da Zigetvar kuşatılır ve 7 Eylül 1566’da Zigetvar alınır. Kanunî Zigetvar seferi sonrasında vefat eder.¹⁷

1596’da Haçova Meydan Muharebesi’nde III. Mehmed’in kazandığı zafer Hristiyan dünyasında üzüntüye neden olur. Bunun altından kalkabilmek için yeni askerî birlikler kurulur. Osmanlı’nın 1597 seferinde Kayser’in birliklerine ayrıcalık vermeye çalışması ile kayser birlikleri zaman kazanır. Papa ve Tata kaleleri elden

¹³ Mehmet İpçioğlu, “Kanuni Sultan Süleyman’ın Estergon Seferi”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya 1989, s. 21-35.

¹⁴ İpçioğlu, “Kanunî Süleyman’ın Estergon (Esztergom) Seferi 1543”, s. 147.

¹⁵ İpçioğlu, a.g.t., s. 51-52.

¹⁶ Kanunî Sultan Süleyman 1538 tarihinde Bender Kalesi üzerine yaptırdığı kitâbede dünya sultanlığını ve kudretini şöyle anlatır: “Ben Allah’ın kuluyum ve bu cihan mülkünde sultanım, Allah’ın lütfuyla Muhammed ümmetinin başındayım. Allah’ın üstünlüğü ve Muhammed’in mucizeleri bana yoldaştır. Ben Mekke ve Medine’de adına hutbe okunan Süleyman’ım: Avrupa denizlerinde, Mağrip’te ve Hint’te donanmalar yürüten ben, Bağdat’a Şah, Bizans ülkelerine Kayser ve Mısır’a sultanım. Ben Macar kralının tac ve tahtını alıp bir mütevazı kuluna bağışlamış bir sultanım, Petru voyvoda başkaldırdı ama atımın nalı onu toza kattı ve ben Boğdan ülkelerini fethettim.” Yaşar Yücel, *Muhteşem Türk Kanuni İle 46 Yıl*, TTK, Ankara 1987, s. III.

¹⁷ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. II, s. 409-413.

çıkar, serasker “Satırcı Mehmed Paşa” Tata’yı geri alır. Vaç’a saldırırsa da başarısızlıkla sonuçlanır. “Mareşal Schwarzenberg” Yanıkkale’yi fetheder. Tata, Pesprim (Veszprém), Çambok ve diğer kaleler Kayser’in birliklerine geçer. Budin, Arşidük Mathias tarafından kuşatılsa da alınamaz. Budin’in surları ve burçları ağır hasar alır.¹⁸

Osmanlı 16. yüzyılda Macaristan’da Macar dilinin, milliyet ve ulus bilincinin gelişmesini sağlar. Sınır boylarında Osmanlı ve Macar askerleri arasında sıkı dostluk bağları gelişir. Bu dostluğu Avusturyalılar endişe içinde karşılarken Macarlar bu dostluğun kendileri için faydalı olduğunu belirtirler.¹⁹

1. Çalışmanın Konusu

“XVI. yüzyılda Avrupalı Seyyahlara Göre Osmanlı Macaristanı (1520-1600)” adlı bu çalışmanın konusu 16. yüzyılda Macaristan’ı ziyaret eden Avrupalı seyyahların Macaristan ile ilgili izlenimleri bağlamında Macaristan şehirleri ele alınmıştır.

2. Amacı

Bu tezin amacı, 16. yüzyılda Osmanlı hâkimiyeti döneminde Macaristan’a yolculuk yapan seyyahların yazdıklarına dayanarak Osmanlı-Macar şehirlerinin belirleyici özelliklerini ön plana çıkarmaktır. Şehirlerin coğrafi, ekonomik, kültürel, idarî, demografik ve sosyal durumlarının incelenmesi hedeflenmiştir.

3. Önemi

Tarihsel süreçte Macaristan Avrupa ve Osmanlı tarihi için önemli bir devlet olmuştur. Tarihsel bağlarımız düşünüldüğünde Macaristan’ın her zaman ayrı bir yeri ve önemi vardır. Macaristan’ın bu önemi nedeniyle bu konu üzerinde çalışmayı uygun gördük.

¹⁸ Johann Wilhelm Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi: Lehistan Barışı’na ve Sultan I. Mustafa’nın 1623’te Tahttan İndirilmesine Kadar*, Çev. Nilüfer Epçeli, C. 3, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2011, s. 432.

¹⁹ Tayyip Gökbilgin, “Macaristan’daki Türk Hâkimiyeti Devrine Ait Bazı Notlar”, *Türkiyat Mecmuası*, C. 7, 1942, s. 210-211.

4. Varsayımlar (Sayıtlar)

“XVI. yüzyılda Avrupalı Seyyahlara Göre Osmanlı Macaristanı (1520-1600)” konulu tez çalışmasını hazırlarken Avrupalı seyyahların Macaristan’a gidiş sebepleri, uğradıkları güzergâhlar ve bu güzergâhlardaki izlenimleri birinci elden kaynak olan seyahatnâmeler vasıtasıyla incelenmeye çalışılacaktır. 16. yüzyıl seyahatlerin arttığı bir yüzyıl olması nedeniyle insanların değişik yerleri görme ihtiyacı ön plana çıkar. Kimisi değişik yerleri merak ettiği için seyahate çıkarken kimisi de resmi görevli olarak seyahat yapar. Bazıları ilmî araştırma yapmak için arkeolog, biyolog gibi yolculuğa çıkar. Seyyahların kendilerine özgü hayat hikâyeleri vardır. Çalışmada biyografilerinin yanı sıra seyahate çıkış amaçlarına da değinilecektir. Asıl önemli olan konu ise 16. yüzyılda Macaristan ve Macar şehirleri hakkındaki gözlemleridir. Bu dönemde Macaristan’da Osmanlı şehir yapısı oluşmaya başlamıştır. Karşılıklı kültürel, sosyal, ekonomik ve siyasî etkileşim gerçekleşir. Seyyahların, kentlerde ya da yerleşim yerlerindeki gözlemlerine; tarihsel süreç içinde gerçekleşen hadiseler ve önemli Osmanlı idarecileri hakkındaki görüşlerine yer verilecektir. Macar kentlerinde bulunan Osmanlı dönemine âid bazı târihî yapılar incelenecektir. Ayrıca seyyahların sosyal hayatla ilgili izlenimleri üzerinde durulacaktır. Seyahatnâmeler birinci elden kaynak olduğundan seyyahların izlenimleri bire bir aktarılacaktır.

5. Sınırlılıklar

Bu çalışmanın belirli bir tarih aralığı olduğundan bu tarihler arası ele alınacaktır. Avrupalı seyyahların değişik dillerde yazılan seyahatnâmelerinin tamamı değil belirli tarih aralıkları ile bazıları ele alınmıştır. Konuyla ilgili ulaşılan bazı seyahatnâmeler tez kapsamına alınmış ve değerlendirilmiştir. Bazı seyyahların yazdıkları seyahat notları kaybolmuştur. Bu çalışmada 7 seyyaha yer verilmiştir. Seyyahların 16. yüzyılda Macaristan’a yaptıkları yolculuklarda gezdikleri yerlerin bir kısmı günümüzde Macaristan sınırları içinde değildir. Tez konusu sadece Macaristan ile sınırlı olduğundan Balkanlar kısmı çalışmada değerlendirilmemiştir. Bu nedenle günümüz Macaristan sınırları dahilinde olan yerler dikkate alınmıştır. Seyyahlar Tuna Nehri güzergâhında sırası ile Györ, Komárom, Esztergom, Vişegrad, Vaç, Budin, Peşte, Tolna ve Mohaç’a uğramışlardır. Çalışmada Tuna Nehri yolu dikkate alınmıştır.

Tarihçi ve piskopos olan Oláh Miklós'un Macaristan tarihi ve şehirleri hakkındaki betimlemelerine çalışmada yer verilmiştir. Macaristan'a 1575'te seyahat eden Henri Estienne'nin seyahatnâmesinin kaybolması nedeniyle çalışma kapsamından çıkarılmıştır. Biyografisi dipnot olarak verilmiştir. Peçuy seyyahların yol güzergâhında olmadığından çalışma kapsamına alınmamıştır. Seyyahlar uzaktan gördüklerini ifade etmişlerdir. Peçuy hakkında kısa bilgi dipnot olarak verilmiştir. Ayrıca Osmanlı dönemi mimârî yapılarının ayrıntılı mimârî incelemesi bu çalışmada yer almamaktadır.

6. Tanımlar

“XVI. Yüzyılda Avrupalı Seyyahlara Göre Osmanlı Macaristanı (1520-1600)” konulu tez hazırlanırken gerekli görülen yerlerde Türkçe, Macarca ve İngilizce sözlüklerden ve sanat tarihi eserlerinden yararlanılarak tanımlar yapılacaktır.

7. Yöntem

Çalışmada Almanca, Macarca, İngilizce ve Türkçe kaynaklar incelenmiştir. Bu konuda yazılmış makale ve kitaplar araştırılıp siyasi tarih kitaplarının yardımı ile çalışma hazırlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

MACARİSTAN'A YOLCULUK

I. SEYYAHLAR

Seyyah Arapça bir kelime olup uzak yerleri gezip görmek ya da çeşitli bilimlere katkıda bulunmak amacıyla seyahat eden kişi anlamına gelir.²⁰ Seyyahların sayısı 16. yüzyılın ortalarında artar. Seyahat ettikleri yerleri kaleme alan seyyahlar genelde birkaç dil bilen üniversite mezunu kişilerden oluşur. Bunların seyahat etme amaçları gördükleri yerleri yazmaktır. Seyahatnâmelerde yazılanlar seyyahların ilgi alanlarına göre değişiklik gösterir. Zengin seyyahlar gördükleri yerlerden kitap ve kıymetli eşya satın alır. Botanikçiler endemik bitki bulma arayışına girerler. Bahçelerde endemik bitki yetiştirmek o dönemde saygınlık olarak görülürdü. Seyyahlardan bir kısmı maddi desteğini gördüğü kişinin kütüphânesine yazma eser temin eder. Bazı seyyahlar ise yükte hafif pahada ağır olan sanat eserlerini koleksiyonlara kazandırırldı.²¹

Seyyahlar yer ve halk bilimi tarihini araştırır. Aile kurumuna, dini ibâdet yerlerine ve sosyal hayata dair birçok veriye ulaşırlar. Bu verilere seyyahların notları, günlükleri ve mektupları haricinde kroniklerde ve diğer eserlerde az rastlanır. Seyyahlar vasıtasıyla çeşitli halk kıyâfetlerini, sosyal hayatı, düğün ve cenâze geleneklerini, sanâyi, ticâret, madencilik ve tarıma ait bilgileri; örneğin, altın madeni yataklarını öğreniriz. Eserlerinde tarih ve siyâsetle ilgili ayrıntılara da seyyahlar yer vermiştir. Sadece Macaristan'ın bazı bölgelerinin doğa ve kültür özelliklerini kaleme almamışlar; çeşitli milletten halkları da seyahatnâmelerine konuk etmişlerdir. Seyyahların Macaristan'a yaptığı bu yolculukların başarılı olduğunu söylemek mümkündür.²²

Avrupa'da 16. yüzyıl dengelerin değiştiği bir yüzyıl olmuştur. Osmanlı ile 1526'da gerçekleşen Mohaç (Mohacs) Muharebesi dengelerin değişmesine neden olur.

²⁰ Şemseddin Sami, *Kâmûs-i Türki (Latin Harfleriyle)*, Haz. Raşit Gündoğdu, Niyazi Adıgüzel, Faruk Önal, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul 2017, s. 589.

²¹ Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir?*, TVYY, İstanbul 1999, s. 189-192.

²² István Szamota, *Régi Utazások Magyarországon és A Balkán Félzigeten 1054-1717*, Franklin-Társulat, Budapest 1891, s. 2-8.

15. yüzyıldan itibaren siyasi kurumların yapısında bir değişim yaşanır. Tüccârların ve bankerlerin faaliyetleri artar. Banker ve de tüccâr olan Fuggerler ve Walzerler'den Habsburglar borç alır. İşlerinin ehli bu tüccârları doğuyla olan ilişkilerinde kullanırlardı. Savaşlar ve antlaşmalar dışında Viyana ve İstanbul arasındaki tüm yazışmalarda Budin Paşası muhatap alınır. Osmanlı Devleti, Avusturya'dan Osmanlı'ya gidecek elçilik heyetlerinde Protestan aydınların olmasına dikkat ederdi.²³

16. yüzyılın ortalarına kadar kralların ikâmet ettiği sarayların yeri durmadan değişir. Yolculuk hazırlıkları nedeniyle kralların resmi görevle atadığı kişilerin zamanı yollarda geçerdi.²⁴ Seyyahlar yolculukları boyunca her şeyi yazarlar; Salomon Schweigger seyahat sırasında tüm gördüklerini ayrıntılı şekilde not etmiştir. Kilise papazı Schweigger'in seyahatnâmesinde dini kişiliğinden dolayı olaylara temkinli yaklaştığı görülür. Yazdığı seyahatnâme işe alınmasında referans olmuştur. I. Ferdinand'ın yanında çalışan Ogier Ghiselin de Busbecq bir asilzâde değildir. Fakat edebiyat alanında saygın bir yere sahiptir. Kurallara bağlı kalmayı sevmeyen Busbecq için seyahat anıları bir saygınlık kaynağı siyâset alanında ise avantaj olmuştur.²⁵

16. yüzyılda Macaristan'a seyahat eden seyyahların kendilerine özgü yaşam öyküleri vardır. Eczacı Reinhold Lubenau'nun içinde seyahat etme isteği yolculuğa çıkmasına neden olur. Yeterince parası olmadığından seyahat edenlere refakatçi olmak ister. Bu nedenle şehirde yolculuğa çıkacak olanları tanıyan arkadaşından yardım alır. Lubenau zenginlerin seyahat maceralarını dinlerken bir gün kendisinin de gezeceğinin hayalindedir.²⁶

Diğer bir seyyah, Macaristan'a 1575'te giden Henri Estienne (Henricus Sitephanus)²⁷ Viyana'dan hareket ederek Macaristan'a seyahat eder. Estienne bir

²³ İlber Ortaylı, "Bazı 16. Yüzyıl Alman Seyahatnamelerindeki Türkiye Şehir Ve Köylerine Ait Bilgiler Üzerine", *A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 27, S. 4, 1972, s. 135-136.

²⁴ Sándor Gyömrei, *Az Utazási Kedv Története*, Gergely R. Kiadása, Budapest 1935, s. 8.

²⁵ Faroqhi, a.g.e., s. 180.

²⁶ Reinhold Lubenau, *Reinhold Lubenau Seyahatnamesi Osmanlı Ülkesinde 1587-1589*, Çev. Türkis Noyan, Kitap Yayınevi, C. 1, İstanbul 2012, s. 26-28.

²⁷ Seçkin bir yazar ve hümanist olan Henri Estienne (d. 1528-ö. 1598) ailesinin önemli bir üyesidir. Bilime yıllarını vermiş çalışkan bir bilim adamıdır. Dini düşünceleri yüzünden eziyet çeker, zulüm görür. Yaşamının bir kısmını seyahat ederek geçirir. I. ve II. Ferdinand'ı her zaman takdir eder. Henri

eserinde Macaristan'dan şöyle bahseder: Birkaç ay önce Macaristan'a seyahat ettiğini ülkenin durumuna üzüldüğünü ve bu durumun kendisine acı verdiğini anlatmasının yanı sıra Macaristan'da Osmanlı'yı tehlike olarak görmektedir. 1594'te imparator Rudolf ile bir araya gelir. Estienne'nin Macaristan hakkında tuttuğu notlar ve diğer eserleriyle birlikte el yazmaları kaybolur. Sadece dört mısradan oluşan Latince bir şiiri kalır.²⁸ Bazı seyyahların Macaristan'a çoğu kez seyahat etmelerine rağmen seyahatleri ile ilgili ayrıntılı bilgi yoktur. Seyahatte gördüğü yerler yerine Macaristan'ın bitki florasını anlatan botanik kitabı yazarı Carolus Clusius (Charles de l'Escluse) bir botanik bilimcidir. 16. yüzyılda üç ciltlik eseri ile Macaristan'ın botanik ve mantar bilimine önemli katkıda bulunur.²⁹

Estienne 1575'te Macaristan'a seyahat etmek üzere Viyana'dan ayrılır. Macaristan seyahatinden çok hoşnut kalır. Macaristan'ı daha iyi tanıma fırsatı bulur. Yolculuk sırasında çeşitli zorluklarla karşılaşır. Arkadaşlarından Macaristan'da sınırları geçerken Osmanlı askerleri tarafından olabilecek herhangi bir tehlike ile karşılaşmayacağını bilgisini alır. Henri Estienne'nin en iyi arkadaşı imparatorluk meclis üyesi ve tarihçi János Zsámboki'dir. Zsámboki'nin rehberliğinde Viyana'da ve Pozsony'da iş yaparlar. Ekonomik sıkıntı çeken Estienne'ye Zsámboki yardımda bulunur. Estienne ise Zsámboki'nin kitabını yayımlar. Géza Birkás, *Francia Utazók Magyarországon*, Universitas Szegediensis, Szeged 1948, s. 32-33.

²⁸ Estienne'nin Latince şiiri: *Terra potens armis, laetis uberrima glebis/Frumentis dotata bonis, fluoisque beata/Ac djves pecoris, generosae vtis abundans/Et superum cultu felix, fufaoque metallo*. Birkás, *Francia Utazók Magyarországon*, s. 33.

²⁹ En uzun süre Macaristan'da kalan Clusius 16. yüzyılın en önemli botanik bilimcisidir. 1573'te İmparator II. Miksa'nın sarayında botanikçi olarak çalışır. Tıbbi bitkilerin yer aldığı bir botanik bahçesi kurmakla görevlendirilir. Bilimsel çalışmalarda bulunmak üzere on yıl Viyana'da kalır. Viyana'da çalışmalarını sürdürdüğü dönemde Orta Avrupa'daki bahçeler ve bitkiler dikkatini çeker. Bunlar lâleler, sümbüller, leylaklar, atkestanesi ağacı ve ekimi yapılan bitkilerdir. Clusius'un Macaristan'da uzun süre kalmış olmasına rağmen seyahatinin detayları hakkında yeterince bilgi mevcut değildir. Viyana'dan botanik gezileri yapar. Dévény, Pozsony, Nagyszombat, Stompa, Sopron, Magyaróvár çevresine seyahat eder. Birkaç kez gittiği Nemetújvár (Alman Yeni Kale) ve Szolnok kalelerinde Macar beyinin yanında uzun süre kalır. Tuna ve çevresinden bitki toplar. Clusius'un Viyana'da tanıştığı General Boldizsar Batthyany botanik bilimiyle son derece ilgilidir. Clusius'un baş hamisi Boldizsar Batthyány'dır. Clusius, Batthyány'a Szolnok'taki kalede bulunan bahçesine, bahçe düzenlemesine yardım eder. Bahçe tasarımının yanı sıra tohumlar ve çiçekler gönderir. Clusius, devlet adamı ve tarihçi István Miklós'a Macaristan'daki askerî ve siyasî olayları bildirir. Tunaötesinin flora çalışmalarında Clusius'a en yakın arkadaşı János Zsámboki, Pozsony'da eczacılık yapan András Heindl, Pozsony'da Doktor György Purkitchner ve István Beythe yardım eder. Clusius'un Macaristan'da uzun süre kalması Macaristan'ın botanik bilimine değerli katkılar sağlar. İlk ayrıntılı ve kesin bilgiler içeren Macaristan'ın bitki koleksiyonunu hazırlar. Pannonia'nın florası, Clusius tarafından yani bir gezgin tarafından yazılır ve yayımlanır. Batı Macaristan'da bulunan Nemetújvár'da bulduğu mantarlar üzerine çalışmalar yapan Clusius mantar biliminin kurucusu olur. Clusius'un resimli eserleri 16. yüzyıl doğa tarihinin önemli bir bölümünü oluşturur. Birkás, *Francia Utazók Magyarországon*, s. 37-39.

Asıl hedefleri İstanbul'a gitmek olan seyyahlar, Macaristan'ı ziyaret ettikten sonra İstanbul'a yolculuk yaparlar. İstanbul'a seyahatlerde Avusturya imparatorluk elçilerinin ve personelinin yanı sıra nüfuzlu kişiler de Osmanlı Devleti'ni görmek için elçilik heyetinde yer alırdı. 1500-1700 yılları arasında İstanbul'a 120 elçilik heyeti gider. Bu gidiş gelişlerin olumlu yansımaları olur. Avusturya'da Barok kültürün gelişimi kültürel etkileşimle sağlanır. Karşılıklı kültürel ve siyasî etkileşim sonucunda hayvan ve bitki değiş tokuşu ile sözcük değişimi aynı zamanda din alanında etkileşim gerçekleşmiştir. 16. yüzyılda yolculuğa çıkan elçilik heyetlerinde seyyahlar, hizmetçiler, uşaklar ve elçilik personeli yer alırdı. Yolculuklara soylu kişilerin katılması saygınlık olarak görülürdü. İstanbul'dan dönüşte karadan boydan boya Macaristan geçilirdi.³⁰ Seyahatnâmeler siyasî, sosyal ve kültür târihî yönünden Avrupa için önemli olmuştur. Seyyahlar, gezdikleri yerlerdeki halkların yanı sıra kendi toplumlarını da eleştirme imkânı bulurlar.³¹ İyi bir eğitime ve kişilik özelliklerine sahip olan seyyahların seyahatnâmeleri aynı zamanda Türk târihî için önemli bilgiler içermektedir; ayrıca birinci elden kaynak olma özelliği taşımaktadır.³²

³⁰ Karl Teply, "Nemçe İmparatorlarının İstanbul'a Yolladığı Elçi Heyetleri ve Bunların Kültür Tarihi Bakımından Önemli Tarafları", *AÜ DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, Çev. Bekir Sıtkı Baykal, VII/12-13, 1969, s. 248-250.

³¹ N. Melek Aksulu, *Mohaç Esiri Bartholomaeus Georgievic (1505-1566) Ve Türklerle İlgili Yazıları*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1998, s. 1-2.

³² Nejat Göyünç, "Salomon Schweigger ve Seyahatnamesi", *Tarih Dergisi*, İstanbul Edebiyat Fakültesi Basımevi, C. XIII, S. 17-18'den ayrı basım, İstanbul 1963, s. 121.

A. Hans Dernschwam (d. 1494- ö. 1568)

Brux'de doğan Hans Dernschwam 1507'de Viyana Üniversitesine başlar, 1510'da Baccalorist (lisans mezunu) unvanı alır. İyi derecede Latince ve Yunanca bilen aynı zamanda hümanist olan Dernschwam çeşitli üniversitelerde öğrenimini tamamlar.³³ Alçak gönüllü ve her şeyi en ince ayrıntısına kadar titizlikle inceleyen kişilik yapısına sahip Dernschwam aşırı derecede dar kafalıdır.³⁴ Kendisi Macar olmasa da Macaristan'ı ikinci vatanı olarak görür ve Macaristan'da faâliyetinde bulunur.³⁵

Dernschwam ilk yolculuğuna 1520'de çıkar. 1520-1530 yılları arasında Macaristan ve Transilvanya'yı gezer. Roma kitâbelerinin kopyalarını kaydeder. 1525'te banker ve sanatsever Anton Fugger'in yanında, Macaristan'da büyük bir ticarî şirketin sahibi Fuggerlerin, bakır işletmelerinde çalışmaya başlar.³⁶ Buradaki kazancı ile bir servet sahibi olan Dernschwam 1549'da Fugger firmasından ayrılır ve Viyana'da yaşamaya başlar. Hans Dernschwam, I. Ferdinand'ın yıllık vergilerini ödemek ve müzakerelerde bulunmak için 1553'te Viyana'dan yola çıkan elçilik heyetinde yer alır. Seyahat sırasında birçok kitâbe, yazı, resim ve kitap toplar. Gördüğü yerler hakkında coğrafi-topoğrafik bilgiler vererek Avrupa'da bir ilki gerçekleştirir. Mal ve eşyaların fiyatını, ağırlık ve sıvı ölçülerini ve paraların biçimini detaylı olarak anlatır. Lezzetli yemekleri över, lezzetsiz olanları yerer. Dernschwam Macaristan'dan başlayarak İstanbul'dan Amasya'ya kadar gezerek günlüğüne kaydeder.³⁷

³³ Hans Dernschwam, *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*, Çev. Yaşar Önen, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987, s. 7-12.

³⁴ Wilfried Buch, "16. Yüzyılda İki Genç Alman'ın Türklerle İlgili İzlenimleri", Çev. Zeki Cemil Arda, *Belleten*, C. XLVI, S.184, Ekim 1982, s. 745.

³⁵ Géza Dávid, Pál Fodor, "Osmanlı Tarihi İle İlgili Macaristan'daki Çalışmalar ve Bunların Değerlendirmesi", *XIII. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler Ankara 4-8 Ekim 1999*, TTK, C. 1, Ankara 2002, s. 1.

³⁶ Dernschwam, *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*, s. 2-4; Semavi Eyice, "Dernschwam de Hradiczın, Hans", *TDV İA*, C. 9, İstanbul 1994, s. 182-183; Ortaylı, a.g.m., s. 138.

³⁷ Dernschwam, *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*, s. 2-4.

Yolculuğa bilimsel amaçlar için katılan³⁸ Dernschwam'ın 22 Haziran 1553'te başladığı yolculuğu 11 Ağustos 1555'te son bulur. Yolculuğu sırasında yanında 2838 florini vardır. Yolculuğunda kendisine hizmetkârı ve dört arabacısı da eşlik eder. Yolculuk boyunca çeşitli ticârî malları satarak kazanç sağlar.³⁹

22 Haziran 1553'te at ile çıktığı yolculukta, Baden ve Neustadt'ta konaklayan, Dernschwam'a Lehnhartt Tengk ve Jmrich Koczy eşlik ederler. 30 Haziran'dan 24 Temmuz'a kadar sırasıyla Progk'a, Altenburg'a ardından Györ, Komárom, Estergon, Neustattel ve Solmar'dan geçerek Budin yakınına Potendiana'ya, 24 Temmuz'da Sicambria'ya, 25 Temmuz'da gemi ile Tuna Nehri'nden aşağıya doğru ilerleyerek Raczkew'eden Tolna'ya aynı gün Baja, Serem ve Mohaç'a ulaşırlar; Peçuy'u karşıdan görürler. 28 Temmuz'da Kis-Köszeg ve Vörösmart kaleleri ile Drava Nehri'ni⁴⁰ gördükten sonra kaleleri ziyaret ederler. Sotin ve Althia'dan sonra Uyluk'a ulaşırlar. Salankamen'e oradan Belgrad'a giderler. 22 Haziran ile 25 Temmuz arasında at ile 25 Temmuz'dan 31 Temmuz'a kadar gemi ile yolculuk yaparlar.⁴¹

Seyahatin sonlanması ile Viyana'ya dönüş yolunda 25 Temmuz'da Belgrad'a giriş yaparlar. 30 Temmuz'da Baranya'ya girerler; Czekczshy'e (Dunaszekcsö-Mohaç yakınında bir yer) uğrarlar. Karanez (Hedwig Monoster-Manastır köyü) köyünden geçerek Peçuy Dağları'nı görürler. Sebeg'e uğradıktan sonra Mohaç'a varırlar. Czekzy'den Tolna'ya, Földwar'a ve Ratzkewy'e (yolda Pentetle köyünden geçerler), Budin yönünde Seppel'e, 6 Ağustos'ta Budin'e, Budin'den Peşte'ye, Budin'den 7 Ağustos'ta Estergon'a, Estergon'dan Komárom'a giderler. 9 Ağustos'ta çıktıkları Komárom'dan Viyana'ya 11 Ağustos'ta varırlar. Dernschwam'ının yolculuğu 22

³⁸ Teply, a.g.m., s. 252.

³⁹ Dernschwam, *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*, Çev. Yaşar Önen, s. 372.

⁴⁰ Reinhold Lubenau Drava Nehri'nden şöyle bahseder: Tuna'ya dökülen Drava "Drahe" olarak da bilinir. "Dravus Fluvius" Latince adıdır. Villach'a yakın yerden çıkan bu akarsu üzerinde birçok gemi işler. Macaristan'ın en verimli bölgesi olan bu yerde her şey ucuz ve boldur. Yetiştirilen ürünler çevre ülkelerin ihtiyacını karşılamakla kalmaz, otlak ve çayır yönünden zengin olan bu alanlarda büyük baş hayvan yetiştiriciliği de yapılır. Sığır ve öküz beslenir. Aynı zamanda bağcılık yapılır. Son derece zengin bakır, altın ve gümüş maden ocakları vardır. Lubenau, *Reinhold Lubenau Seyahatnamesi Osmanlı Ülkesinde 1587-1589*, C. 1, s. 117.

⁴¹ Dernschwam, a.g.e., s. 19-21.

Haziran 1553'te başlar, 11 Ağustos 1555'te sona erer. Bu yolculuğun tüm masraflarını kendisi karşılar. Seyahati sırasında kitap, halı, kumaş, ipek, battaniye, at ve kıymetli taşlar satın alır. Ülkesine döndükten sonra bunları satarak ticârî faâliyetinde bulunur.⁴²

Hans Dernschwam'ın herhangi bir resmi görevi yoktur. Kimseye refakat etmez sadece gezmek için yolculuğa çıkar. Dernschwam'ın günlüğü diğerlerinden ayrılır. Gezip gördüğü yerleri adeta kayıt tutarcasına yazar. Dernschwam'ın seyahatnâmesi Fuggerlerin arşivinde Dr. Friedrich Dobel tarafından Babenhausen Kalesi'nde bulunur. Fuggerlerin elde ettiği eser, Dernschwam'ın Fuggerlerle samimi olduğunu gösterir. Fuggerlerin elinde bulunan asıl nüsha olmakla birlikte kopyaları da vardır. Bu kopyalar Dernschwam'ın seyahatnâmesinin tanındığını ve ilmî açıdan incelendiğini gösterir.⁴³ Bohemya Krallık Müzesi'ndeki nüshayı Franz Babinger⁴⁴ tespit eder. Fuggerler'de bulunan nüshadan Franz Babinger makaleler yayımlar.⁴⁵ Metnin tamamını ön kısmına koyduğu geniş bir ön söz ile *Hans Dernschwam's Tagebuch, einer Reise nach Konstantinopel und Klenasien (1553-55)* adıyla yayımlamıştır.⁴⁶

Kral I. Ferdinand'ın elçilik heyeti İstanbul'a gitmek üzere Viyana'dan hareket eder. İstanbul'a gidecek olan kafilende resmi görevlilerinin yanı sıra kendisi için yolculuğa çıkan Dernschwam da vardır.⁴⁷ Seyahatnâmenin konusunu İstanbul'a yaptığı yolculuk oluşturur. İstanbul'a gitmek üzere çıktığı yolculuğun hazırlıklarını anlatmakla başlar. Tuna Nehri yolu güzergâhı üzerinden uğradığı Macaristan şehirleri

⁴² Dernschwam, a.g.e., s. 359-370.

⁴³ Dernschwam, a.g.e., s. 11-13.

⁴⁴ 1891 yılında Almanya Weiden'de dünyaya gelen Franz Babinger, Münih Ludwig Maximilian Üniversitesinde öğrenim görür. 1915'te doktor unvanını kazanır. Çanakkale Savaşında bir süreliğine yer aldıktan sonra akademik çalışmalar yapmak üzere 1920'de Almanya'ya döner. "Simavna Kadısı Oğlu Şeyh Bedrettin" ile ilgili çalışmasıyla doçent, 1924'te ise profesör olur. Nicolae Jorga'nın daveti ile Bükreş ve Yaş Üniversitelerinde ders veren Babinger "1948'de Münih Ludwig Maximilian Üniversitesi Felsefe Fakültesi Yakındoğu Tarih ve Medeniyet ve Türkoloji Kürsüsünün" başına geçer. 1958'de emekli olan Babinger 1967'de vefat eder. Osmanlı, Türk tarihi ve sanat tarihi ile ilgili çok sayıda yayını bulunur. Bayram Ürekli, "Türkolojinin İki Önemli İsmi Franz Taeschner ve Franz Babinger'in Feridun Nafiz Uzluk'a Gönderdikleri Mektuplar", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 43, Bahar 2018, s. 291-292.

⁴⁵ Eyice, "Dernschwam de Hradiczin, Hans", s. 182-183; Aksulu, a.g.e., s. 6.

⁴⁶ Hans Dernschwam, *Hans Dernschwam's Tagebuch, einer Reise nach Konstantinopel und Klenasien (1553-55)*, München-Leipzig 1923.

⁴⁷ Dernschwam, *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*, Çev. Yaşar Önen, s. 10.

hakkında bilgi verir. Belgrad'dan Bulgaristan'a oradan gittiği İstanbul'u anlatır. Câmî, mescit, han, hamam, kervansaraylardan, kıyâfetlerden, yiyeceklerden, yeniçerilerden, İstanbul'da gezdiği yerlerden, yapılan şenlik, bayram ve düğün kutlamalarından söz eder.

16. yüzyılda tutulan yazıların birçoğunun basılmasına rağmen Hans Dernschwam'ın seyahat notları basılmamıştır. Franz Babinger el yazması notları tesadüfen bulur. Dernschwam'ın önemli önemsiz küçük veya büyük her şeyi ayrıntılı olarak günlüğüne kaydetmesi seyahatnâmesini önemli hale getirir. Eser kronolojik sıraya göre yazılmış olup akıcı bir üslup kullanılmıştır. Bazı günler gelişen olaylara daha çok yer verilmiş olmasına rağmen bazı günler ise daha kısa tutulmuştur. O dönemde küçük ve önemsiz sayılan şeyler bugün değerli ve bilim açısından önemli olmuştur. Hans Dernschwam'ın mektupları Hüseyin Cahit Yalçın tarafından 1939'da Türkçeye çevrilir.⁴⁸ Çalışmada Hans Dernschwam'ın seyahatnâmesinin Türkçe tercümesi, *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü* adıyla 1987'de yayımlanan ve Yaşar Önen tarafından çevrilen eserin Macaristan ile ilgili kısmı kullanılmıştır.

B. Ogier Ghiselin de Busbecq (d. 1522- ö. 1592)

Ogier Ghiselin de Busbecq'in adı genellikle Busbecq olarak bilinir. Latince adı Busbequius olan büyükelçi Busbecq'e Bosbeke, Busbeke ve Bousbeke de denir. Ogier Ghiselin de Busbecq 1522 yılında Lille'de doğmuştur. Mütevazı bir yaşam süren annesi Busbecq'in babasının şatosunda ev işlerinde çalışır. Şatoda büyüyen Busbecq iyi bir eğitim alır. Eğitimini Lovain'de tamamladıktan sonra Paris, Bologna ve Padua gibi Avrupa'nın en iyi üniversitelerinde eğitim görür. Busbecq, Erasmus'un fikirlerinden etkilenir. Erasmus'un iş arkadaşı Baptista Egnatius'un öğrencisi olur.⁴⁹

Busbecq'ten 60 yıl önce yaşayan Philippe de Comines'in yazıları ile Busbecq'in yazıları karşılaştırıldığında Comines'in fikirlerini iyi derecede Latince bilen Busbecq'in geliştirdiği görülür. Dil bilimci olan Busbecq anadili Flamanca

⁴⁸ Dernschwam, *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*, s. 14-15.

⁴⁹ Ogier Ghiselin de Busbecq, Charles Thornton Forster, F. H. Blackburne Daniell, *The Life And The Letters Of Ogier Ghiselin De Busbecq*, C. 1, London 1881, s. 44-49.

(Flemish) haricinde 6 dil bilmektedir. İyi derecede Latince, İtalyanca, Fransızca, İspanyolca, Almanca ve Slavca bilen Busbecq'in İngilizcesi diğer diller kadar iyi değildir.⁵⁰

Diplomat, din bilgini ve gezgin olmasının yanı sıra antik eser koleksiyonculuğu yapan 16. yüzyılın yetiştirdiği nâdir kişiliğe sahip Busbecq İngiltere'ye Ferdinand'ın elçilik görevlisi olarak gider.⁵¹ Ailesi tarafından saygı görülen dürüstlüğü ile övülen bir kişidir. Kişilik özellikleri diplomat olarak başarı elde etmesinde önemli olur. 25 Temmuz 1554'te Winchester Katedrali'nde İspanya kralı Philip ile İngiltere kraliçesi Mary'nin evlilik törenine katılır. Ferdinand kendisini temsil etmesi için düğüne Busbecq'i gönderir. Busbecq 1554 yılının Ekim ayına kadar İngiltere'de kalır. İngiltere'den ailesi ve akrabalarının yanına döndüğünde birkaç gün akrabası Marie Ghiselin ile kalır. Ferdinand Busbecq'i İstanbul'a büyükelçi olarak görevlendirir. Bunun zor bir görev olmasına rağmen Ferdinand Busbecq'ten umutludur. Ferdinand krallığını kaybetmekten çekinmekte bu nedenle gücünü ve egemenliği altındaki yerleri kaybetmek istememektedir. Ferdinand kötü günlerin geçmesi için İstanbul'da bir elçinin bulunması gerektiğini düşünür. Osmanlı Devleti ile arasının iyi olması gerekmektedir; bunu sağlayacak kişi ise Busbecq'tir.⁵²

Ferdinand, Don Pedro Lasso'nun vasıtasıyla Busbecq'e mektup gönderir. Mektupta İstanbul'a elçi olarak görevlendirildiği yazılıdır. 3 Kasım 1554'te Busbecq Ferdinand'ın mektubunu alır. İstanbul'a gitmeye hevesli değildir. Elçi Malvezzi'nin yaşadıklarından sonra Busbecq zindana atılmak ya da ölmek istememektedir. John Maria Malvezzi İstanbul'da Ferdinand'ın elçisi olarak göreve başlamış; 1551'de Ferdinand'ın Transilvanya'yı ele geçirmesi üzerine Türkler Malvezzi'yi zindana atmıştır. Malvezzi⁵³ 1553'e kadar zindanda kalır. Francis Zay ve Antony Wrancy (Verantius) tarafından satın alınır. Malvezzi'nin zindanda geçirdiği süre boyunca

⁵⁰ Busbecq, *The Life And The Letters Of Ogier Ghiselin De Busbecq*, C. 1, s. 50-54.

⁵¹ Zeki Arıkan, "Busbeck Ve Osmanlı İmparatorluğu", *Osmanlı Araştırmaları/The Journal Of Ottoman Studies*, Ed. Halil İnalcık, Nejat Göyünç, Heath W. Lowry, S. IV, İstanbul 1984, s. 199.

⁵² Busbecq, a.g.e., s. 52-53.

⁵³ Malvezzi İstanbul'da zindanda iki yıl kalır. Kulaklarının ve burnunun kesilmesi ile korkutulsa da böyle bir olay gerçekleşmez. Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, s. 860.

sağlığı bozulur. Ferdinand, Malvezzi'nin İstanbul'da kalmasını istemektedir. Malvezzi Osmanlı Devleti ve Osmanlılar hakkında bilgi sahibidir. Malvezzi Viyana'ya gitmek üzere yola çıksa da yolculuk yapmaya sağlığı uygun değildir. Komárom'da sağlığı iyice bozulur ve burada kalmak zorunda kalır. Ferdinand Malvezzi'nin sağlığının kötü olduğuna inanmak istemese de sağlığı her geçen gün daha da kötüye gitmektedir.⁵⁴

Busbecq İstanbul'a gitmeye karar verir. Ailesini ve arkadaşlarını ziyaret etmek üzere Brüksel'e (Brussels) gider. Vakit kaybetmeden atla Viyana'ya yol alır. Viyana'da yolculuk hazırlıkları yapmaya başlar. Busbecq Viyana'da *John Van der Aa* tarafından karşılanır. Yolculuğunda eğitilmiş ve korkusuz adamlar kendisine eşlik edecektir.⁵⁵

Ferdinand, Budin paşasına söz verdiğini elçinin aralık ayının başında Budin'de olacağını tahmin ettiğini belirtir. Kralın emri üzerine Viyana'dan yola çıkan Busbecq, at üzerinde gerçekleştirdiği yolculuğu yol şartlarının kötü olmasından dolayı zor ve yorucu geçer. Macaristan'a gitme sebebi; kralın isteği üzerine Komárom'da *Johannes Maria Malvezzi*'yi ziyaret edecektir. Komárom'da ziyaretin gerçekleşmesinin asıl sebebi Malvezzi'den Türkler hakkında bilgi almaktır. Busbecq Türkler hakkında hiçbir şey bilmemektedir.⁵⁶ Busbecq 1554'te Alman imparatorunun elçisi olarak görevlendirilir. Görevi Macaristan'a yapılan Türk akınlarını izlemek, aynı zamanda Alman İmparatorluğuna zaman kazandırmaktır. İstanbul'a elçi olarak görevlendirilen Busbeck'in görevi 1562'de son bulur.⁵⁷

Busbecq kralın yolculuğa çıkması için yaptığı ısrarlara daha fazla dayanamaz ve hazırlıklara başlar. Kasım 1554'te tekne ile Fischament kasabasından Komárom'a gitmek üzere yola çıkar, Komárom'da iki gün kalır. Vág Nehri'ni aşarak Estergon'a (Gran) hareket eder, geceyi orada geçirir, sabah Budin'e hareket eder. 7 Aralık'ta Budin'de paşa ile görüşür. Yine tekne ile Tolna'ya ulaşır. Buradan Belgrad'a sonra

⁵⁴ Busbecq, *The Life And The Letters Of Ogier Ghiselin De Busbecq*, C. 1, s. 54-55.

⁵⁵ Busbecq, a.g.e., s. 57-59.

⁵⁶ Busbecq, a.g.e., s. 79-80.

⁵⁷ Gülgün Üçel-Aybet, *Avrupalı Seyyahlar Gözünden Osmanlı Dünyası ve İnsanları (1530-1699)*, İletişim Yay., İstanbul 2003, s. 284.

Niş'e hareket eder.⁵⁸ Niş'ten Sofya'ya oradan Meriç Nehri'ne ulaşır. Edirne'ye giderek Silivri'de mola verir. Kasım 1554'te Fischament'ten çıktığı yolculukta 20 Ocak 1555'te İstanbul'a varır.⁵⁹ Busbecq Budin'den Belgrad'a oradan İstanbul'a gider. 9 Mart'ta Amasya'ya gitmek üzere İstanbul'dan ayrılır. Üsküdar ve Kartal'dan geçerek Gebze'ye gelir. İzmit'te Kasockli köyünden İznik'e geçer. Sırasıyla Yenişehir, Akbüyük, Pazarcık, Bozöyük, Çukurhisar, Ankara ve Çorum'a uğradıktan sonra Amasya'ya gelir.⁶⁰

Amasya'da Kanunî Sultan Süleyman ile görüştüktan sonra Viyana'ya dönmeye karar verir. Dönüş için 2 Haziran'da Busbecq maiyeti ile birlikte Amasya'dan ayrılır. 24 Haziran'da İstanbul'a ulaşır. İki hafta İstanbul'da kaldıktan sonra Belgrad'a gider.⁶¹ Belgrad'dan Pannonia topraklarına geçerek Mohaç'a ulaşır. Mohaç'tan Tolna'ya, Feldvar'a (Dunaföldvár) ve Tuna'da Cophin (Csepel) adasına gider. Tuna Nehri üzerinden 4 Ağustos'ta uğradığı Budin'den Estergon'a,⁶² Estergon'dan Komárom'a oradan Viyana'ya geçer.⁶³

Sekiz yıl boyunca elçilik yapan Busbecq son yolculuğuna 1562'de çıkar. Son yolculuğunda Viyana'ya dönüş yolunda önce İstanbul'dan Sofya'ya, Ragusa'dan Venedik'e oradan Tolna'ya ve Budin'e, Estergon'dan Komárom'a oradan Viyana'ya ulaşır. Busbecq Viyana'dan İstanbul'a gidiş ve dönüşte yol güzergâhı üzerinde yer alan Macaristan'a defalarca seyahat eder.⁶⁴

⁵⁸ Ogier Ghiselin de Busbecq, *Türk Mektupları Kanuni Döneminde Avrupalı Bir Elçinin Gözlemleri (1555-1560)*, Çev. Derin Türkömer, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2005, s. 6-19.

⁵⁹ Busbecq, a.g.e., s. 20-29.

⁶⁰ Busbecq, a.g.e., s. 50-61.

⁶¹ Busbecq, a.g.e., s. 70-72.

⁶² Busbecq'in Viyana'ya dönüş yolunda; Budin'den Estergon'a giderken, Türkler ve Macarlar arasında çıkan kavgada bir Türk'ün burnunu keserler. Türklere ait bir atı Macarlar çalar. Estergon'a vardıklarında dostça karşılayan sancakbeyi Busbecq'ten açıklama yapmasını, atı geri almasını ve yaralanan Türk'e hediye vermesini ister. Burnu kesilen Türk'ün burnu yerine dikilir, kafası sarılır. Türk nefesini çeker ve hırıltılı bir ses çıkarır. Busbecq yaralanan Türk'e iki duka altın verir. Burnu dikilen Türk daha fazlasını istese de sancakbeyinin bunun yeterli olduğunu söylediğini Busbecq zikreder. Busbecq, *The Life And The Letters Of Ogier Ghiselin De Busbecq*, s. 171.

⁶³ Busbecq, *Türk Mektupları*, s. 75-79.

⁶⁴ Busbecq, *Türk Mektupları*, s. 241-244.

Busbecq Viyana'ya döndükten sonra yolculuk sırasında çektiği sıkıntılardan dolayı bünyesi güçsüz düşer, zayıflar ve hastalanır. Bohemya kralı Maximilian Busbecq'i nezaketle karşılar. Busbecq seyahat notlarını aceleyle yazdığını daha nazik bir üslup kullanması gerektiğini belirtir. Üslubu sade, yazdıkları ise gerçektir.⁶⁵ Busbecq'in seyahatnâmesi yazdığı dört mektuptan oluşur. Busbecq ilk mektubunda yol aldığı güzergâhları anlatır. İstanbul ve Amasya'dan söz eder. Diğer üç mektupta güzergâhlardan bahsetmez. Busbecq bu mektupları İtalyan öğrencisi Nicolas Michault'a yazmıştır. İleride yayınlamak amacıyla mektupları yazmamıştır. Bu mektupları halkın okumasını istemez. İlk mektubu 1 Eylül 1555'te Viyana'da yazmıştır.⁶⁶

İlk mektupta, yolculuğa çıkmadan önce Viyana'ya gelen mektuptan, Malvezzi'nin başından geçenlerden, yolculuk hazırlıklarından, Ferdinand'ın İstanbul'a gitmesi için ısrarından, Komárom'dan, Paul Palyna'dan, Türk askerlerinin karşılamasından, Estergon'a varışından ve Estergon Beyi'nin karşılamasından söz eder. Türk süvarilerinin özelliklerini, Budin'e varışını, Budin paşasını, paşanın hastalığını, yeniçerileri, Budin ve Peşte'deki evlerin durumunu, Budin paşası ile görüşmesini, Türk geleneklerini, Tuna Nehri'ndeki Heydonlar'ı, Türk denizcilerini, Roma sikkelerini, Türk hanını, Sofya ve Bulgar kadınlarının giysilerini anlatır. Edirne'ye yolculuklarından, Türklerin çiçeklere olan düşkünlüğünden, Türklerin kâğıtlara duydukları saygıdan ve yediği yemeklerden bahseder. İstanbul'a varışında Rüstem Paşayı ziyaret ettiğini anlatır. Kanunî Sultan Süleyman, Hürrem Sultan ve Şehzade Mustafa'yı anlatır. Padişahın bahçesinde yetiştirilen sebze ve meyveden, Mustafa'nın öldürülmesinden, Rüstem Paşa'nın görevden alınmasından ve Türklerin temiz olarak saymadıkları balıkları yemediklerinden bahseden Busbecq Amasya'ya geçer. Amasya evlerinden ve Ahmet Paşa'yı ziyaretinden söz eder, Kanunî Sultan Süleyman ile görüşmesini anlatır. Busbecq Amasya'da hastalanır ve İstanbul'a geri döner. İstanbul'dan ayrılışında yolda Macar esirlerle karşılaşır. İstanbul'dan Belgrad'a oradan Mohaç'a, Budin'e ve Komárom'a hareket eder. Yolda burnu kesilen Türk'ün

⁶⁵ Busbecq, *Türk Mektupları*, s. 80-81.

⁶⁶ Busbecq, *The Life And The Letters Of Ogier Ghiselin De Busbecq*, C. 1, s. 58.

başından geçen olayı ve Viyana'ya dönüşünü anlatır. Busbecq Viyana'dan çıktığı yolculuğu yine Viyana'ya dönerek tamamlar.⁶⁷

İkinci mektupta, İstanbul'a gidiş nedeninden, Rüstem Paşa'nın görevine dönmesinden, Şehzade Bayezid ve Kanunî Sultan Süleyman'ın ailesinden, Hürrem Sultan'dan, Ahmet Paşa'dan ve Hürrem'in çocukları Bayezid ve Selim'den söz eder.⁶⁸

Üçüncü mektupta, Busbecq'in Edirne'ye varışından, İstanbul depreminden, kaldığı handan, Türk kölelerden, Sakız Adası'ndan, İstanbul'daki hayvanlardan, Hz. Muhammed'in kedilere tavrından, kuşlara kötü muamele yapan Venedikli'den ve de Türk kadınlarının evlilik yasalarının yanı sıra Ali Paşa'nın ölümünden, Türklerin ok kullanmasından, Şehzade Bayezid'den, Türk geleneklerinden ve Ankara'dan söz eder.⁶⁹

Dördüncü mektupta, Cerbe'ye yapılan sefer, Piyale Paşa'nın Hristiyanlara karşı kazandığı zafer, Sicilya Dükü Don Alvaro de Sande'nin Sicilya'ya kaçma girişimi, kuşatmanın zorlukları, İstanbul'a zaferle dönüşü ve Kanunî Sultan Süleyman'ın zafer karşısındaki tavrını zikreder. Medina Dükü De Sandé'nin oğlunu zindandan kurtarma girişimini, İstanbul'da şarap içilmesinin yasaklanmasını, evine veba bulaşmasını ve Rüstem Paşa'nın ödemden ölmesini anlatır. Metropolit Metrophanes ile tanışmasından söz ederken Ali Paşa'dan bahseder, Rüstem Paşa ile karakterlerinin zıt olduğunu anlatır ve Rüstem Paşa'nın hikâyesinden söz eder. Busbecq Kırım-Gotik dili hakkında bilgi verirken Tatarlardan, esirlerin müftüye başvurmalarından ve Ramazan'da kurulan iftar sofralarından bahseder. Kanunî Sultan Süleyman'a veda ettiğini zikrettikten sonra dönüş hazırlıklarını anlatan Busbecq Budin'e varır. Estergon ve Komárom'dan yol alarak Viyana'ya ulaştığından söz eder ve Maximilian'ın taç giyme töreninden söz eder.⁷⁰

⁶⁷ Busbecq, *The Life And The Letters Of Ogier Ghiselin De Busbecq*, C. 1, s. 72-76.

⁶⁸ Busbecq, a.g.e., s. 174-191.

⁶⁹ Busbecq, a.g.e., s. 192-314.

⁷⁰ Busbecq, a.g.e., s. 315-418.

Busbecq'in günlük türünde bir arkadaşına yazdığı bu dört mektup ilk kez 1589'da basılır. Türünün en değerli örneklerinden biridir.⁷¹ Mektuplar 1646'da Fransızcaya ve 1694'te İngilizceye çevrilir.⁷² Busbecq'in Türk mektupları Nicholas Michault'a yazdığı mektuplardan oluşmaktadır.⁷³

Hayata dair her şey yazıtlar, madeni paralar, nâdir el yazmaları, kitaplar, hayvanlar, endemik bitkiler, çiçekler ve toplumların gelenekleri Busbecq'in ilgi alanına girer. Seyahatindeki yerlerde ilk önce araştırma yapar, yazıt ve madeni para arar, endemik bitkilerin yanı sıra Roma dönemine ait sikke toplar.⁷⁴ Hollanda'ya lâle soğanını götüreren Busbecq'tir.⁷⁵ Avusturya'ya "leylak, sümbül, lâle ve tuğ-ı şâhî"⁷⁶ adı verilen çiçekleri⁷⁷ ve seyahatinin sonlanması ile Viyana'ya hayvanları ve değerli eşyaları götürmüştür. Bunları hatırı sayılır kişilere hediye eder. 240 cilt kitabı daha önce deniz yolu ile Viyana'ya gönderir. El yazması bir araba dolusu kitabı vardır. Para koleksiyonunu krala hediye etmek ister. Seyahatinde ayrıca halılar, kumaşlar, kılıçlar, yaylar ve koşum takımları ile ufak tefek eşyalar satın alır.⁷⁸

1562 yılına kadar 8 yıl elçilik yapan Busbecq İstanbul'dan döndükten kısa bir süre sonra Maximilian'ı ziyaret eder. 8 Eylül 1563'te Macaristan kralının taç giyme töreninde Busbecq'e şövalyelik unvanı verilir. 1592 sonbaharında 70 yaşında ölür. Ölümünden önce inzivaya çekilen Busbecq çocukluğunun geçtiği şatoyu ziyaret eder. Neredeyse bu şatoyu 40 yıldır görmemiştir.⁷⁹

Çalışmada, Ogier Ghiselin de Busbecq'in seyahatnâmesinin Charles Thornton Forster, F. H. Blackburne Daniell tarafından tercüme edildiği ve yaşam hikâyesinin

⁷¹ Aksulu, a.g.e., s. 6.

⁷² Arıkan, a.g.m., s. 200-201.

⁷³ Busbecq, *Türk Mektupları*, 2005, s. XI.

⁷⁴ Busbecq, *The Life And The Letters Of Ogier Ghiselin De Busbecq*, C. 1, s. 46-49; Busbecq, *Türk Mektupları*, 2005, s. XI.

⁷⁵ Semavi Eyice, "Busbeke, Ootgeer Giselijn van", *TDV İA*, C. 6, İstanbul 1992, s. 466.

⁷⁶ Tuğ-ı şâhî: Bir çeşit lâle. İsmail Parlatır, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Yargı Yayınevi, Ankara 2017, s. 1731.

⁷⁷ Teply, a.g.m., s. 262.

⁷⁸ Göyünç, a.g.m., s. 120.

⁷⁹ Busbecq, *The Life And The Letters Of Ogier Ghiselin De Busbecq*, C. 1, s. 70-71.

eklendiği *The Life And The Letters Of Ogier Ghiselin De Busbecq* adıyla Londra’da 1881 yılında basılmış eseri kullanılmıştır.⁸⁰ Busbecq’in eserinin İngilizce tercümesinin yanı sıra Türkçe tercümesi *Türk Mektupları Kanuni Döneminde Avrupalı Bir Elçinin Gözlemleri (1555-1560)*⁸¹ adlı eserin Macaristan’la ilgili kısmı kullanılmıştır. Ayrıca Busbecq’in yol güzergâhını gösteren harita Ogier Ghiselin de Busbecq’in seyahatnâmesi *The Turkish Letters Of Ogier Ghiselin De Busbecq Imperial Ambassador at Constantinople 1554-1562*⁸² adlı eserden alınmıştır. Seyahatnâmeyi Edward Seymour Forster Latince’den İngilizce’ye çevirir. 2005 yılında Louisiana State University tarafından yayımlanır. Harita çalışmanın ekler kısmında yer almaktadır.

C. Stephan Gerlach (d. 26 Aralık 1546- ö. 30 Ocak 1612)

Dil bilimci ve aynı zamanda din adamı olan Tübingenli vaiz Gerlach, 16. yüzyılın sonunda seyahatine başlar. Stephan Gerlach, kont ve elçi David Ungnad’ın heyetinde protestan⁸³ vaiz olarak görev yapar. Elçilik heyeti ile birlikte çıktıkları yolculukta Macaristan’a uğrarlar. Buradan beş yıl kalacakları İstanbul’a seyahat ederler.⁸⁴ Yolculuğa 31 Temmuz 1573’te çıkan Gerlach, 4 Haziran 1578’e kadar İstanbul’da kalır. Bu 5 yılda her şeyi günlüğüne not eder. Tübingen’e döndüğünde din bilimi profesörü olur.⁸⁵

Tübingen Üniversitesinde görevli Jacob Andreae Stephan Gerlach ile konuşur. Stuttgart’a görevli olarak gitmesi gerektiğini söyler. Gerlach’a görevi ile ilgili resmî belgeler teslim edilir. Bu belgeleri Dük Ludwig’e gösterir. Gerlach bu görevi kabul etme konusunda tereddüt yaşamış olsa da dostları onu ikna eder. II. Maximilian’ın

⁸⁰ Ogier Ghiselin de Busbecq, Charles Thornton Forster, F. H. Blackburne Daniell, *The Life And The Letters Of Ogier Ghiselin De Busbecq*, C. 1, London 1881.

⁸¹ Ogier Ghiselin de Busbecq, *Türk Mektupları Kanuni Döneminde Avrupalı Bir Elçinin Gözlemleri (1555-1560)*, Çev. Derin Türkömer, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2005.

⁸² Ogier Ghiselin De Busbecq, *Ogier Ghiselin De Busbecq Imperial Ambassador at Constantinople 1554-1562*, Louisiana State University, 2005.

⁸³ Osmanlı Avrupa’dan gelecek elçilik heyetlerinde yer alacak kişilerin mümkün olduğunca Protestan olmasını ister. Bunun yanı sıra, Katolik kilisesinin parçalanması ve mezhep mücadeleleri sebebi ile Avrupa’da yaşanan olayların sorumlusu olarak Protestanlar görülür. Gerlach, a.g.e., s. 18.

⁸⁴ Stephan Gerlach, *Türkiye Günlüğü 1573-1576*, Çev. Türkis Noyan, C. 1, Kitap Yayınevi, s. 19-21.

⁸⁵ Stefanos Yerasimos, “Stephan Gerlach”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 3, s. 394.

elçilik heyetini kabul etmesinden sonra yola çıkarlar. Seyahatine 9 Nisan 1573'te Tübingen'den ayrılarak Reitlingen ya da Eningen'den başlayan Gerlach 20 Nisan'da Viyana'ya ulaşır.⁸⁶

10 Haziran 1573'te 60 kişilik bir heyetin içinde bulunduğu gemi ile Tuna Nehri'nden yola çıkarlar. Fischament denilen pazar yerine gelerek David Ungnad gemi güvertesinde halkı selamlar. 11 Haziran'da Deutsch Şatosu etrafında kurulu küçük bir şehire Altenburg'a (Haimburg) gelirler. Teben denilen yerden geçerek Pressburg'a,⁸⁷ 16 Haziran'da ise Macaristan topraklarına girerler, 18 Haziran'da Budin'e varırlar.⁸⁸ Viyana'ya dönüş yolunda ise Temmuz 1578'de Tolna'ya oradan da Budin'e uğrarlar.⁸⁹

David Ungnad'ın hizmetkârları seyahat sırasında Macar giysileri giyerler. Ungnad Gerlach'a iyi kumaşlardan iki takım elbise hazırlatır. Biri günlük kıyâfet diğeri ise dinî kıyâfettir. Gerlach'ın günlük kıyafeti manto, gömlek ve pantolondan oluşur. Üzerine giyeceği mantonun boyu uzun önü erguvani renkte bir kürkle pervazlanmıştır. İçine bir gömlek, İtalyan tarzı bir pantolon ile günlük giysisi tamamlanır. Vâiz kıyâfeti iki ayrı parçadan oluşur. Alttaki cüppe gayet uzun, belinde ise Osmanlı tarzı bir kuşak vardır. Üstüne önü erguvani renkte kürkle pervazlanmış çok kaliteli kumaştan yapılmış cüppe giyer. Başına yine erguvani renkte iki başlık verilir. İmparator, Osmanlı'ya götürmek üzere elçi David Ungnad'a resmî belgelerin

⁸⁶ Gerlach, a.g.e., s. 22-47.

⁸⁷ Pressburg: Eski Posonium kentinin adıdır. 16. yüzyılda Macaristan'ın başkenti olan şehir Viyana'ya on mil uzaklıktadır. Tuna Nehri kıyısında kurulan şehirde belediye binası, bir çeşme ve pazar yeri vardır. Pressburg'da Almanlar oturur. Macar meclis toplantıları yılda bir kez burada düzenlenir. Lubenau, a.g.e., s. 92. Lubenau, Pressburg'da gerçekleşen bir olaydan şöyle söz eder: Piskoposun hapishaneye attırdığı kişileri, "Meierken" adı verilen şapkaları yapan Macar şapkacıları, hapishane parmaklıklarını keserek tutsakları kurtarır ve evlerine götürürler. Lubenau, a.g.e., s. 64.

⁸⁸ Gerlach, *Türkiye Günlüğü 1573-1576*, C. 1, s. 49-51.

⁸⁹ Stephan Gerlach, *Türkiye Günlüğü 1577-1578*, Ed. Kemal Beydilli, Çev. Türki Noyan, C. 2, Kitap Yayınevi, İstanbul 2007, s. 855-856.

yanı sıra yüz bin taler⁹⁰ değerinde altın ve gümüş sofra takımlarından ve saatlerden oluşan hediyeleri teslim eder.⁹¹

Gerlach'ın seyahatnâmesi diğer seyahatnâmelere göre daha kapsamlıdır. Gerlach seyahatnâmesini yazmaya 1573'te başlar, seyahatnâmesi günlük şeklindedir. Torunu Samuel Gerlach tarafından yayına hazırlanan seyahatnâme 1674'te Frankfurt'ta basılır. Seyahatnâmede Latince yazılmış resmi mektuplar vardır. II. Rudolf tarafından "Pâdişah Sultan Murat'a, Sokullu Mehmet Paşa'ya ve Budin Beylerbeyi Mustafa Paşa'ya" yazılan mektuplar ayrıca "Kayser II. Maximilian'a, II. Rudolf, Sigismund ve Stephan Batory'e" Lâtinçe yazılarak gönderilmiş resmi mektuplar bulunur. Bu mektuplar 1574-1578 tarihleri arasında kaleme alınmıştır. Gerlach bu resmî belgeleri para karşılığında temin eder. Bu resmî belgeler yerlerine ulaşmadan birer kopyası elçiye verilir ve Viyana'ya gönderilir. Resmi elçiler dahi bu iş için kullanılmış, Stephan Gerlach kendini ifşa etmekten çekinmemiştir.⁹²

Seyahatnâme iki ciltten oluşur. Birinci ciltte 1573, 1574, 1575 ve 1576 yıllarında gerçekleşen olaylar ele alınır. İkinci ciltte 1577 ve 1578 yıllarındaki olaylar anlatılır. Birinci ciltte Tuna Nehri'nde başlayan yolculuğundan, elçilik heyetinden, Macaristan'da uğradıkları yerlerden, Belgrad'dan, Sofya'dan ve Rumlardan, İstanbul'a gidiş güzergâhından ve İstanbul'da uğradığı yerlerden ve gördüklerinden söz eder. İkinci ciltte İstanbul'da yaşadıklarından ve geri dönüşünden bahseder.

Gerlach'ın seyahatnâmesi Dernschwam, Schweigger ve Lubenau'nun seyahatnâmesinden ayrılır. Gerlach elçilik heyetinde ve elçinin yanında bulunduğundan siyasî gelişmelerle ilgili bilgilendirilmiştir. Bu açıdan birinci elden kaynak olmasının yanı sıra siyasî açıdan olayları ve bilgileri kaydettiği için belge

⁹⁰ Taler: Eskiden kullanılan gümüş sikkedir. Almanya ve Avusturya'da kullanılmıştır. Dernschwam, a.g.e., s. 376. "1 taler 80 asper, 1 tavuk 1 asper, 1 koyun 30 ya da 35 asperdir." Lubenau, a.g.e., s. 118. "1 taler 1 Macar altınına eşittir. 60 akçeye eşdeğer 1 Macar altını 1553'te 57 akçeye denktir." Göyünç, a.g.m., s. 123.

⁹¹ Gerlach, *Türkiye Günlüğü 1573-1576*, C. 1, s. 48-49.

⁹² Gerlach, *Türkiye Günlüğü 1573-1576*, C. 1, s. 17-18.

niteliği taşır.⁹³ Eser orijinal adıyla⁹⁴ ilk kez 17. yüzyılda basılır.⁹⁵ Stephan Gerlach'ın seyahatnâmesi *Tage-Buch der von Zween Glorwürdigsten Römischen Kaysern Maximiliano und Rudolpho...an die ottomanische Pforte zu Constantinopel abgefertigten...* adıyla 1674'te Frankfurt'ta Tobias Wagner'in ön sözü ile yayımlanır.⁹⁶ Çalışmada Stephan Gerlach'ın seyahatnâmesinin Türkçe tercümesi *Türkiye Günlüğü 1573-1576* ve *Türkiye Günlüğü 1577-1578* adlı eserlerin Macaristan ile ilgili bölümleri kullanılmıştır.⁹⁷

D. Salomon Schweigger (d. 1551- ö. 27 Haziran 1622)

Almanya'da doğan Salomon Schweigger'in babası noterdir. Latin ve Protestan manastır okullarına giden Schweigger Tübingen Üniversitesinde ilâhiyat eğitimine başlasa da tamamlayamaz. Gezme arzusu ile yeni şeyler öğrenmek tecrübe kazanmak için yolculuğa çıkar.⁹⁸ Salomon Schweigger 1577 ve 1581 yılları arasında II. Rudolf'un Osmanlı Devleti'ne göndereceği heyette Protestan vâiz olarak görevlendirilir. Salomon Schweigger yolculuğa katılması için gelen teklifi görmek istediği ülkeler olduğu ve yeni bilgiler öğreneceği düşüncesiyle kabul eder ve yolculuk hazırlıklarına başlar. 10 Kasım 1577'de Viyana'dan ayrılan heyet nehir yolunu kullanır. Gemiler yola çıkar ve o akşam Vischaumun'a varırlar. Schweigger geminin kalkış saatini bilmediğinden araba ile gemilerden önce gelirler. Yolculuğa çıkanlar üç gruba ayrılır ve üç gemiye binerler. Elçinin bulunduğu gemide önemli asilzâdeler vardır. "Heyet başkanları Joachim von Sinzendorf ve Gogitsch'tir." Vischaumund, Pressburg, Komárom, Estergon ve Budin'e gelirler. Budin'den Belgrad'a oradan

⁹³ Gerlach, a.g.e., s. 18-21.

⁹⁴ Stephan Gerlach, *Tage-Buch Der Von Zween Glorwürdigsten Römischen Kaysern Maximiliano Und Rudolpho*, Yayıncı: Johann David Zunners, Heinrich Friesen, Frankfurt/Main 1674; Aksulu, a.g.e., s. 8.

⁹⁵ Gerlach, *Türkiye Günlüğü 1573-1576*, s. 21.

⁹⁶ Yerasimos, "Stephan Gerlach", s. 394.

⁹⁷ Stephan Gerlach, *Türkiye Günlüğü 1573-1576*, Ed. Kemal Beydilli, Çev. Türkis Noyan, C. 1, Kitap Yayınevi; Stephan Gerlach, *Türkiye Günlüğü 1577-1578*, Ed. Kemal Beydilli, Çev. Türkis Noyan, C. 2, Kitap Yayınevi, İstanbul 2007.

⁹⁸ Göyünç, "Salomon Schweigger ve Seyahatnamesi", s. 122.

İstanbul'a yolculuk yaparlar. Yolculukta herkes Macar giyim tarzına uygun giyinmiştir.⁹⁹

Üç kitaptan oluşan Schweigger'in seyahatnâmesi *Ein Neue Reyssbeschreibung Auss Teutschland Nach Constantinopel Und Jerusalem*¹⁰⁰ adı ile defalarca basılır.¹⁰¹ Schweigger seyahatnâmesinde Mohaç Meydan Savaşı, Belgrad ve Budin'in alınması ile ilgili bilgiler mevcuttur.¹⁰² Seyahatnâmenin birinci kitabında Viyana-İstanbul arasındaki yolculuk; 65 bölüm olan ikinci kitapta İstanbul'daki günleri ve gerçekleşen olaylar; üçüncü kitapta hac başvurusu, hacca gidişi (Kudüs) ve Almanya'ya geri dönüşü anlatılır. "Hammer ve Zinkcisen" ve daha birçok tarihçi seyahatnâmeden faydalanır. Salomon Schweigger'in seyahatnâmesinin haricinde iki eseri daha bulunur.¹⁰³ Bu eserlerden birisini, İstanbul'da "II catechesimo" adıyla Hristiyan esirlere yazmıştır. Luther'in *Catechismus'unu* o dönemde Hristiyanların ortak dil olarak kabul ettikleri İtalyancaya çevirir. Diğer eseri Kur'an-ı Kerim'in tercümesi "Alcoranus Mohameticus" adıyla Almanca olarak 1616'da Tübingen'de basılır. Schweigger Kur'an-ı Kerim'i Almancaya çeviren ilk kişi sayılır. Kur'an-ı Kerim'in çevirisini orijinali yerine İtalyanca çevirisinden yapar. Bu İtalyanca çevirinin eksikleri ve hataları vardır. Çeviri üç bölümden oluşur. İlk iki bölümde savaş sahneleri, üçüncü bölümde ise sureler hatalı olarak verilmiştir. 17. yüzyılda göze hitap ettiğinden defalarca basılan seyahatnâmede yüze yakın gravür ve şehir planı vardır.¹⁰⁴

⁹⁹ Salomon Schweigger, *Sultanlar Kentine Yolculuk 1578-1581*, Çev. S. Türkis Noyan, Kitap Yayınevi, İstanbul 2004, s. 21-24; Göyünç, "Salomon Schweigger Ve Seyahatnamesi", s. 123-127.

¹⁰⁰ Salomon Schweigger, *Ein Neue Reyssbeschreibung Auss Teutschland Nach Constantinopel Und Jerusalem*, 1613.

¹⁰¹ Salomon Schweigger'in seyahatnâmesinin *Ein Neue Reyssbeschreibung Auss Teutschland Nach Constantinopel Und Jerusalem* adlı eserin 1609, 1613, 1614, 1619, 1639, 1644 ve 1664 tarihlerinde 7 baskısı yapılır. Hatice Arslan Sözüdoğru, "Salomon Schweigger (1551-1622) ve Ein Neue Reyssbeschreibung Auss Teutschland Nach Constantinopel Und Jerusalem Adlı Kitabı Işığında 16. Yüzyılda Avrupalı Bir Vaizin Osmanlı'ya Bakışı", *Tarih Okulu Dergisi*, S. XXXII, Aralık 2017, s. 379.

¹⁰² Salomon Schweigger, *Sultanlar Kentine Yolculuk 1578-1581*, Çev. S. Türkis Noyan, Kitap Yayınevi, İstanbul 2004, s. 14-15; Göyünç, "Salomon Schweigger Ve Seyahatnamesi", s. 124-125.

¹⁰³ Göyünç, a.g.m., s. 123-127.

¹⁰⁴ Göyünç, a.g.m., s. 123-127; Arslan Sözüdoğru, a.g.m., s. 378.

Çalışmada Salomon Schweigger'in seyahatnâmesinin Türkçe tercümesi *Sultanlar Kentine Yolculuk 1578-1581*¹⁰⁵ adlı eser ve Nejat Göyünç'ün *Salomon Schweigger ve Seyahatnamesi*¹⁰⁶ adlı makalesi kullanılmıştır. Ayrıca ekler bölümünde yer alan iki resim Salomon Schweigger'in 1613'te Almanca olarak yayımlanan *Ein Neue Reyssbeschreibung Auss Teutschland Nach Constantinopel Und Jerusalem* adlı eserinden alınmıştır.

E. Reinhold Lubenau (d. 5 Ağustos 1556- ö. 17 Mayıs 1631)

Babası Martinus Lubenau annesi Margarethe'dir. Prusya Königsberg meclis üyesi saygıdeğer bilge bir kişidir. Dört yaşında kilise okuluna giden Lubenau'nun yaşamında bu okul önemli olur. Yaşının küçük olmasına rağmen ailesi dükün saray eczacısı ve özel doktoru Jacobus Montanus'un yanına verir. Montanus'un seyahat anılarından etkilenen Lubenau gezmek ister. Doktor Montanus Polonyalı tüccâr Matthias Kraker'e, o da eczacı Simon Kannenberger'e verir. Eczacı ile geldiği Krakow'da iki yıl kalan Lubenau zor günler geçirdiği dönemlerde doktoru çok arar. Babasının yardımı ile doktorun yanına döner. Başından geçen olayları yazmaya başlar. Königsberg'de kilise başkanının kızı ile evlenir. Karısı ve iki oğlu veba salgınında ölür. Daha sonra Katharina Kosen ile evlenen Lubenau şehir meclis üyeliğine seçilir.¹⁰⁷

Lubenau 1580'de çıktığı yolculukta Almanya, Macaristan, Viyana, Breslau, Frankfurt ve Berlin'e gider. Lehistan kralının doktoru olabilme ihtimali kralın ölümüyle gerçekleşmez. Viyana'ya geri dönen Lubenau, imparator II. Rudolf'un elçilik heyetinde eczacı olarak görev yapar. 1587'de heyetle birlikte İstanbul'a her yıl gönderilen para ve değerli eşyalarla Tuna'dan beş gemi ile yolculuğa çıkarlar. Elçinin bindiği gemi son derece güzeldir. Gemiye İstanbul'a gidecek hediyeler yüklenir. Diğer gemilerde hizmetliler vardır. Lubenau'nun giymesi için Macar kıyâfetleri verilir ve

¹⁰⁵ Salomon Schweigger, *Sultanlar Kentine Yolculuk 1578-1581*, Çev. S. Türkis Noyan, Kitap Yayınevi, İstanbul 2004.

¹⁰⁶ Nejat Göyünç, "Salomon Schweigger Ve Seyahatnamesi", *Tarih Dergisi*, İstanbul Edebiyat Fakültesi Basımevi, C. XIII, S. 17-18'den ayrı basım, İstanbul 1963.

¹⁰⁷ Reinhold Lubenau, *Reinhold Lubenau Seyahatnamesi Osmanlı Ülkesinde 1587-1589*, Çev. Türkis Noyan, Kitap Yayınevi, C. 1, İstanbul 2012, s. 23-31.

yolculuk malzemeleri tedarik edilir.¹⁰⁸ Gemideki yolcular birbirleri ile çok iyi anlaşılır. İlâhî ve şarkı söyler, lavta¹⁰⁹ ve saz çalarlar. Lubenau yolculuğunun iyi geçtiğinden söz eder. Geminin üst güvertesinde yol boyunca geçtiği yerleri çok iyi görür, resimlerini çizer ve not tutar, yolculuğunu adeta kayıt altına alır.¹¹⁰

13 Şubat 1587’de Fischament’ten ayrılarak Tuna Nehri’nden bindikleri gemiler ile Pressburg’a varırlar. Akşam Samaria’da gecelerler. 14 Şubat’ta Raab ve Martinsburg kalelerinin önünden geçerek geceyi Német adında bir köyde geçirirler. 15 Şubat’ta Komárom’dan Estergon’a oradan 19 Şubat’ta Maros’a¹¹¹ gelirler. Vaç Kalesi’nin önünden geçer, Budin’e varırlar. Budin’den Tuna’nın karşısına Peşte’ye geçerler. 24 Şubat’ta Budin’den ayrılır. 25 Şubat’ta Paks adındaki pazar yerine varırlar. Buradan Tolna’ya 27 Şubat’ta Drava Nehri’ne verimli toprakların bulunduğu bölgeye gelirler. Erdott (Erdöl) veya Dordek adı verilen iki şatoyu görürler. Yakınında Valkovar yer alır. 28 Şubat’ta Bodin’e ardından Uylak¹¹² Kalesi’ne ve Petrovaradin’e¹¹³ gelirler. Titel’deki şatoları, Mohaç’a uğradıktan sonra Salankamen şatosunu görürler. Semon Kalesi’ne uğradıktan sonra Sava’dan karşıya geçerek Belgrad’a ulaşırlar. Tuna Nehri kıyısından başlayan ve uzun geçecek olan yolculukta

¹⁰⁸ Lubenau, a.g.e., s. 87.

¹⁰⁹ Lavta’nın kökeni Arapça el-ûd’dur. Lavta’ya Almanca *laute*, İtalyanca *liuto*, Yunanca *laouto* denir. Lavta telli bir müzik aletidir. Doğu sazı lavta 14. yüzyılda Fransa’ya ve Avrupa ülkelerine gelir. Fikret Karakaya, “Lavta”, *TDV İA*, C. 27, Ankara 2003, s. 113-114.

¹¹⁰ Lubenau, a.g.e., s. 90-91.

¹¹¹ Marusch, Marissa, Freistadel veya Maros olarak da bilinir. Lubenau, a.g.e., s. 103.

¹¹² Uylak (Jlok/Uilak/İlok/İllök) Kalesi yuvarlak kuleleri ile dağın tepesinde yer alan büyük bir kaledir. Kale’den ayrı etrafı surlarla çevrili bir şehir vardır. Şehirdeki 3 câmi daha sonra kiliseye çevrilir. 1545’te üç yüz bin Osmanlı askeri kaleyi ve kenti kuşatır ve ele geçirirler. Lubenau, a.g.e., s. 119. Uylak, Valpo ve Drava’nın güney kısmında bulunan Eszék, Erdöd ve Tuna Nehri arasındadır. Drava ve Sava deltasına yayılan doğu kısmı “Szerémség” olarak adlandırılır. En önemli kaleleri dağın üstünde kuruludur. Újlak Kalesi yapıları ve János Kapisztrán’ın mezarıyla ünlüdür. Uylak yani Érsekújvár 6 burçlu 6 köşeli güçlü bir kaledir. O zamanda bir kaleyi böyle eksiksiz bitirmenin mümkün olmadığını Oláh Miklós anlatır. István Szamota, “Oláh Miklós, Magyarország leirása. 1536.”, s. 522-526; Macarca adı *Érsekújvár* olan yer 1663-1685’te eyâlet olur. Slovakya’da bulunan kentin adı günümüzde Nove Zamky’dır. Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara 2017, s. 777.

¹¹³ Petrovaradin Kalesi yuvarlak kuleleri ve burçlarıyla büyük ve güzel bir kaledir. Etrafı iki sıra surla çevrilidir. Kale kayalık bir dağın üzerinde kurulmuştur. Kalede bir kilise surların arasına da çok fazla ahşap evler vardır. Kalenin dibinde bulunan bir başka kilise ise yıkılmıştır. Lubenau, a.g.e., s. 120.

Komárom, Estergon, Budin ve Mohaç'ı en ufak ayrıntısına kadar anlatır. Seyahatinde 70 şehir ve kaleyi gezen Lubenau'nun 1587'de Viyana'dan başlayan yolculuğu Belgrad'da son bulur.¹¹⁴

1914'te Königsberg'de *Beschreibung Der Reisen Des Reinhold Lubenau*¹¹⁵ adıyla basılan seyahat notları 6 cilt halindedir. Birinci Kitapta; tüm yolculuklarını, ailesini, Krakow'a gidişini, Königsberg'e geri dönüşünü, Almanya yolculuğunu, Pressburg'a varışını, Augsburg'da yapılan toplantıyı, Breslau'dan ayrılışını, Riga'ya yolculuğunu ve Viyana'ya gidişini anlatır.¹¹⁶ İkinci Kitapta; İstanbul'a gidiş sebebini, Viyana'dan ayrılmasını, Komárom'a gidişini, Komárom Kalesi'ni, Komárom'dan Estergon'a gidişini, Budin'e seyahatini, gemi ile Budin'den Belgrad'a yolculuğunu, Niş kentini, Sofya, Filibe, Edirne, Çorlu, Silivri'ye seyahatini, Silivri'den İstanbul'a gidişini ve Türkler tarafından karşılanmasını anlatır.¹¹⁷

Üçüncü Kitapta; İstanbul'un kuruluşundan, konumundan, fethinden, târihî eserlerinden, Ayasofya'dan, Atmeydanı'ndan, Constantinus'un sarayından, Yedikule'den, İstanbul'daki yapılardan, Ermeni Kiliseleri'nden, bedesten ve pazar yerlerinden, sipahilerden, İstanbul'a gelen elçilerden, Galata'dan, Bagnio tutsak evinden bahseder ve Galata'da ziyaret edilecek yerleri anlatır. Ayrıca Hristiyan mezarlıklarından, Üsküdar'dan, Türklerin inanışlarından ve bayramlarından, Mekke'de Kâbe ziyaretinden ve Medine'de Hz. Muhammed'in kabrine yapılan yolculuklardan, Mekke ve Medine şehirlerinden, Hz. Muhammed'in kabrine örtü konulmasından, Cidde kentinden ve Türklerde şarabın yasaklanmasından bahseder. Padişah III. Murad'ın rüyasından ve İranlılardan, han ve hamamlardan, İstanbul'daki yangından, Rum düğününden, veba salgınından, III. Murad'ın oğluna düzenlenen sünnet düğününden ve İstanbul'da günlerini nasıl geçirdiğinden söz eder.¹¹⁸

¹¹⁴ Lubenau, a.g.e., s. 87-122.

¹¹⁵ Reinhold Lubenau, *Beschreibung Der Reisen Des Reinhold Lubenau*, Haz. W. Sahn, Königsberg 1914.

¹¹⁶ Lubenau, *Reinhold Lubenau Seyahatnamesi Osmanlı Ülkesinde 1587-1589*, C. 1, s. 35.

¹¹⁷ Lubenau, a.g.e., s. 36-37.

¹¹⁸ Lubenau, a.g.e., s. 37-41.

İkinci cilt dördüncü Kitapta, Anadolu'ya gidişinde uğradığı yerlerden bahsederken bu yerleri de tanıtır. Seyahatinde kendisine eşlik edenlerden, İstanbul'dan ayrılışından, Bursa'daki câmilerden ve mezarlardan, kaplıcalardan, Abdal Muradî'nin mezarından, Kudüs'e yolculuk yapanlardan, Bursa, Mudanya, İzmit, İzmit ve Kadıköy'den bahseder.¹¹⁹ Beşinci Kitapta, İstanbul'dan ayrılışından ve uğradığı güzergâhlardan söz eder. Akdeniz'den gittiği Sakız, Girit ve Venedik'i ziyaretinin yanı sıra Gelibolu ve adalardan da söz eder.¹²⁰ Altıncı Kitapta, Venedik'e giderken uğradığı yerleri ve geri dönüşünü zikreder.¹²¹

Günlüğünü torunu 1678'de şehir kütüphânesine bağışlar. Tüm ülkeleri kapsayan yolculuğuna 1580'de başlar ve 1589'da geri döner. El yazması günlük şeklindeki kitabı 1573-1589 yılları arasındaki dönemi kapsar. 884 sayfa büyük folyolar halindeki günlüğü kendisi yazmıştır. Bunun ispatı, Lubenau'nun kilise defterindeki el yazısı ile günlükteki yazılarının aynı olmasıdır. Tarih ve arkeoloji hakkındaki bilgiler daha önce yazılmış eserler kaynak gösterilerek açıklanmıştır. Lubenau, Nürnbergli Jacob Furer ile yolculuk yapmış, anılarında Furer'den bahsetmiştir. Furer'in kardeşine yazdığı mektuplar Lubenau'nun günlüğü ile karşılaştırıldığında olaylar birbirini tutmakta Lubenau'nun doğruluğunu ortaya çıkarmaktadır. Lubenau seyahatnâmesinde seyahat etmenin olumlu yanlarını ve faydalarını on dört madde halinde açıklar. Lubenau'ya göre seyahatlerde kurulan dostluklar uzun yıllar boyunca devam eder. Seyahat edenlere saygı duyulur, saraylarda krallar ve prensler itibâr ederler. Seyyahlar toplantı meclislerine çekinmeden katılır. Sohbetlere iştirâk ederler ve gezip gördükleri yerler hakkında konuşurlar. Kültürel çeşitliliği örf ve adetleri öğrenirler. Lubenau seyahatlerde öğrendiklerinin hiçbir şeyle kıyaslanamayacağını savunur.¹²²

¹¹⁹ Lubenau, a.g.e., s. 41-42.

¹²⁰ Lubenau, a.g.e., s. 42-43.

¹²¹ Lubenau, a.g.e., s. 47.

¹²² Lubenau, a.g.e., s. 15-30.

F. Jakab Bongars/Jacques Bongarsius (d. 1554- ö. 1612)

Jakab Bongars Orleans doğumludur. Seçkin ve saygın bir aileden gelir. Çocukluğundan itibaren filoloji, teoloji ve hukuk konularına ilgi duyar. 16 yaşında Lipsius'un eserlerini okumaya başlar. Öğrencilik yılları Köln'de geçer. 1576'da hukuk eğitimini bitirdikten sonra iyi bir avukat olarak mesleğini yapar. Avukatlığın yanı sıra filoloji alanında da çalışmalar yapmayı ihmal etmez. Fransız hümanist olan Bongars 16. yüzyılda Macaristan'a gider. Protestan olan aristokrat Bongars, Fransa kralı IV. Henrik'in seyahat diplomatı ve büyükelçidir. Yaşamının büyük bir kısmını yabancı ülkelerde geçirir. Elçilik görevi için gerekli olan malzemelerin yanı sıra kitaplar, el yazmaları ve antika eserler toplar. Önemli yayıncılar Bongars'ın adını tarihçilere duyurur. Seyahatnâmesi Hermann Hagen'in *Vier Abhandlungen* adlı çalışmasıdır.¹²³

Bongars, 12 Nisan 1585'te İstanbul'a gitmek üzere Viyana'dan hareket eder. Schwechat, Fischament ve Ragelsbrunn'dan geçerek Köpcsény köyüne varır. Köpcsény'den bir mil uzakta Pozsony'a gider. Bongars Pazartesi sabahı Pozsony'dan ayrılır. Tuna Nehri'nden tekne ile eski Macaristan'a geçer. Buradan Rábczán denilen yere köprüyle geçer. Öğle vakti Bongars Györ'e varır. Çarşamba günü yola koyulur. Gemi ile Szögye köyünün yakınındaki nehrin en geniş kolundan Tuna Nehri'nin karşısına geçer. Tuna kıyısındaki Alman köyünde öğle yemeği yer. Komárom'a öğleden sonra varır. Perşembe günü Komárom'dan yola çıkar. Tuna'nın küçük kolu Vág'dan Gutta'ya geçer. Akşam Érsekújvár'a varır. Buradan Nyitra Nehri kıyısından yol alarak Nyitra'ya varır. Akşam Tapolcsány kasabasına gelir. Cumartesi günü Vesztenicz'e ulaştıktan sonra Privigye Gölü'nün bulunduğu şehirde geceler. Nedozer'den sonra Alman köyü Rudnó (Ronden) yolundan gider. Akşam Próna Gölü'ne varır. Pazartesi günü Vág'a dökülen Túrócz Çayı boyunca yoluna devam eder.

¹²³ Hagen Hermann, *Jacobus Bongarsius: Ein Beitrag zur Geschichte der gelehrten Studien des 16.-17. Jahrhunderts*, Gedruckt bei A. Fischer, Bern 1874, s. 8-11.

Sucsány'da öğle yemeği yer. Buradan Fátra dağının tepesine çıkar, Turá köyünden karşı tarafa geçer.¹²⁴

Sürekli Vág Nehri boyunca ilerleyerek Rózsa dağına oradan Likava (Nisava) Kalesi'ne gelir. Rózsa dağından karşıya Vág'a geçer. Buradan St. Péter köyüne ve Alman kasabası Hibbe (Hieb/Geib) boyunca ilerler ve Vihodna'da geceler. Çarşamba günü Lucsiuna'ya (Vandalice Lubchifna), Lucsiuna'dan Poprád'a (Poprad/Leutschen-dorf) ve Svábóczó (Schwabotry/Schwabsdorf) boyunca ilerler. Akşam Löcs'de (Leitsch) konaklar. Szepesváralja şehrine gelir. Diğer gün Beharócz köyüne karşıya geçer. Öğlen Siroka köyüne varır. Eperjesi ana yolundan Kassa'dan¹²⁵ 3 mil kadar uzakta bulunan köyde geceler. Cumartesi günü Kassa'ya ulaşır. Gece Encs'de (Eitschen) konaklar. 2 Mayıs'ta Encs'den Tokaj'a gider. Yol sırasında Szán Gölü'ne ulaşır. Tokaj'dan (Tockai) yarım mil sonra Bodrog (Bottroc) Nehri'ni görür. 3 Mayıs öğleden sonra Tisza'ya geçer. Gece Kálló'da konaklar. Kálló'dan 5 Mayıs'ta Bátor'a gitmek için karşıya geçer. Vállaj (Wada) köyüne varır. Gece Domahida'da konaklar. 6 Mayıs'ta Szatmár şehrine gelir.¹²⁶

8 Mayıs Çarşamba günü Nagybánýa'ya (Hungarisch-Neustatt, Bagno, Bania) varır. 1 Haziran'da Nagybánýa'dan ayrılır. Buradan Lápos (Jappisch) ırmağından karşıya geçer. Öğlen Kővárótt'a (Kuyvar) gelir. 2 Haziran'da Çarşamba günü yola çıkar. Erdel'e ulaşır. 3 Haziran'da Számos'a varır ve Deés'te (Deesbourg) öğle yemeği yer. Öğleden sonra Szamos Kalesi'ne gider. Buradan Tordá'ya ulaşır. Ertesi gün nehirden karşıya geçer. Arányos ve Maros'un yanında yer alan Enyed (Hegnedin)

¹²⁴ István Szamota, "Bongars J. útazása Bécsből (Erdélyen át) Konstantinápolyba 1585", *Régi Utazások Magyarországon és A Balkán Félszigeten 1054-1717*, Franklin-Társulat, Budapest 1891, s. 163-168.

¹²⁵ Kassa o dönemde Macaristan sınırları içinde iken günümüzde Slovakya'nın başkenti olur. Kosice adını alır ve Macarca Kassa denmiştir. 16. yüzyılda Yukarı Macaristan'da yer alan şehirdir. Sándor Papp, "Slovakya", *TDV ÍA*, C. 37, 2009, s. 338; Bongars, Likava'dan Szepesváralja'ya oradan Kassa'ya ulaştıklarını Kassa'da çok güzel bir madenî para gördüğünü paranın bir yüzünde kanatlarını açmış kartal diğer yüzünde üç adamın resminin olduğundan söz eder. Kassa'da 500 Alman piyade eri çevre köylerde ise 400 atlı vardır. Kassa yakınlarında tuz ocakları ve tuzlu su kaynakları bulunur. Köylüler tuzlu su ile ekmeklerini ve etlerini hazırlarlar. Sıcak havalarda ise adeta kurbağa yağdığını, Bongars anlatır. Szamota, "Bongars J. útazása Bécsből (Erdélyen át) Konstantinápolyba 1585", Budapest 1891, s. 170.

¹²⁶ Szamota, "Bongars J. útazása Bécsből (Erdélyen át) Konstantinápolyba 1585", s. 169-172.

şehrinde öğle yemeği yer. Enyed'de 1,5 gün kaldıktan sonra 7 Haziran Cuma günü Gyulafehérvár'a varır.¹²⁷

16 Haziran Pazar günü öğleden sonra hareket eder. Maros olarak adlandırılan yere devam eder. Szászsebes'den ayrılarak geceyi geçireceği Szerdahely'e varır. Ertesi gün Nagyszeben'e ulaşır. 19 Haziran'da Olt Nehri'ni geçer ve Kercz köyüne ulaşır. Öğleden sonra karşıya Fogaras'a geçer. Buradan Brassó'ya Kronstadt, Corona, Stephanopolis'den Erdel'e varır. 24 Haziran Pazartesi günü öğleden sonra Rozsnyó'dan geçerek, Tórcsvár'a ulaşır. Orada geceledikten sonra geri dönerler. Királykő (Konigstul) adı verilen kayalık yere giderken arabaları burada bırakırlar. Dağın alt kısmında akan Dimbovicza (Dombawitza) Nehri'nden karşıya geçerler. Dimbovicza'ya akan Jalovicza (Jolawitza) adındaki küçük nehrin kıyısında bulunan köyde gecelerler. Yakınında Negravoda (Nigrovada) Kalesi vardır. 26'sında Dimbovicza'ya ulaşır, gece Tirgovist'de kalır. Ertesi günü Dimbovicza kıyısından ilerleyerek Bukarest'e (Bukorest) perşembe günü gider.¹²⁸

Dimbovicz'den ve bir ikinci nehirden karşıya geçerler ve orada arabalar beklemektedir. Diğer gün sabah Tuna'daki Gyurgyvo'ya (Jerva) karşıya ve 3 Temmuz'da Tuna'dan karşıya geçerler. Buradan Ruscsk'un (Roustic) içinde kalırlar. Csernavoda'da (Cerno-Waivoda) gece konaklarlar. 5 Temmuz'da buradan ayrılarak Razgrad'dan (Crasgrada) karşıya geçerler ve İstanbul'da gecelerler. Ayın 6'sında nehirden karşıya geçerler, Sam-Bair (Zaolea vaderven) dağlarına buradan Ruzokeszir'de (Rouso Kastro) mola verirler. Gece Karabunar'da kalırlar, sekizinci gün Kirormant'a (Kirszhál) ulaşırlar ve Karabanlar'da (Kerabion) kalırlar. Ayın 9'unda Fakiron'a (Focariou) karşıya geçerler. Buradan itibâren Yunanistan başlar ve evler daha iyi inşâ edilmiştir. Aszorgisz'de (Asarach) gece konaklarlar. 10'unda Szkepasto'da öğle yemeği yerler ve Viza'da (Visou) dinlenirler. H. Georgios'ta (St. George) gecelerler.¹²⁹

¹²⁷ Szamota, "Bongars J. útazása Bécsből (Erdélyen át) Konstantinápolyba 1585", s. 172-174.

¹²⁸ Szamota, a.g.e., s. 175-178.

¹²⁹ Szamota, a.g.e., s. 181.

11'inde Szeraj çevresinde bulunan bir köyde öğle yemeği yedikten sonra Isztrandzsa'da (Sciregi) kalırlar. 12'sinde Karadzsadere (Carajadere) Nehri kıyısında öğle yemeği yedikten sonra geceyi Karadzsa (Kares Cotschas) köyünde geçirirler. 13 Temmuz sabahı Babanakcsin'in (Bohanakas) içinden geçerek yol alırlar ve Pera'ya varırlar.¹³⁰

Günümüzde bu şehirlerin bir kısmı Macaristan sınırları dışındadır. Seyahatnâmenin konusunu; Viyana'dan yolculuğa çıkışı, İstanbul'a ulaşması, geçtiği güzergâhlar, başından geçenler, gittiği yerlerdeki köy, kasaba ve şehirlerin betimlemeleri ve tarihleri hakkında bilgiler oluşturur.

Çalışmada Bongars'ın seyahatnâmesinin Macarca tercümesi kullanılmıştır. István Szamota'nın *Régi Utazások Magyarországon és A Balkán Félzigeten 1054-1717* adlı eserinde *Bongars J. útazása Bécsből (Erdélyen át) Konstantinápolyba 1585-* Jakab Bongars'ın 1585'te Viyana'dan İstanbul'a Seyahati adlı bölüm kullanılmıştır.¹³¹

G. Baron V. Vratislav/Wenceslas Wratistlaw (d. 1575- ö.?)

Baron Vratislav'ın seyahate çıkmasını deneyim kazanacağı ve doğu ülkelerini göreceği için akrabaları çok ister. Vratislav 1591'de akrabaları tarafından Frederic Kregwitz'e emanet edilir. II. Rudolf, Kregwitz'i padişah III. Murad'a özel elçi olarak gönderir. Baron V. Vratislav yolculuğa 1591 yılında çıkar. Yolculuğa deniz yoluyla çıkan Vratislav Viyana'dan 4 mil uzaklıktaki Fischament'e (Wissamund) doğru yelken açarlar. 2 Eylül 1591'de hazırlanan gemilere binerler.¹³²

Seyahatnâmesinde Türklerin adet ve geleneklerinden, yeniçerilerden, Estergon Kalesi'nden, Budin'deki kaplıcalardan, Belgrad'daki han ve kervansaraylardan bahseder. Sofya, Meriç ve Edirne gibi güzergâhlar hakkında bilgi verir. Vratislav'ın seyahatnâmesi 1777 yılına kadar el yazması olarak kalır. Petzel tarafından 1777'de

¹³⁰ Szamota, a.g.e., s. 181-182.

¹³¹ István Szamota, "Bongars J. útazása Bécsből (Erdélyen át) Konstantinápolyba 1585", *Régi Utazások Magyarországon és A Balkán Félzigeten 1054-1717*, Franklin-Társulat, Budapest 1891, s. 163-182.

¹³² A. H. Wratistlaw, *Adventures Of Baron Wenceslas Wratistlaw Of Mitrowitz*, London 1862, s. VI-VII; István Szamota, "Br. Vratistláv útazása 1591-ben", *Régi Utazások Magyarországon és A Balkán Félzigeten 1054-1717*, Franklin-Társulat, Budapest 1891, s. 183-184.

Prag’da, Kramerius tarafından ise 1807’de ikinci baskısı yayımlanır. Seyahatnâme dört bölümden oluşur. Birinci bölümde yolculuk hazırlıkları, ikinci bölümde İstanbul’a yolculuğu, üçüncü bölümde Vratislav ve arkadaşlarının esareti, dördüncü bölümde bu esareten kurtuluşları ve geri dönüşleri anlatılır. Vratislav yaşadığı olayları duygusallıktan uzak, açık, net ve gerçekçi bir yaklaşımla ifade eder.¹³³

Birinci bölümde, imparatorluk elçilik heyetinin Viyana’dan başlayan yolculuğu anlatılır. Elçilik heyetine İstanbul’a götürmeleri için zengin hediyeler teslim edilir. Yolculuğa çıkmadan önce Viyana’da padişaha, paşalara ve önemli kişilere verilecek olan hediyelerin gelmesi beklenir. Elçi bu sürede yolculukta kullanılacak malzemeleri ve ihtiyaçları hazırlar. Bu malzemeler ve hediyelerin tedarik edilmesi tamamlanmış ve Viyana’ya getirilmiştir. İstanbul’a gidecek olan Herr von Kregwitz başkanlığındaki elçilik heyetini II. Rudolf ve Arşidük Ernest kabul eder.¹³⁴

2 Eylül 1591’de teknelere binerek Viyana’dan Vissamund’a doğru hareket ederler. Vissamund’ta Unverzagt adında bir Avusturyalı elçilik heyetini bekler. Unverzagt iki gün elçilik heyetini şatoda misafir eder. 4 Eylül’de Vissamund’tan Komárom’a doğru hareket ederler. Heyet Komárom’da 7 gün kalır. Komárom’dan ayrılan heyet Tuna Nehri’nde yol alarak Estergon’a varır. Estergon’dan ayrıldıktan sonra Vişegrad Kalesi’ni geçerek Waitzen’e ulaşırlar. 9 Eylül’de Budin’e doğru giderler. Budin’den Peşte’ye geçerler. 13 Ekim’de Tuna Nehri yoluyla Budin’den ayrılırlar.¹³⁵ 16 Ekim’de Seremian (Sirmien) kasabasının bulunduğu yere demir atarlar. 17 Ekim’de Perykmart’a (Pringwart), 19 Ekim’de Erded’e (Erdody) ve Walpowar’a varırlar. Akşam Sodin köyüne geçerler. 20 Ekim’de Moshtin’den ve Panestra köyünden geçerler. Skerveta kasabasına yelken açarlar. Akşam Petrovaradin’e giderler, Skerveta’ya uğrarlar. 21 Ekim’de Carlovitz (Karlofça) kasabasından geçerler. Tytel’i gördükten sonra Selemek kasabasından 22 Ekim’de Semenden’den geçerek Belgrad’a varırlar.¹³⁶ 27 Ekim’de Belgrad’dan ayrılır,

¹³³ Wratislaw, *Adventures Of Baron Wenceslas Wratislaw Of Mitrowitz*, s. VII-VIII.

¹³⁴ Wratislaw, a.g.e., s. 1-2.

¹³⁵ Wratislaw, a.g.e., s. 3-8.

¹³⁶ Wratislaw, a.g.e., s. 21-23.

yolculuğa kara yoluyla devam ederler. Smederow Kalesi'nden geçerler. Isanlak ya da Küçük Palanka'ya, 29 Ekim'de Budesin köyüne ve 30 Ekim'de Jagoden köyüne giderler. 31 Ekim'de Morava Nehri'ni geçerler, 1 Kasım'da Nyssus'a, 3 Kasım'da Kurichesme'ye, 5 Kasım'da Bobitza köyüne ve 8 Kasım'da Sofya'ya ulaşırlar.¹³⁷ Janika köyünde konakladıktan sonra 10 Kasım'da Philippopolis (Flibe) kentine, 13 Kasım'da Usum Shavas köyüne, 15 Kasım'da Meriç Nehri'nden geçerek Shimpry köyüne varırlar. 16 Kasım'da Edirne'ye (Adrianople) ulaşırlar. 18 Kasım'da İpsala'ya, 19 Kasım'da Eski Baba'ya (Babaeski), 20 Kasım'da Burgash'a, 21 Kasım'da Çorlu'ya (Churli/ Korlii), 22 Kasım'da Silivri'ye (Selebrya), 24 Kasım'da Küçük Çekmece'ye (Ponte Picolo/ Little Bridge) ve 25 Kasım'da İstanbul'a ulaşırlar.¹³⁸ 1591'de İstanbul'a gitmek üzere elçilik heyeti ile çıkılan yolculukta Osmanlı padişahı III. Murat iken III. Mehmed olmuştur. Damat İbrahim Paşa ise sadrazamdır. Vratislav İstanbul'da atıldığı zindandan Damat İbrahim Paşa'nın sayesinde kurtulur. Dört yıl sonra İstanbul'dan Viyana'ya gitmek üzere ayrılır.¹³⁹ Galata'dan Belgrad'a oradan Peşte yönünde ilerleyerek Tavaşon Kalesi'ne varırlar. Tuna Nehri yoluyla Estergon'a giderek Viyana'ya ulaşırlar.¹⁴⁰

Çalışmada, Baron Vratislav'ın seyahatnâmesinin İngilizce tercümesi kullanılmıştır. Tercüme tek cilt halinde 300 sayfa olarak 1862 yılında *Adventures Of Baron Wenceslas Wratistlaw Of Mitrowitz* adıyla Londra'da basılmıştır. Seyahatnâmenin tercümesi The University of Illinois Kütüphanesi'ndedir. Ayrıca István Szamota'nın *Régi Utazások Magyarországon és A Balkán Félzigeten 1054-1717* adlı eserinde Baron Vratislav'ın, *Br. Vratiszláv útazása 1591-ben*¹⁴¹ (1591'de Br. Vratislav'ın Seyahati), seyahatnâmesinin Macaristan ve Balkanlar kısmının Macarca tercümesi kullanılmıştır.

¹³⁷ Wratistlaw, a.g.e., s. 27-37.

¹³⁸ Wratistlaw, *Adventures Of Baron Wenceslas Wratistlaw Of Mitrowitz*, s. 38-47.

¹³⁹ Wratistlaw, a.g.e., s. 189-194.

¹⁴⁰ Wratistlaw, a.g.e., s. 205-209.

¹⁴¹ István Szamota, "Br. Vratiszláv útazása 1591-ben", *Régi Utazások Magyarországon és A Balkán Félzigeten 1054-1717*, Franklin-Társulat, Budapest 1891, s. 183-230.

İKİNCİ BÖLÜM

SEYYAHLARIN TUNA'DA SEYAHATI VE UĞRADIKLARI YERLER

I. TUNA NEHİRİ

A. Tuna Nehri'nin Adı ve Konumu

Almanya'dan doğan Macarca “Duna”, Fransızca ve İngilizce “Danube” denilen Tuna Nehri'nin Türkçe adı Tuna'dır. Çok sayıda Avrupa ülkesinden geçen Avrupa'nın ikinci uzun nehri olma özelliği ile Orta Avrupa'yı Balkanlar'a bağlayan ve önemli su yolu Tuna Nehri'ne Danubius ya da İster de denir.¹⁴²

Tuna Nehri'nden Olah Miklós¹⁴³ şöyle söz eder: Tuna Nehri Macaristan topraklarında Pozsony yakınındaki Morvát'ı, Vizkelet yakınında Tirnava'yı, Komárom'un üst kısmında Gutta'nın kuzey dağlarından giden Vág Nehri'ni, Komárom'da Nyitra'yı, Estergon'da Garam'ı ve Murányvár nehirlerini içine alarak, Besztercebánya'ya, Zólyom'a ve St. Benedek'e değer. Estergon yakınındaki Ipoly ve Titel'de sona erer. Zalánkemény'in karşısında sayısız nehirle Tisa'ya genişler. Tuna'nın güneyinde bulunan nehirleri Sáros'u Báttá yakınında, Dráva'yı Darda'da, Sava Nehri'ni Belgrad'da içine alır.¹⁴⁴

Lubenau Tuna Nehri'ni şöyle betimler: Tuna'da seyahat ederken aniden havanın kötüleştiğini içinde bulundukları geminin beşik gibi sallandığını ve halatlarının çözüldüğünü, yeniçerilerin korkusuzca suya atlayıp halatları

¹⁴² Mihai Maxim, “Tuna”, *TDV İA*, C. 41, İstanbul 2012, s. 372.

¹⁴³ Romanya doğumlu olan Oláh Miklós, 1505-1512'de Várad'daki öğreniminin ardından dine yönelir, 1516 ya da 1518'de rahip seçilir. *Pécs Piskoposu George Szatmári'nin* yardımcılığını yaptığı dönemden sonra Estergon'a atanır. 1522'de Komárom Başpiskoposuna, 1526'da kral II. Louis'e sekreterlik yapar. Mohaç Savaşı'ndan sonra kral I. Ferdinand'ın yanında yer alır. Augsburg Diyetine katılan kral Ferdinand tarafından piskopos ilân edilir. 1548'de Eğri ve 1553'te Estergon başpiskoposu olan Miklós, Macaristan Kralı Maximilian'a tacını giydirir. Estergon'u Osmanlı'nın almasından sonra piskoposluğun ikâmet yeri “Nagyszombat” ve “Pozsony'a” taşınır. Nicolaus Olahus, https://en.wikipedia.org/wiki/Nicolaus_Olahus (Erişim Tarihi 4.06.2020). Oláh Miklós'un köken itibarıyla Macarların ve Türklerin arasında bağların olduğunu yazdığı eseri (Miklós Oláh, *Hungaria*, Nagvető Könyvkiadó, Budapest 1536) 1536 tarihlidir. Géza Fehér, “Macar Sanatında Türk Etkisi”, *Önasya*, S. 41, 1969, s. 7-8.

¹⁴⁴ István Szamota, “Oláh Miklós, Magyarország leirása. 1536”, *Régi Utazások Magyarországon és A Balkán Félszigeten 1054-1717*, Franklin-Társulat, Budapest 1891, s. 518-520.

yakaladıklarını, Tuna'nın adeta deniz gibi dalgalandığını ve tehlikeli olduğunu zikreder.¹⁴⁵ Kış mevsiminin sert geçmesi Tuna Nehri'nin üzerinde buz tabakasının oluşmasına neden olur. Kar öyle şiddetle yağar ki neredeyse atın üzengisinden yukarı çıkar.¹⁴⁶ Evliyâ Çelebi'nin seyahatnâmesinde ve diğer seyahatnâmelerde de bu durum vurgulanıyor. Kış mevsiminin şiddetli geçmesi ile Tuna Nehri'nin üzerinde adeta buzdan bir köprü'nün oluştuğundan, arabaların ve kızakların buz tabakasının üzerinde yol aldığından söz ederler.¹⁴⁷

B. Tuna'da Seyahat Amaçları ve Tuna'dan Yola Çıkanlar

Tuna Nehri yolcuların gidecekleri yere daha kısa sürede ulaşmalarını sağlar. Bunun yanı sıra eşkiyalardan korunmak için en güvenilir yoldur. Busbecq ve heyetkiler Budin'de işleri bittikten sonra Tuna Nehri'nde onları bekleyen gemilere binerler ve Belgrad'a doğru yol alırlar. Lubenau, gemi yolculuğunda Tuna'daki seyahatinde gördüğü manzaraları resmedercesine betimler ve çok etkilenir. Tuna kıyısındaki gemilere binişle yolculuğa başlarlar. Tuna boyunca yer alan “Komárom, Estergon, Budin Kalelerini ve Mohaç'ı” en ince ayrıntısına kadar tarif eder. Türk kalelerindeki karşılama törenlerini hayranlıkla anlatır. Gemi ile yapılan seyahat Belgrad'da son bulur. Tuna Nehri'nde mal taşıyan yük gemileri de vardır. Bu yük gemileri gümrük işlemlerini yaptırmaz ise top atışlarıyla batırılır. Türkler buradan geçerken gümrük vergisi vermek istemezler bunun sonucunda gemileri batırılır. Batan gemilerden balıkçıların savaş malzemesi çıkardıklarından, Lubenau söz eder.¹⁴⁸ Stephan Gerlach, Tuna'da seyahati sırasında nehirde yüzen 8 mandanın gemilerinin önünden geçtiğini anlatır.¹⁴⁹

¹⁴⁵ Lubenau, a.g.e., s. 115.

¹⁴⁶ H. Nihal Atsız, *Âşıkpaşaoğlu Tarihi*, Ötüken, İstanbul 2017, s. 195.

¹⁴⁷ Evliyâ Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: Podgoriçe-İştib-Vidin-Peçoy-Budin-Üstürgon (Estergon)-Ciğerdelen-Macaristan-Öziçe-Taşlıca-Dobra-Venedik-Mostar-Kanije*, Haz. Seyit Ali Kahraman, 6. Kitap, C. 1, 2. Baskı, YKY, İstanbul 2017, s. 339.

¹⁴⁸ Lubenau, a.g.e., s. 90-98.

¹⁴⁹ Gerlach, a.g.e., s. 65.

C. Tuna'da Gemi Köprüler

Budin'de Tuna Nehri üzerinde 65 adet ahşaptan yapılmış tombaza (duba) köprüsü yer alır.¹⁵⁰ Bunun yanı sıra Lubenau, Estergon'da Tuna Nehri'nde gemilerin yan yana getirilmesiyle oluşturulan köprüden bahseder. Uzunluğu 500 adımdan fazla olan Tuna Nehri üzerinde bulunan gemi köprüsü 70 geminin yan yana getirilmesiyle oluşturulmuştur. Tuna'yı bir uçtan diğer uça bağlayan köprünün ortasında gümrük vergisi alınır.¹⁵¹ 22 Eylül 1573 tarihli Osmanlıca bir belgede Tuna Nehri üzerindeki köprülül gemilerin değiştirilmesi istenir. Bu köprü gemiler Budin ile Peşte arasında yer alırdı.¹⁵²

1663'te Macaristan'ı ziyaret eden Evliyâ Çelebi, Tuna'da 70 tombaz geminin yan yana getirilmesi ve uzun direkler yardımı ile yapılan uzun bir köprüden söz eder.¹⁵³ Stephan Gerlach'da Tuna Nehri üzerinde gemilerden oluşturulan 700 adım uzunluğundaki köprüden bahseder. Bu köprüden geçerek Budin'den Peşte'ye gittiklerini zikreder.¹⁵⁴ Diğer bir yapı ise Kanunî Sultan Süleyman zamanında 1526 tarihinde yaptırılan ve mimarı Ali Portuk Bey¹⁵⁵ olan kazık temelli köprüdür. Bu köprü

¹⁵⁰ Schweigger, a.g.e., s. 38.

¹⁵¹ Lubenau, a.g.e., s. 94-111.

¹⁵² Bu belge şöyledir: "Budin Beylerbeyine emrim şudur ki: Gönderdiğin mektupta; bu yıl Tuna Nehri'nin suyunun çoğalıp taşıdığını, buzlardan başka iri ve budaklı ağaçları da getirdiğini, bu sebeple Budin ile Peşte arasındaki köprü gemilerinin zarar gördüğünü, bunlardan bazılarının değiştirilmesi gerektiğinden Pojega Sancağında Brod kadısının daha önce yaptırmış olduğu kırk dört adet geminin söz konusu köprü için gelmesi gerektiğini" bildirmişsin. Buyurdum ki: Bu emrim sana ulaştığında, söz konusu gemileri bildirdiğin şekilde Budin şehrine getirtesin ve köprü hizmetinde kullanılamayacak derecede işe yaramaz olanları bunlarla değiştiresin. Değiştirdiğin eski gemileri de muhafaza altına alarak onarılabilecek durumda olanları tamir ettiresin ve gerektiği zaman devlet işlerinde kullandırırsın." BOA, A. MHM. d. 23/84. Numan Yekeler, vd., *Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı'dan Günümüze Türk-Macar İlişkileri*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, İstanbul 2016, s.186-187.

¹⁵³ Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, 6. Kitap C. 1, 2. Baskı, s. 339-343.

¹⁵⁴ Gerlach, a.g.e., s. 59.

¹⁵⁵ Zigetvar kuşatmasında 1566'da vefat etmiştir. Nikolas Zrinyi (1623-1663) Ali Portuk Bey'e "Szigeti Veszedelem" adlı şiirinde 4 mısra ayırmıştır. József Molnár, *Macaristan'daki Türk Anıtları Monuments Turcs En Hongrie*, TTK, Ankara 1993, s. 8.

Ezsek¹⁵⁶ ile Darda¹⁵⁷ arasındadır. Bataklık alan üzerine kurulan bu köprü 3 km uzunluğunda ve köprünün¹⁵⁸ iki yanında Slavonia meşesinden yapılmış korkuluk bulunur. Köprü o kadar geniştir ki dörtnala giden iki arabanın adeta yan yana geçebildiğinden söz edilir.¹⁵⁹ 14 Ağustos 1526'da Drava Nehri üzerine köprü yapımıyla İbrahim Paşa ilgilenir. Karşı yakadan Macar süvarilerinin yanı sıra köprünün yapımını padişah da izler. Gemilerin birbirine bağlanmasıyla yapılan köprü yaklaşık olarak 22 ya da 25 metredir. Kısa zamanda yapımı bitirilen köprü 20 Ağustos'ta geçişe açılır.¹⁶⁰

D. Tuna'da Bucentaurus Saltanat Gemisi ve Yolcu Taşımacılığı

Kral Matthias devrinden itibaren Tuna Nehri'nde yoğun bir trafik vardır. *Bucentaurus* nehirde sık sık seyahat eden kralın saltanat gemisinin adıdır. Altın kaplama olan saltanat gemisi nâdir halılarla kaplıdır. Geminin yatak odası ve misafir odası vardır. Bugünkü modern gemilerde olan her şey Bucentaurus'da vardır. İçi adeta saraya benzemektedir. Tuna Nehri'ndeki teknelerde Pozsony ve Komárom'dan gelen mürettebat çalışır. Tekne ile Viyana'dan Budin'e gitmek sekiz gün sürer, buna rağmen Tuna Nehri'nde çift yönlü bir trafik olurdu. 16. yüzyılda en çok kullanılan tekneler 7 kürekli 16 m uzunluğunda bir lostromo tarafından yönetilen ve 7 kişilik tayfası olan gemilerdir. Yolcu taşımacılığında özellikle askerlerin nakliyesi için gemiye, 250

¹⁵⁶ Osmanlı döneminde Ösek, Macarca Ezsek ve Hırvatça Osijek denmiştir. Günümüzde Hırvatistan'da yer alır. Osmanlı döneminde 1543'te Budin eyaletine bağlı bir sancakken, 1680'de Bosna eyaletine bağlı bir sancak ve 1686'da Avusturya'ya bağlı bir sancak olur. Sezen, a.g.e., s. 600.

¹⁵⁷ Darda Kalesi: "Drava nehri kenarında bir tarafı köprü batağı kıyısında dört köşe bir ahşap palankacıktır. Batı tarafa bir kapısı var, ağaçtır, ama burçları, kuleleri ve cebehanesiyle sağlam palankadır. Dizdarı ve 80 adet neferatları var. Hisar içinde 50 kadar tahta örtülü ufak tefek hanecikler, bir cami ve ambarı var ve taşra varoşu şeklinde bir han ve on adet dükkân var, ama bağları yoktur." Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, 2. Baskı, s. 240.

¹⁵⁸ "Hala bu köprü Sultan Süleyman hayratıdır ki yeryüzünde böyle bir geniş, derin, uzun ve yüksek ağaç köprü ne görülmüştür ve ne yapılmıştır. Bir başından bir başına tam iki saat germe yoldur. Beri başı kıblesinde Ösek Kalesi vardır. Öte başı batısında Darda Kalesi vardır. Bu uzun köprü Drava Nehri'nden azmak, bataklık, çatak, şatak sazlı ve çamurlu, cumbul ve oynak sulu yerlerde sayısını Cenâb-ı Bârî bilir göklere doğru uzanmış meşe ağacı kazıklarını ikişer adam kucaklar kalın kazıklardır ki kirpi tüyü gibi çamur içine kakılmış kazıklardır." Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, s. 239.

¹⁵⁹ Molnár, *Macaristan'daki Türk Anıtları*, s. 20.

¹⁶⁰ Feridun M. Emecen, *Osmanlı Klasik Çağında Savaş*, Timaş Yay., İstanbul 2014, 3. Baskı, s. 177.

kişinin oturacağı 35 adet sıra yerleştirilir. Tuna Nehri'nde ticârî mallar taşınır. Osmanlı Macar savaşının başlangıcından sonra nehirde yolcu taşımacılığı çok daha da bir önem kazanır.¹⁶¹

Vág Nehri'nde 10 adet 22 kürekli fırkateynin her biri 3 top ile donatılmıştır. Oysa Tuna Nehri'nde 11 adet fırkateyn vardır.¹⁶² Busbecq'i Budin'den Belgrad'a götürecek olan tekneyi 24 kürekçi ile başka bir tekne çeker. Kürekçiler gece gündüz kürek çekerler, yorulduklarında ise birkaç saat yemek molası verirler. Busbecq, Tuna Nehri'nde teknelerle ilerlerken Osmanlı'nın karanlığa, rüzgâra aldırış etmeden yola devam ettiğini bundan zerre kadar tereddüt duymadıklarını belirtir. Busbecq Osmanlı ordusundan söz ederken onları kabaran nehirlerle benzetir.¹⁶³

E. Nassarların Kullandığı Nassada Savaş Gemileri

Nasada veya nassada Macarca *naszád* hızlı hareket eden hafif savaş gemilerinin adıdır. Nassadalar nehirde bulunan gemileri korur. Bu gemilerde 30 kadar Macar askeri bulunur. Bu askerlerde tüfek ve kılıç vardır.¹⁶⁴ Schweigger, Boitz köyünden Komárom yönünde yola devam ettiklerini Komárom'a ulaştıktan sonra Macar nöbetçilerinin bulunduğu geminin yanaştığını ve bu gemilerin eşliğinde ilerlediklerini anlatır. Bu nöbetçi gemilerine nassada bu gemileri kullananlara nassar denmiştir. Komárom'da 21 nöbetçi başka yerlerde 25, 30 veya 35 nöbetçi vardır. Bunlar kılıç, mızrak, tüfek taşır ve kürek kullanırlar. Hepsi aynı anda küreklere sarılınca tekne hızla ilerler. Teknelerde 3 adet topun bulunduğunu Schweigger (1577) anlatır.¹⁶⁵

1553'te Dernschwam ve 1573'te Gerlach, Komárom'dan ayrılışlarında 21 nassada savaş gemisinin kendilerine eşlik ettiğinden söz ederler. 5 gemi Osmanlı'nın bir mil yakınına kadar ilerler. Beyaz ve kırmızı bayraklı 5 Osmanlı gemisi yaklaşır. Osmanlı'dan beş kişi David Ungnad'ı ve Komárom kumandanını ziyaret eder.

¹⁶¹ Antalffy Gyula, *A Thousand Year of Travel in Old Hungary*, Corvina, Hungary 1980, s. 67-68.

¹⁶² Szamota, "Bongars J. útazása Bécsből (Erdélyen át) Konstantinápolyba 1585", s. 166.

¹⁶³ Busbecq, a.g.e., s. 13-17.

¹⁶⁴ Gerlach, a.g.e., s. 52-55; Dernschwam, a.g.e., s. 375.

¹⁶⁵ Schweigger, a.g.e., 25.

Ziyârete gelen Osmanlılar bir ellerini göğüslerine bastırır, eğilir ve selâm verirler. Komárom komutanı Osmanlı gemilerini kendi gemilerine bağlar ve yola çıkarlar. Osmanlı gemilerinin her birinde 30 kişi vardır. Kürekçiler naralar atarak kürek çeker. Osmanlı askerlerinin Komárom Kalesi'nin yakınına gelebildiği gibi Komárom'un ötesine de gidebildiğini, Gerlach ve Dernschwam anlatır.¹⁶⁶

1587'de Lubenau ve beraberindekiler 15 Şubat'ta Komárom yakınlarına varırlar. Nassada savaş gemileri heyeti karşıladıktan sonra Komárom'a kadar eşlik ederler. Komárom vali vekili, yüzbaşı ve teğmen elçiyi karşılar ve yemek yerler.¹⁶⁷ Salomon Schweigger ve Gerlach aynı ifadelerle Budin'e ulaştıklarında nasıl karşılandıklarını anlatırlar. Budin Beylerbeyi Mustafa Paşa 2 adet nassada gemisi gönderir. Silâh atışlarıyla karşılarlar. Paşa kıyıya yanaştıklarında çavuşlardan birini gönderir. Birçok uşak çavuşun arkasında hediyeleri taşır. Budin'de paşa'yı ziyarete giderler. 17 nassada kırmızı, yeşil ve sarı bayraklarla donatılmış Osmanlı gemilerini karşılamaya gelir. Topları ateşler ve selamlarlar. Budin ve Belgrad kale komutanları saraydan öldürölme düşüncesiyle ayrılmazlar. Buna rağmen paşanın hizmetindekiler, danışmanları ve saray erkânı Hristiyan çocuklarından oluşurdu. Schweigger ve Gerlach, Estergon'a ulaştıklarında sayıları 10 olan nassada savaş gemilerinin top ateşine başladığından söz ederler.¹⁶⁸

II. GYÖR/YANIK (YANIKKALE)

A. Şehrin Adı, Konumu ve Geçmiş Tarihi

Macarca adı Györ olan şehir Macaristan'ın kuzeybatısında yer alır. Tuna havzasına su taşıyan Raba (Aksu) Çayı'nın kenarındadır. Györ'ün geçmiş tarihi Romalılara kadar uzanır. Yukarı Panonya'da kurulan şehir batı kaynaklarında Raab/

¹⁶⁶ Gerlach, a.g.e., s. 52-55; Dernschwam, a.g.e., s. 375.

¹⁶⁷ Lubenau, a.g.e., s. 93.

¹⁶⁸ Schweigger, a.g.e., s. 28-34; Gerlach, a.g.e., s. 57.

Raba, Latin kaynaklarında Jaurinum olarak geçer.¹⁶⁹ Rábcza ve Rába nehirleri Tuna'nın bir koluna buradan dökülür.¹⁷⁰

Macaristan'ın kurulması ile şehir bir piskoposluk merkezi olur. Kral László'nun kafatası kemikleri halen piskoposluk başkilisesinde saklanır. 1526'dan önce János Zapolya, sonra ise I. Ferdinand'ın egemenliğinde kalır. I. Ferdinand kaleyi Kont Kristof Lamberg'in yönetimine verir. 1529'da Kanunî Sultan Süleyman'ın Viyana'yı kuşatması Lamberg'i harekete geçirir. Osmanlı ordusunun yaklaşmasıyla şehri yakar ve kaçır. Osmanlı kaynaklarında *Yanikkale* olarak bilinen şehir harabe haline gelir. 1561'de İtalyan kale mimârîsine uygun olarak yeniden inşâ edilir.¹⁷¹

Şehir Viyana savunma sisteminin bir parçasını oluşturur. Osmanlı'ya karşı savunmada Macaristan'ın iki teşkilâtlanma sistemi vardır. İlki Macaristan'ın finans ettiği başkaptanlık diğer serhad bölgelerindeki başkaptanlıklardır. “Györ serhad boyu başkaptanlığı” Viyana'nın ön bölgesini koruyan önemli bir yapılanmadır. Sadrazam Koca Sinan Paşa¹⁷² tarafından Uzun Türk Savaşları (1591-1606) sırasında bir aylık kuşatma ile 27 Eylül 1594'te kale Osmanlı'nın eline geçer.¹⁷³ Yanık 1594'te Budin Eyâletine bağlı sancak iken 1597'de ise eyâlet sonraki yıllarda Macaristan'a bağlı vilâyet merkezi olur.¹⁷⁴

¹⁶⁹ Sándor Papp, “Yanikkale”, *TDV İA*, C. 43, İstanbul 2013, s. 315.

¹⁷⁰ Szamota, “Bongars J. útazása Bécsből (Erdélyen át) Konstantinápolyba 1585”, s. 164.

¹⁷¹ Papp, “Yanikkale”, *TDV İA*, C. 43, s. 315.

¹⁷² Sadrazam Koca Sinan Paşa Yanık Kalenin fâtihî ve tecrübeli bir vezirdir. Serdâr-ı azâmdır. Naîmâ Mustafa Efendi, *Naîmâ Târihi*, Zuhuri Danışman Yayınevi, Çev. Zuhuri Danışman, C. I, İstanbul 1967, s. 108; Arnavut asıllı Koca Sinan Paşa'nın Enderun'a girmesini Ayas Paşa sağlar. Yine paşanın yardımıyla Kanunî'nin çaşniğir başısı ve Malatya, Kastamonu, Gazze, Nablus sancak beyliklerinden sonra Erzurum, Halep ve Mısır'a beylerbeyi olur. Tunus'un geri alınması için Osmanlı kuvvetleri serdârlığına getirilir. Tunus'ta elde ettiği başarıdan dolayı dördüncü vezirliğe yükselen Sinan Paşa'ya *Tunus fâtihî* unvanı verilir. Daha sonra gereken başarıyı gösteremeyen paşa azledilerek Malkara'ya gönderilir. Sinan Paşa çaba ve gayretiyle padişahın dikkatini çeker. Şam beylerbeyliğine getirilir. Sinan Paşa'nın üçüncü sadâreti döneminde uzun savaş dönemi başlar. Başlangıçta savaşın gidişatı iyi gitse de sonradan değişir. Tata Kalesi ve Yanık Kale (Raab) ele geçirilir. Sinan Paşa, 16. yüzyıla damgasını vuran siyasî gücü ve servetiyle dikkat çeker. İstanbul'da, Arabistan ve Balkanlar'da çok sayıda medrese, câmi, imaret, sebil, dârülkurrâ, han ve hamam yaptırır aynı zamanda bunlara gelir sağlar. İstanbul'da külliye, sebil ve türbesi ziyaretçilere açıktır. Mehmet İpşirli, “Koca Sinan Paşa”, C. 26, *TDV İA*, Ankara 2002, s. 137-139.

¹⁷³ Papp, “Yanikkale”, *TDV İA*, C. 43, İstanbul 2013, s. 315.

¹⁷⁴ Sezen, a.g.e., s. 801.

B. Györ'e Seyahat ve Györ Kalesi

Jakab Bongars, 1585'te bir öğle vakti Györ'e ulaştıklarından söz eder. Bongars, Ungnad Efendi'nin Györ komutanı General András Tevel'e yazdığı tavsiye mektubunun olduğunu belirtir. András Tevel yaklaşık yetmiş yaşındadır ve 40 yıl kadar Macaristan'a hizmet etmiştir. On dört yıldır Györ kale komutanı olan general 8 bin asker ve 12 kaleden fazlasını yönetmiştir. Şehrin dörtgen biçiminde 8 burcu ve 3 kapısı vardır. Györ'deki evler alçak tavanlı ve basık, sokakları ise düzdür. Györ'de iki gün kalan Bongars gemi ile Tuna Nehri'nin karşısına geçtiklerinden söz eder.¹⁷⁵

Stephan Gerlach, 12 Haziran'da geniş ovalardan geçerek Pressburg'dan ayrıldıklarını yol boyu gittiklerini ve gemilerin üzerine kurulmuş su değirmenleri gördüğünü anlatır. Bodak'tan sonra Raab Kalesi'ni görür. Raab Kalesi'nin ve şehrin, Pressburg'dan 8 mil aşağıda olduğunu anlatır.¹⁷⁶ Lubenau ise, 14 Şubat'ta Raab (Rabe/Rab) ve Meretensburg (Mertensburg/Martinsburg) kalelerinin önünden geçtiklerini zikreder.¹⁷⁷ Şekli değiştirilmiş olan kalede halen 200 kişilik garnizon bulunur. Aynı yerde iki kralın mezarı, bir kütüphâne ve Macar kralı Aziz István'ın sandalyesi vardır. Györ garnizonu 700 Alman, 300 Macar piyade eri ve 400 Macar süvarisinden oluşur. Her sabah 25 atlı casus aramak için dışarı çıkar. Kalenin yakınında 3 kuleli eski katedralin duvarında bir takım eski kitabelerin olduğunu Jakab Bongars anlatır.¹⁷⁸

III. KOMÁROM

A. Komárom'a Seyahat

Komárom Komorn, Tabanya ve Komarorn şeklinde de ifade edilmiştir. Almanca adı Schütt, Macarca Cituatum'dan türemiş Cituatorum Insula'dır. Verimli araziye sahiptir.¹⁷⁹ Komárom'da Aziz Paulus'a inanan Sırp olarak bilinen Hristiyanlar

¹⁷⁵ Szamota, "Bongars J. útazása Bécsből (Erdélyen át) Konstantinápolyba 1585", s. 164.

¹⁷⁶ Gerlach, a.g.e., s. 52.

¹⁷⁷ Lubenau, a.g.e., s. 93.

¹⁷⁸ Szamota, a.g.e., s. 164.

¹⁷⁹ Schweigger, a.g.e., s. 25.

yaşar. Bunların kendilerine ait kiliseleri ve mezarlıkları vardır. Mezarları derin ve bol toprakla örtülüdür. Şehrin surları kerpiçten yapılmış ve yüksek parmaklıklıdır.¹⁸⁰

Hans Dernschwam 8 Ağustos 1555'te Estergon'dan ayrılır. Komárom'a doğru hareket eder. Estergon'dan ayrılışlarında Estergon Beyi'nin görevlendirdiği 60 atlıya 30 atlı daha katılır. Bu atlılar heyeti korur ihtiyaçlarını karşılar. Dernschwam, Rüstem Paşa'nın hediyesi bir katıra bindiğini, 9 Ağustos'ta Komárom'dan Viyana'ya gitmek üzere ayrıldıklarını ve 11 Ağustos 1555'te Viyana'ya ulaştıklarından söz eder.¹⁸¹

Baron Vratislav 4 Ekim 1591'de Komárom'a varır. Buradan nüfuzlu bazı kişileri Estergon Bey'ine gönderirler. Bu kişiler, Estergon Beyi'ne yolculukları hakkında bilgi verecek ve ihtiyaçları olan malzemeleri isteyeceklerdir. Komárom Naibi Braun Erasmus yolcuları mükemmel bir şekilde karşılar. Öğleden sonra gezintiye çıkarlar ve Komárom'da güzel bir hafta geçirirler. Sonunda Türk gemilerinin her zamanki yere geldiğinin haberini alırlar. Karşılama için beklerler ve nihayet ayrılırlar. Maiyetini kılıçlı 300 asker takip eder buna ek olarak 50 huszár'ın¹⁸² onlarla birlikte geldiğinden Baron Vratislav söz eder.¹⁸³

B. Komárom Kalesi

Komárom Kalesi'ni Ferdinand yaptırır. Budin ve Estergon'un alınmasından sonra korunma amacıyla yaptırılan en önemli sınır kalelerinden biridir. Schutt adasının uc kısmında yer alan Komárom'un etrafı çitle çevrilidir. Güvenliğin sağlanması için genellikle Macar köy ve kaleleri çitle çevrilidir. Tuna Nehri kalenin sağ tarafındadır. Tuna'da bulunan gemilerin önünde ve arkasında falkonet denilen top yer alır. Kalenin etrafı üç taraftan akarsu ile çevrilidir. Karada olan kısmında girişi sağlayan bir köprünün bulunduğu Lubenau söz eder.¹⁸⁴

¹⁸⁰ Gerlach, a.g.e., s. 53-54.

¹⁸¹ Dernschwam, a.g.e., s. 372.

¹⁸² Macarca "huszár", atlı asker anlamına gelir. József Juhász, István Szőke, Gábor O. Nagy, Miklós Kovalovszky, *Magyar Értelmező Kéziszótár*, Akadémiai Kiadó, Budapest 1978, s. 571; Husar: Macar süvâri askerine verilen isimdir. S. Takats, *Macaristan Türk Âleminden Çizgiler*, Çev. Sadrettin Karatay, TTK, Ankara 2011, s. 334.

¹⁸³ Szamota, "Br. Vratiszláv útazása 1591-ben", s. 184-185.

¹⁸⁴ Lubenau, a.g.e., s. 94.

Komárom'a 1585'te Jakab Bongars öğleden sonra ulaşır. Son derece güçlü ve iyi bir konumda bulunan kale Vág Nehri'nin Tuna ile birleştiği yerdedir. Bongars üçgen şeklindeki kalenin 4 burcunu, kale siperini ve barut fabrikasını dikkatlice inceler. Garnizonun 400 Alman askeri, 20 Macar süvarisi ve birkaç yaya askerinden ibaret olduğunu Bongars zikreder.¹⁸⁵ Kalede bulunan büyük toplardan birinin üzerinde Würtemberg dükünün arması kazılıdır. *Württembergli Ferdinand Külman* kalenin sancaktarıdır. Alman askerleri kalede görevlidir. Kaleye girmek için gelen Macarlar kapıda kılıçlarını Alman askerlerine bırakır, içeri girerler. Kalenin burçları kesme taşlardan yapılmıştır. Etrafında derince kazılmış hendekler vardır. Kalenin çevresini Tuna Nehri çevrelediğinden korunaklıdır. Kalenin dışında askerlerin barınabileceği küçük evlerin olduğunu, Schweigger (1577) anlatır.¹⁸⁶

Stephan Gerlach'ı ve heyettekileri 13 Haziran 1573'te Komárom'da halk görmeye gelir. Kale komutanı Kuhlmann von Göppingen kabileyi karşılar. Stephan Gerlach şatoya götürülür. Orada Johann Hirsch'e kardeşinin gönderdiği mektubu verir. Johann Hirsch, Gerlach'ı kalenin surlarına çıkarır. Surlar o kadar geniştir ki iki araba yan yana durabilir. Kale duvarları ise çok kalındır. Surlarda Ferdinand'ın adının yazılı olduğu toprak vardır. 14 Haziran'da Gerlach vaaz vermek için Komárom Kalesi'ne gider. Vaaz verir ve bir düğüne katılır. Düğünde birçok Macar Bey'i vardır. Gayda çalınır ve Macar dansları edilir. Komárom Kalesi'nde tutsak olan Osmanlılar karşılıklı olarak takas edilir ya da ücret karşılığında serbest bırakılır. Gerlach esirlerden, bir florine el örgüsü bir kese satın alır. 16 Haziran'da Komárom'dan ayrılırken kalenin topraklarının ateşlendiğini bu şekilde uğurlandıklarını Gerlach anlatır.¹⁸⁷

¹⁸⁵ Szamota, "Bongars J. útazása Bécsből (Erdélyen át) Konstantinápolyba 1585", s. 166.

¹⁸⁶ Schweigger, a.g.e., s. 25-26.

¹⁸⁷ Gerlach, a.g.e., s. 53-54.

IV. ESTERGON

A. Estergon Şehri'nin Konumu ve Adı

Osmanlı'nın Estergon olarak adlandırdığı şehrin Macarca adı Esztergom'dur. Almanca Gran olarak bilinir. Gran akarsuyundan gelen kentin adı, Tuna'nın diğer adı olan İster ile Gran'ın birleşmesinden oluşan Strigonium'dur. Osmanlı belgelerinde Ustorgon olarak geçen şehri Macar kralı Géza kurmuştur. Komárom iline bağlı olan şehir 16. ve 17. yüzyılda Osmanlı'ya ait sancak merkezidir. Su Şehri adı verilen Estergon Tuna Nehri ve surlarla çevrilidir. Şehirde iki köprü vardır. Tuna'nın akış yönüne göre kurulan kent ve kale Tuna'nın sağ kıyısında yer alır. Büyük gemilerin işleyebileceği kadar büyük olan Gran Nehri Estergon'da Tuna Nehri'ne karışır. Tuna Estergon'u ikiye ayırır.¹⁸⁸

B. Estergon Şehri

Estergon Kalesi ilk kez 1529'da kuşatılır. Kale anahtarı Kanunî'ye teslim edilir. Osmanlı ordusunun Viyana'da yenilgiye uğraması, Estergon Kalesi'ni bir uç karakolu olarak bırakmasına sebep olur. Ferdinand, Kanunî'nin İstanbul'a dönmesini fırsata çevirir ve Budin'e saldırır, Estergon Kalesi'ni ele geçirir. Estergon'un fethi, jeopolitik konumu nedeniyle Osmanlı Devleti'nin Avrupa'ya açılmasında önemli olmuştur. Bu nedenden dolayı Osmanlı tarihi için önemlidir.¹⁸⁹

1543'te Estergon'a gerçekleşen Macaristan seferinde ordunun başında Kanunî Sultan Süleyman yer alır. Bu sefere Osmanlı devlet ve askerî erkânı da katılır. Ordu Budin yolunu takip eder. Kuşatma öncesi Valpo ve Şikloş kaleleri alınır. Budin'e doğru ilerleyen ordu Estergon ve İstolni Belgrad'ı alır. Estergon Kalesi 12 Ağustos 1543'te fethedilir.¹⁹⁰ Estergon Kalesi teslim olun çağrılarına cevap vermeyince kale “Vezir Mehmet Paşa” tarafından kuzeyden “Yeniçeri Ağası Ali Bey, Ahmet Paşa ve

¹⁸⁸ Géza Dávid, “Esztergom”, *TDV İA*, C. 11, 1995, s. 438; Lubenau, a.g.e., s. 98-103; Schweigger, a.g.e., s. 28-29.

¹⁸⁹ Mehmet İpçioğlu, “Kanuni Sultan Süleyman'ın Estergon Seferi”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya 1989, s. 21-35.

¹⁹⁰ İpçioğlu, a.g.t., s. 51-52.

Ulama Bey” tarafından güneyden kuşatılır. Kaleyi koruyan muhafızların mücâdelelerine rağmen dış kale ele geçirilir, 1 Ağustos’ta iç kale de alınır.¹⁹¹

St. István Estergon’da doğmuş ve burada taç giymiştir. Macarların Hristiyanlığı kabul ediş tarihine rastlar. St. István 978 tarihinde sarayını yaptırır. 1241’de Moğolların şehri istilâsı ve halkı katletmeleri sonucu Macarlar her yerde kale inşa ederler. Estergon’daki Moğol işgâlinde sonra ise Budin başkent olur.¹⁹²

C. Estergon Kalesi

Salomon Schweigger, kalenin yıkıma uğradığını, muazzam bir yapıya sahip olduğunun yıkıntılardan anlaşıldığını ve kalede sadece sağlam durumda olan bir kilisenin bulunduğunu vurgular. Dini törenlerin yönetildiği ve rahibin bulunduğu yer kırmızı mermerle kaplıdır. Üzerinde başrahiplerin ve piskoposların başlıklarına benzer şekillerin yer aldığı iki mezar taşının kilisenin içinde olduğundan Schweigger söz eder.¹⁹³ Kalede iki ayrı yer vardır. İçinde iç kale olan Estergon kalesi ve kaleden daha yukarıda dağın yamaç kısmında ise Estergon şatosu yer almaktadır.¹⁹⁴

Gerlach ve kafiledekiler 1573’te Komárom’dan Estergon’a giderler. Estergon şatosu dağın tepesindedir. Dağın eteklerinden Tuna Nehri akmaktadır. 17 Haziran’da Estergon kale komutanı bey ile görüşmeye gidilir. Ungnad Efendi imparator’un mektubunu ve hediyelerini takdim eder. Elçi Ungnad iki ülke arasında yapılan antlaşmalara sadık kalınmasını sınır boylarında soygun yapılmamasını ve insan kaçırlmamasını ister. Beraber yemek yerler, sonra Bey’in emriyle kafile şatoya götürülür. Estergon şehri ve şatosu bu ziyaretten otuz yıl önce Osmanlı tarafından işgâl edilmiştir. Bir zamanlar görkemli olan şatoda arşidükün yaşadığı yerlerin harabe olduğundan Gerlach söz eder.¹⁹⁵

¹⁹¹ Mehmet İpçioğlu, “Kanunî Süleyman’ın Estergon (Esztergom) Seferi 1543”, *Osmanlı Araştırmaları*, S. X, İstanbul 1990, s. 147.

¹⁹² Ayverdi, a.g.e., s. 165; Szamota, “Bongars J. útazása Bécsből (Erdélyen át) Konstantinápolyba 1585”, s. 168.

¹⁹³ Schweigger, a.g.e., s. 29-31.

¹⁹⁴ Ekrem Hakkı Ayverdi, Aydın Yüksel, Yardımcılar: Gürbüz Ertürk, İbrahim Nûman, *Avrupa’da Osmanlı Mimârî Eserleri Romanya Macaristan*, İstanbul Fetih Cemiyeti, C. I, 1. ve 2. Kitap, 1977, s. 165.

¹⁹⁵ Gerlach, a.g.e., s. 56.

Estergon Kalesi, Mansfeld birlikleri tarafından kuşatılır ve kuşatma bir ay sürer. “Budin, Yanıkkale, Temeşvar beylerinin eşliğindeki Mehmed Paşa’nın” komutasında 20 bin asker Budin’den kaleyi kurtarmak için gelse de başarılı olamaz. 2 Eylül 1595’te kale düşer.¹⁹⁶

Tuna Nehri kenarında bulunan Estergon Kalesi Türklerin ilk sınır yerleşim yeridir. Osmanlı hâkimiyetinden önce Hristiyanların egemenliğinde iken başlarında bir başpiskopos vardır. Başpiskopos’un sarayı tâhrip edilmiştir. Lubenau, elçinin Estergon Beyi’nden şehri ve kaleyi gezmek için izin aldığından, başpiskoposun sarayına yüksek taş merdivenlerle çıkıldığından, adeta 100 masanın sığabileceği salonun tavanının altın varaklarla süslü olduğundan, salonda kolon ya da taşıyıcı sütunun olmadığından 1587’de söz eder. Oyma işçiliğinin güzel örneklerinden biri olan tavan altın varak güllerle süslüdür. Duvarlarda Macar krallarının portreleri vardır. Bu resimlerin yüzleri Türkler tarafından boya ile kapatılmıştır. Salondan çıkınca bir şapele girdiklerini, burada çok sayıda Sibil’in resminin bulunduğunu Lubenau zikreder.¹⁹⁷ Şapelden çıkınca kırmızı porfir taşından yapılmış bir geçide ulaşırlar. Aşağı inerek avluya oradan yüksek kuleli büyük bir kiliseye taş basamaklarla çıkarlar. Osmanlı’nın câmiye çevirdiği kilisede dua eden birçok din adamı vardır. Ayakkabılarını çıkarırlar ve halı kaplı camiye girerler. Tavanda kandiller asılı, zemin ise kırmızı mermer döşelidir. Câmiinin sağ tarafında kırmızı mermer kaplı altın kaplama güllerle süslü bir şapel vardır. 1506 yapım tarihî bir taş oymuştur. Kırmızı mermerden sunağın üstünde Hz. Meryem ve Hz. İsa’nın resimlerine Osmanlı zarar vermemiştir. Buraya bir vaiz koltuğu konulduğundan ve kandillerin asıldığından Lubenau söz eder.¹⁹⁸

D. Estergon’daki Sıcak Su Kaynakları

Busbecq ve Lubenau Estergon’da aralık ayında kurbağa sesleri duyarlar. Çevrede kükürtlü sıcak su kaynaklarında çok sayıda kurbağa vardır. Burada toprağın

¹⁹⁶ Johann Wilhelm Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (1574-1623): Osmanlı İmparatorluğu Tarihi: Lehistan Barışı’na ve Sultan I. Mustafa’nın 1623’te Tahttan İndirilmesine Kadar*, Çev. Nilüfer Epçeli, C. 3, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2011, s. 429.

¹⁹⁷ Sibil: Kehanette bulunan kutsal kadın anlamına gelir. Lubenau, a.g.e., s. 101.

¹⁹⁸ Lubenau, a.g.e., s. 95-102.

üstünde kaynayan sıcak su kaynağı görürler. Su adeta kaynamaktadır. Yüzen balıkların adeta suda pişmiş halde olduğunu 1554'te Busbecq ve 1587'de Lubenau zikreder.¹⁹⁹

V. VİŞEGRAD (VİSEGRÁD)

A. Adı ve Konumu

Almanca adı Plintenburg olan Visegrád, Budin'den batıya doğru 5 mil uzaklıktadır. Bölgede bulunan ormanlarda leoparlar ve diğer yabani hayvanlar vardır.²⁰⁰ Estergon Kalesi'nin 2 Eylül 1595'te elden çıkmasıyla Vişegrad ve Vaç Kayser'in eline geçer.²⁰¹ Tuna Nehri'nin karşı tarafında Blindenburg denilen, Hırvatça adı Wischigradi olan Vişegrad yer alır. Burada Jovius Paulus'un²⁰² bahsettiği bir zamanların korunaklı ve sağlam kalesi vardır. 1540'da başkomutan Lenhart Fels tarafından ele geçirildiğini ve tahrip edildiğini 1577'de Vişegrad'ı ziyaret eden Schweigger anlatır.²⁰³

B. Vişegrád'daki Saraylar ve Macar Kralının Tacı

Visegrád'da²⁰⁴ çok sayıda saray ve muhteşem binalar vardır. 350 odalı Vişegrad Sarayı zamanında 4 kralı aynı anda uşakları ve hizmetçileriyle misafir etmiştir. Sarayların güzelliğinin yanı sıra etrafını en güzel bahçeler çevreler. Musa'nın köpekleri hayranlık duyulacak derecede başyapıtlardır. Çiçekler ve ıhlamur ağaçları vardır. Kral Mátyás yaz tatilini burada geçirir. Dağın dibindeki küçük kilisede mozaik bir eser ve gümüşle kaplı bir org ve yaldızlı kaymak taşından sunak dikkate değerdir. Şatoların tüm pencereleri Tuna Nehri'ne bakar. Tuna'nın karşı kıyısında N.-Maros yer

¹⁹⁹ Busbecq, *The Life And The Letters Of Ogier Ghiselin De Busbecq*, C. 1, s. 91; Lubenau, a.g.e., s. 103-109.

²⁰⁰ Szamota, "Bongars J. útazása Bécsből (Erdélyen át) Konstantinápolyba 1585", s. 165.

²⁰¹ Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (1574-1623)*, C. 3, s. 429.

²⁰² Paolo Giovio (1483-1552) olarak da bilenen İtalyan tarihçisi *Historiarum sui temporis libri XLV* adlı kitabı en önemli eseridir. *Commentarii delle cose de Turci* (1531) adlı ünlü eserinde II. Süleyman dönemine kadar olan Osmanlı tarihini anlatır. 1537'de Almancaya çevrilen eser *Vom Ursprung des Türkischen Reichs (Türk Devleti'nin Kökeni)* adındadır. Schweigger, a.g.e., s. 228. Bk. Paolo Giovio, *Encyclopedia of Italian Literary Studies*, Ed. Gaetana Marrone, Rastledge Taylor-Francis Group, NewYork-London 2007, s. 854-855.

²⁰³ Schweigger, a.g.e., s. 33.

²⁰⁴ Vişegrad'ta Osmanlı döneminde yapılan "Üst kalede Sultan Süleyman Câmîî, Medrese, 3 Mektep, 2 Tekke, 1 Han, 1 Hamam" dan geriye hiçbir şey kalmamıştır. Ayverdi, a.g.e., s. 269.

alır. Oláh Miklós “Visegrad’daki saray, gidip gördüğüm çoğu ülkedeki binalardan şüphesiz daha süslü ve ışıklıdır. Böyle sarayları hiçbir yerde görmedim. Sadece Paris’teki parlamento binasını gördüm” demiştir. Bina altın kaplama yaldızlı levhalar ve kirişlerle kaplıdır. Vişegrád’daki dağda kaya kalesi (sziklavár) vardır. Bu kalede Macarların kutsal tacının muhafaza edildiğini, kral ve kraliçenin kutsal tacının yerinden oynatılmadan dağda durduğundan Oláh Miklós söz eder.²⁰⁵

1006 yılında Hristiyan olan Macarların ilk kralı Stephan’ın tacı bu sarayda koruma altına alınır. Dağın eteğinde düzlükte kurulan saraydan geriye yıkılmış duvarlar kalsa da sarayın bahçesinden sarayın ne kadar özenle yapıldığı anlaşılmaktadır. Kral Sigmund zamanında yapımına başlanan sarayın inşâsının Matthias Corvinus tarafından tamamlandığından Schweigger söz eder.²⁰⁶

Gerlach, Vişegrad Kalesi’nden inince vadide Kral Matthias’ın güzel, büyük ve geniş sarayının harabelerini görür. Vişegrad Sarayı yıkılsa da Tuna Nehri kıyısındaki sarayın duvarlarının olanca ihtişamıyla durmakta olduğunu belirtir.²⁰⁷ Lubenau, Macar krallarının tacının bu kalede saklandığını ve Macar krallarının bu kalede oturduğundan, Macar kralı Stephanus’un Hristiyan olmasıyla Macar krallarının tacının burada saklanmaya başlandığını ve Ferdinandus’un, Osmanlı’nın Macaristan’a gelmesiyle birlikte tacı buradan götürdüğünden, Lubenau (1587) söz eder.²⁰⁸

C. Vişegrad Kalesi

Hırvatça Wissogrod, Almanca Blindenburg ve Latince Vicegradum adıyla anılan kale Macaristan’ın en güçlü ve korunaklı kalesidir.²⁰⁹ Kale, Tuna Nehri kıyısında ve Esterгон dirseğinde yer alır. Dik bir yamaç üzerine kurulmuştur. Dağın tepesinde iç kale yer alır. Kalede bulunan Sultan Süleyman câmiinden geriye bir şey kalmamıştır.²¹⁰ Vişegrad 1546’da Budin Beylerbeyliğine bağlı idi. 1562’de Budin

²⁰⁵ Szamota, “Oláh Miklós, Magyarország leirása. 1536”, s. 523-524; Lubenau, a.g.e., s. 103; Gerlach, a.g.e., s. 57.

²⁰⁶ Schweigger, a.g.e., s. 33.

²⁰⁷ Gerlach, a.g.e., s. 57.

²⁰⁸ Lubenau, a.g.e., s. 104.

²⁰⁹ Lubenau, a.g.e., s. 104.

²¹⁰ Ayverdi, *Avrupa’da Osmanlı Mimârî Eserleri Romanya Macaristan*, s. 268.

Beylerbeyine bağılı Rüstem Paşa'nın hâssı olur. Vişegrad'a ait 1546 ve 1562 tarihli defter kayıtları mevcuttur.²¹¹ 1546 tahrîrine göre Varos-ı Visegrád'da 29 hane vardır. Varos-ı Marosa'nın mahalleleri şunlardır: Varos-ı Marosa'da; Mahalle-i Varju, Mahalle-i Magyar, Mahalle-i Vásár, Mahalle-i Halász, 1562 tahrîrine göre Varos-ı Marosa'da; Mahalle-i Vásár, Mahalle-i Halász, Mahalle-i Ispitaj, Mahalle-i Magyar, Mahalle-i Varju mahalleleri bulunur.²¹²

1540'da kale Lenhart Felsen (imparator Ferdinand'ın kumandanıdır) tarafından zapt edilerek tahrip edilir. Sonra Türklerin eline geçer. Lubenau, Vişegrad Kalesi'ni gezerken geniş bir kulenin içinde taşlaşmış halde tuzların olduğundan söz eder.²¹³ Kalenin Ferdinand tarafından topa tutularak yıkıldığını, kalede sadece üç top ve çok az sayıda Osmanlı askerinin bulunduğunu yüksek ve sağlam bir yapı olmasının haricinde herhangi bir özelliğinin olmadığını 1573'te Gerlach anlatır.²¹⁴

Lubenau ise kale hakkında şu bilgileri verir: Kalede altı kulaç derinliğindeki mahzenlerde artık keçiler yaşamaktadır. Harabelerin etrafında bahçeler vardır. Kale yukarıdadır, yolda küçük bir kapısı olan yuvarlak, geniş ve büyük kule kalıntısına rastlarlar. Sonra başka bir kapı görürler. Ahşap basamaklı merdivenden geçtikten sonra köprüden kaleye ulaşırlar. Üç sıra surla çevrili kalenin etrafında bir hendek vardır. Dar ve uzun olan kalenin içi çamur doludur. Burada 5 büyük top vardır. 1523 tarihli topun üzerinde imparator Ferdinand'a ait olduğu diğer iki topta 1534 tarihi yazılıdır. Kalenin diğer bir duvarının üzerine kazınmış Macaristan kralının arması ve 1392 tarihi yazılıdır. Kalede duvara saplanmış insan başı büyüklüğünde iki taştan top güllesi vardır. Kalede yağmacı piyâde askeri ve az sayıda paralı askerin olduğunu Lubenau 1587'de zikreder.²¹⁵

²¹¹ Gyula Kaldy-Nagy, *Kanuni Devri Budin Tahrir Defteri (1546-1562)*, AÜ DTCF Yay., Ankara 1971, s. 69.

²¹² Kaldy-Nagy, *Kanuni Devri Budin Tahrir Defteri (1546-1562)*, s. 69-73.

²¹³ Lubenau, a.g.e., s. 104.

²¹⁴ Gerlach, a.g.e., s. 57.

²¹⁵ Lubenau, a.g.e., s. 104.

VI. VAÇ (VÁCZ)

Bazan, Watsch ve Waitzen adlarıyla da anılan piskoposun şehri Vaç Tuna Nehri yakınındadır. Tuna Nehri burada orta büyüklükte bir ada oluşturur. Vaç'ın bir kenarında ormanlarla kaplı bir dağ diğer tarafında ovalar vardır.²¹⁶ Kuruluşu Roma İmparatorluğu dönemine dayanır. 1241'de Moğol istilasına uğrar. 1541'de Osmanlı ele geçirirse de bu uzun sürmez. 1544'te ve 1686'da tekrar elden çıkar.²¹⁷

Ferdinand Osmanlı ordusu gelmeden Vişegrad, Vaç ve Peşte'yi alır. Budin'i kuşatsa da Osmanlı ordusu 1541'de Budin'i alır. Yeni sefer hazırlıkları başlar.²¹⁸ Budin'in ele geçirilmesinin ardından iki yıl sonra Kanunî Sultan Süleyman ordusuyla birlikte 1543'te Macaristan'a doğru hareket eder. Hücuma geçerek Vaç'a kadar ilerler.²¹⁹ Lubenau, Tuna Nehri'nin sol kıyısında Vaç Kalesi'nin önünden geçtiklerini kalenin Türk askeriyle dolu olduğundan bahseder.²²⁰ 1546 tarihli tahrîr kayıtlarına göre; Mahalle-i Német Vároş ve Mahalle-i Sáros Vaç'ın mahalleleridir. Mahalle-i Német Vároş'da 201 hâne ve Mahalle-i Sáros'da 106 hâne vardır.²²¹

VII. BUDİN

A. Budin'in Adı

Macarca Buda ismi Osmanlı Dönemi'nde Budin'e dönüşür. Budin "Bedun" veya "Budum" olarak da anılır.²²² Budun, Budim ve Budin olarak söylenen şehir, Buda ve Peşte'nin birleşmesiyle oluşan Macaristan'ın başkenti Budapeşte'dir. Şehrin nüfusu iki milyon kadardır.²²³ Reinhold Lubenau²²⁴ târihî geçmişe sahip Budin'e Türklerin

²¹⁶ Szamota, "Oláh Miklós, Magyarország leirása. 1536", s. 531.

²¹⁷ Vaç: <https://tr.wikipedia.org/wiki/V%C3%A1c> (Erişim Tarihi: 20/07/2020).

²¹⁸ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. II, s. 441.

²¹⁹ Klára Hegyi, "Pécs török katonasága", *Pécs a törökkerban*, Pécs Története Alapítvány, Pécs 1999, s. 89.

²²⁰ Lubenau, a.g.e., s. 105.

²²¹ Gyula Kaldy-Nagy, *Kanuni Devri Budin Tahrir Defteri (1546-1562)*, s. 116-117.

²²² Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri Ve Terimleri Sözlüğü*, MEB Yay., C. 1, İstanbul 1993, s. 244; İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Türkiye Yayınevi, C. II, İstanbul 1971, s. 117.

²²³ Géza Dávid, "Budín", *TDV İA*, C. 6, İstanbul 1992, s. 347; Andreas Tietze, *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*, Simurg, C. 1, 1. Baskı, İstanbul 20002, s. 388.

²²⁴ Reinhold Lubenau'nun Budin'in adı konusunda yaptığı etimolojik açıklamalar gerçeği yansıtmaya da seyahatnâmesinde anlattığı şekilde yer verilmiştir. Lubenau Budin'in ilk adının Kral

Budun veya Budin dediğinden söz eder.²²⁵ Budin'in eski dönemlerdeki adı Sicambria'dır.²²⁶ Türkçede Budin, Boşnakça'da Budun olarak söylenir.²²⁷ Peşte'den daha büyük Budin'in bir kısmı dağın yamacına diğer kısmı dağın eteğindeki düzlüğe yayılmış halde Tuna Nehri'nin kenarına kadar uzanır.²²⁸ Budapeşte "Buda" olarak bilinse de şehir "Ova" kelimesiyle de anılmıştır. Almanca adı Ofen'den gelmiştir. 1540'da Buda²²⁹, Budin ve Ofen²³⁰ adlarıyla anılan Budapeşte, 1540-1686 yılları arasında Budin eyâleti, 1873'te Macaristan'ın başkenti olur.²³¹

Atzelburg'un adından geldiğini, Atzel dendiğini kralın daha sonra "Tuiscone" ile Deutz'a geldiğini, Tuiscone'den Almanlar, Atzel'den Macarların türediğini yazar. Sonraki yıllarda, kral Ovo'nun (Apa) adından Oven denmiştir. Kral Oven'i kral III. Heinrich Raab'da yenilgiye uğrattır. 1044'te kral Peter Orseolo Oven'in kafasını kestirir. Budin Curia, Curtam ve Salmum adıyla da bilinir. Macar kralı Attila'nın kardeşi Budua'nın adından Buda dendiğini Lubenau anlatır. Lubenau, a.g.e., s. 106-107.

²²⁵ Lubenau, a.g.e., s. 107.

²²⁶ Dernschwam, a.g.e., s. 375.

²²⁷ Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, C. 6, I. Kitap, s. 275.

²²⁸ Schweigger, a.g.e., s. 38.

²²⁹ Buda ismi kişi adıdır. Szabolcs, Tas, Gyula gibi. Türklerle göçebe bir hayat süren Macarlar ad koyma geleneğinden Türklerden etkilenirler. Macarların ad koyma geleneğinde Türk etkisi büyüktür. Yer isimlerinde benzerlikler vardır. Şehir, kasaba, köy, nehir, göl ve dağ isimleri geçmişten gelen ortak kültürün ve ortak yaşamışlığın bir ürünüdür. Bazı isimler herkes tarafından kullanılır. Yunanca ve Latince kaynaklarda "Duna, Tisza, Drava, Száva, Rába, Zala, Körös" nehirlerinin isimleri geçer. Macarlar bu isimleri nehirlerle ad olarak koyarlar. Halk isimlerinden, bitki ve hayvan isimlerinden, mesleklerden, haftanın günlerinden, pazar gününden ve halkın inanışıyla ilgili yer adları vardır ve bunlarda Türkçe kökler bulunur. Éva Csáki, "Macarca'da ki Yer Adlarına Ve Ad Verme Geleneklerine Dair", *Dil Araştırmaları*, S. 13, 2013, s. 37-44; Macarcaya Türkçeden geçmiş çok sayıda kelime vardır. Bunların birçoğu günümüzde kullanılmaktadır. Yiyecek ve içeceklerle ilgili Türkçeden Macarcaya ve diğer dillere geçen kelimelerin bir kısmı şunlardır. Turunc, Macarca: turuncs, Sırpça: trundzi, Bulgarca: turundzijski, Rumence: turungiu; Kaysı, Macarca: Kajsziparack, Sırpça: Kájsija, Rumence: cais; Şerbet, Macarca: serbet, Sırpça: sérbet, Bulgarca: serbét; Rumence: şerbét; Gül suyu (gulâbî) "Rose water" kelimesi Farsça kökenlidir. Gulâb, julep, Macarca: jülep, gyülep, Sırpça: dulâbija. Yoğurt, Macarca: joghurt. Kahve, Macarca: kávé, Sırpça: káva, kéfa, káhva, Bulgarca: kavé, kefé, kafvé, kachvé, Rumence, cahvé. Turşu, Macarca: torsia, sırpça, tursija, Bulgarca, tursija. Pekmez, Macarca: pekmez, Sırpça: pékmez, Bulgarca: pekméz, petméz, Rumence: petmez. Çorba, Macarca: Csorba, sırpça: córba, Bulgarca: corbá, Rumence: ciorbá. Bulgur, Macarca: bongor, Bulgarca: bulgúr, Rumence: blgúr. Ciger, Macarca: zsiger, sırpça: dziger, Bulgarca: dzigér. Tarhana, Farsça kökenli bir kelimedir. Farsçada tarkhwána, tark hána, Sırpça: tarhana, Bulgarca: tarchaná olarak kullanılır. Zsuzsa Kakuk, *Studio Turco-Hungarica*, Budapest 1977, s. 82-102.

²³⁰ Altopen eski-budin'in adıdır. İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Türkiye Yayınevi, C. 2, İstanbul 1971, s. 225.

²³¹ Sezen, a.g.e., s. 135; Schweigger, a.g.e., s. 34.

B. Budin'in Konumu

Macaristan'ın kuzeyinde yer alan Budin konumu itibarıyla önemli bir şehirdir. Osmanlı Dönemi'nde Budin ekonominin, askerî gücün ve kale savunma sisteminin merkezi olmuştur. Osmanlı kalelerine barut ve cephane sağlardı.²³² Budin'in askerî bir merkez olması Osmanlı'nın Avrupa'nın kullandığı ateşli silâhların önemini 1443-1444 yıllarında Balkanlar ve Macaristan ile yapılan savaşlarda daha iyi anlamasıyla gerçekleşir. Osmanlı kendini yenilemeye karar verir. 16. yüzyılda Osmanlı yetenekli Avrupalı uzmanlardan yararlanır. Osmanlı-Habsburg savaşında (1593-1606) paralı askerlerin isyanını Osmanlı fırsata çevirir. Bunları ordu içinde istihdam eder. 1596 Eğri kuşatmasında garnizonu terk eden Hristiyan askerler Osmanlı ordusuna geçer. 1602'de İstolni Belgrad ve 1603'te Budin kuşatmasında İtalyan askerleri Osmanlı ordusunda yer alır.²³³

Son derece verimli topraklarda ve bir dağın üzerinde kurulan Budin'in bir yanında bağlar diğer tarafında Tuna Nehri, Tuna'nın karşısında ise Peşte yer alır. Macaristan Krallığı'nın başkenti olduğundan krallar burada oturur, görkemli saray ve binalar yaptırdı. Lubenau bu bina ve sarayların birçoğunun seyahat ettiği dönemde harabe durumda olduğundan bahsetmiştir.²³⁴ Busbecq, Budin'i anlatmak için mektubun yetersiz olacağını, şehrin bir tepenin kenarında verimli bir arazi üzerine kurulduğunu, tepenin asma bağlarıyla kaplı olduğunu, şehrin yakınından ise Tuna Nehri'nin aktığını ve bu şehrin Macaristan Krallığı'nın başkenti olduğunu anlatır.²³⁵ Gellért tepesinden Budin Kalesi'nin güzel şatoları ve Tuna Nehri gözükür. St. István'ın kilisesi ve şatosu güney kısımda yer alır. Sigmond'un şatosu kırmızı ve beyaz

²³² Gábor Ágoston, "XVI. Yüzyılda Macaristan'da Osmanlı Barut Üretimi: Budin Baruthânesi", Çev. Zafer Gölen, *Belleten*, C. LXVII, S. 249, s. 541-542. İbrahim Peçevi Efendi, *Peçevî Tarihi*, Haz. Bekir Sıtkı Baykal, C. II, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1999, s. 24-25.

²³³ Gábor Ágoston, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Harp Endüstrisi Ve Barut Teknolojisi (1450-1700)", *Osmanlı*, Ed. Güler Eren, Yeni Türkiye Yay., C. 6, Ankara 1999, s. 622-623.

²³⁴ Lubenau, a.g.e., s. 107.

²³⁵ Busbecq, *The Life And The Letters Of Ogier Ghiselin De Busbecq*, C. 1, s. 89-90.

mermerden yapılmıştır. Kalenin üç kapısı vardır ve kapıların yanında hendekler bulunur.²³⁶

C. Budin'in Ekonomik Durumu

Osmanlı hâkimiyetinin ilk dönemlerinde Buda ve Peşte iktisadî yönden iyi durumda değildir. Osmanlı'dan önce Buda ve Peşte bir iktisat şehri olsa da zanaat erbabının başka yerlere nakledilmesi ve göç ettirilmesiyle sanatla uğraşan nüfus azalmıştır.²³⁷ Osmanlı döneminde ekonomi ticâret sahiplerinin Osmanlı'ya duydukları güvenle üst düzeye ulaşır. Osmanlı'nın ve Budin paşalarının ticareti iyi yapmaları Macar varlığına ve milli şuurlarına olumlu yönde katkı sağlar.²³⁸ 16. yüzyılda Budin ticaretinin yüzde altmışı Macarlar ve Yahudilerden, yüzde kırkı Müslümanlardan oluşur. Yahudiler Budin'de şehir merkezinde oturur ve para işleriyle uğraşır. Ayrıca çok sayıda ticaret, tefecilik ve gammazlıkla uğraşan Yahudi vardır.²³⁹ Kanunî Sultan Süleyman 1526'da buradaki Yahudileri Balkanlar'a yerleştirir.²⁴⁰

16. yüzyıl Budin tahrîr defterleri Başkanlık Osmanlı Arşivinde (BOA) yer almaktadır. Arşivde 1546, 1559, 1562, 1580 ve 1590 tarihli defterler bulunmaktadır.²⁴¹ 1546 tahrîr defterine göre Budin'deki mahalleler şunlardır: Mahalle-i Olasz, Mahalle-i Szengyörgy, Mahalle-i Minszend, Mahalle-i Szonbathel, Mahalle-i Szen Pál, Mahalle-i Ötvös, Mahalle-i Zsidó, Mahalle-i Szenpetra Márton (varoş-i gönüllüyan), Mahalle-i Kıbtıyan der nezd-i Tuna, Mahalle-i Yahudan der dahil-i kale-i Budun. 1546 tahrîr defterinde varoş-i gönüllüyan'da 36 hâne vardır.²⁴²

Büyük baş hayvan ticareti Macaristan'da Osmanlı sayesinde gelişir, ekonomiye büyük katkı sağlar.²⁴³ Sığır yetiştiriciliğinde Macaristan önemli bir ticaret merkezi haline gelir. Sığır yetiştiriciliğini Sandor Takacs, Macaristan'ın 16. yüzyılın ikinci

²³⁶ Endre Veress, "Musztafa Budai Basa Álma S A Nagy Löpor-Robbanás", *Történelmi Tár*, A Magyar Történelmi Társulat, Budapest 1896, s. 741.

²³⁷ Fekete, a.g.m., s. 698.

²³⁸ Gökbilgin, "Macaristan'daki Türk Hâkimiyeti Devrine Ait Bazı Notlar", *Türkiyat Mecmuası*, C. 7, 1942, s. 206.

²³⁹ David, "Budin", s. 347; Schweigge, a.g.e., s. 38.

²⁴⁰ Fekete, a.g.m., s. 698.

²⁴¹ David, "Budin", s. 348.

²⁴² Kaldy-Nagy, *Kanuni Devri Budin Tahrir Defteri (1546-1562)*, s. 7-11.

²⁴³ David, "Budin", s. 347; Schweigge, a.g.e., s. 38.

yarısından sonra büyük baş hayvan yetiştiriciliğinden elde edilen gelirle geliştiğini bu gelişmede Budin paşalarının katkısının büyük olduğundan söz eder.²⁴⁴

Budin’de üç adet han vardır. Ustaların işlettiği 400 dükkânın yer aldığı “Karanlık Çarşı” adı verilen bedestende Hindistan ve Yemen’den gelen mallar satılır. Evliyâ Çelebi, Budin kapısının dışında akarsu kenarında bir tabâkhâne²⁴⁵ çarşısı olduğunu tabâkhânenin Afyonkarahisar tabâkhânesine benzediğini söyler.²⁴⁶ Budin halkı at üstünde silâhlı olarak savaşı. Halkının âyân, tüccâr, esnaf ve âlimlerden oluştuğundan Evliyâ Çelebi söz eder.²⁴⁷

Budin’de Hans Dernschwam Sen Jorj kilisenin pencerelerinin yarıya kadar taşlarla kaplandığını buraya baraka ve dükkânlar yapıldığını kilisenin etrafına birçok dükkânın yapılmasıyla adım atacak yer kalmadığını anlatır.²⁴⁸ Budin surlarından Logod köyüne kadar bağ ve bahçelerde “yemiş, soğan, sarımsak, lahana, salatalık” ve başka bitkilerinde ekilmiş olduğunu aktarır. Bu ürünler çok fazla yetiştiklerinden halk ihtiyacından fazlasını satar. Olah Miklós’a göre; Budin İtalyan, Alman, Polonyalı ve Türk tüccârların bulunduğu ticaret merkezidir. Budapeşte’nin birinci bölgesinde bir tepe olan Várhegy’in iç tarafında sayısız mahzen olmasından dolayı tamamı boştur.²⁴⁹

²⁴⁴ Takats, a.g.e., s. 41.

²⁴⁵ Tabakhane: Dericilik hayvancılıkla beraber gelişmiş, sanayi dalı olmuştur. Türk toplumlarında hayvanların derisi, yünü ve kürkü giyim eşyası olarak kullanılmaktadır. Örneğin, Orta Asya Türkleri deri pantolon giymekteydi. Deri giyim eşyası olarak kullanılmasının yanı sıra ciltçilikte kullanılırdı. 14. ve 16. yüzyıllarda ciltçiler deri ve kösele kitap ciltleri hazırlar ve motiflerle süslerlerdi. Debbağlık ilk gelişen mesleklerdendir. Bu mesleği ilk başlatan Ahi Evran’dır. Bundan dolayı Ahi teşkilâtında önemli olmuştur. Osmanlı döneminde dericilik tekrar faaliyete geçmiş Avrupada dericiliğin gelişmesini sağlamıştır. Avrupa bu işi Türkler vasıtasıyla tanımış ve Türk işi olarak kabul etmişlerdir. Örneğin, Macaristan’da halk hayvancılık yaptığı için Macar debbağları Fransa kralı Paris’e davet etmiştir. Böylelikle Debbağlık Fransa’da yayılmıştır. Zeki Tekin, “Türkler’de Dericilik”, *TDV İA*, İstanbul 1994, C. 9, s. 176-178.

²⁴⁶ Imre Karácson, *Evliya Cselebi Török Világutazó Magyarországi Utazásai 1660-1664*, Gondolat, Budapest 1985, s. 233-234.

²⁴⁷ Çelebi, a.g.e., s. 332.

²⁴⁸ Dernschwam, a.g.e., s. 365-368.

²⁴⁹ Szamota, “Olah Miklós Magyarország leirása 1536”, 1891, s. 526-527.

D. Budin Kalesi

Budin Kalesi 1235 yılında Macar kralı IV. Bela tarafından yaptırılır. 14. yüzyılda taht merkezi olur. Saray ve kiliseler yapılır ve imar edilir.²⁵⁰ Osmanlı askerleri Budin Kalesi'ne girerek kapıları tutarlar. Budin kalesi kan dökülmeden Osmanlı askerinin eline geçer. Halkın can ve mal güvenliği silâhlarını bırakmaları şartıyla korunacağı ilân edilir. Budin böylelikle Osmanlı toprağı olur. 1541'de Budin'in alınmasıyla Orta Macaristan Osmanlı hâkimiyetine girer. 145 yıl 4 gün Osmanlı vilâyeti olarak kalır.²⁵¹

Budin'e gelen elçilik heyeti görüşmelerden sonra Budin Kalesi'ni gezmek için Budin Beylerbeyi Mustafa Paşa'dan izin alır. Kale'deki eski bina harap olsa da bir bölümü iyi durumdadır. Binada yapımı tamamlanmamış büyük bir salon vardır. Odaların kapı eşikleri, söveleri ve pencere pervazları kırmızı mermerden yapılmıştır. Pencereleden sadece ışık girmesi için büyük delikler bırakıldığını ve pencerelerin örülerek kapatıldığını Schweigger (1577) anlatır.²⁵² Kale'deki diğer bir odanın duvarlarında tablolar vardır. Kraliçenin bu odada yaşadığı, duvara yazılı yazıdan anlaşılmaktadır. Bıçakla duvara şunlar kazınmıştır. “İsabella Regina. Si fata volunt. (Kraliçe İsabella: Kader böyle istedi.)” Kraliçe İsabella Sigismund'un kızı ve Kral Johannes Weywode'nin²⁵³ eşidir. Birçok kapıda ise Kral Matthias Corvinus'un taş oymasıyla yapılmış armaları görülmektedir. Kral Matthias Corvinus, İmparator III. Friedrich zamanında 1490'da hüküm sürdüğünü Schweigger ve Lubenau anlatır.²⁵⁴ Salondan ayrılarak tavanı tahtadan oyulmuş on iki burç bulunan koridora geçerler. Bir diğer odada altın yaldızlı tahtadan kertenkele görürler. Başka bir salonun tavanının büyük güllerle bezeli olduğundan Lubenau söz eder.²⁵⁵

²⁵⁰ Ayverdi, a.g.e., s 78.

²⁵¹ İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Türkiye Yayınevi, C. 2, İstanbul 1971, s. 225-226.

²⁵² Schweigger, a.g.e., s. 36.

²⁵³ Kral “Joannis Woywode” olarak bilinen “Johann Zapolya (1487-1540)” Erdel voyvodasıdır. 1526'da Habsburglu kral, Ferdinand'a karşı kral olarak ilân edilir. 1528'de Osmanlı vasalı Zapolya doğu Macaristan'ın ve Budin'in yöneticisi olur. Ölümünün ardından eşi İsabella Erdel'e geri döner. Schweigger, a.g.e., s. 229.

²⁵⁴ Schweigger, a.g.e., s. 36; Lubenau, a.g.e., s. 112.

²⁵⁵ Lubenau, a.g.e., s. 111-113.

Başka bir salon 44 adım uzunluğa 18 adım genişliğe sahiptir. Diğer bir odanın tavanı kubbe şeklinde yapılmış ve gökyüzü resmedilmiştir. Başka bir oda yine aynı şekildedir. 19 Mayıs 1578’de bu kaleye yıldırım düşer. Barutun bulunduğu kulede binlerce zentner barut patlar ve yangın çıkar. Kalenin burçlarında ve binalarda patlamalar olur. Kalede bulunan toplar Tuna’ya gömülür. Kulede tutuklu çok sayıda Hristiyan, Buda ve Peşte’de 2000 Hristiyan, Türk ve Yahudi, 3000 çocuk ve hizmetkâr ölür. Buda ve Peşte’de 800 ev zarar görür. 5000 büyük baş hayvan telef olur. Paşa İmparator’dan yardım ister. Yiyecek, kereste ve taş gönderir. Paşa’da kıtlık döneminde birkaç yıl önce İmparator’a erzak göndermiştir. 19 Kasım’da Paşa’nın görevlendirdiği bir bey ve iki çavuşla Buda’dan ayrılırlar. Refakat eden Osmanlılar son derece nazık, kibar ve iyi insanlardır. 21 Kasım 1577’de Tolna’ya uğradıklarını Schweigger anlatır.²⁵⁶

Stephan Gerlach, Budin’deki şatoyu gezmeye gider. Zamanında bu şatonun görkemli muhteşem bir bina olduğundan söz eder. Şatonun çevresinde taş oymuş güzel revaklar vardır. Şatonun içi kırmızı mermerle döşeli olduğunu yüksek sütunların yer aldığı bir geçitin varlığından ve duvar resimlerinde ateşin üstüne oturtulmuş birçok kazan resminin olduğundan Gerlach bahseder.²⁵⁷ Lubenau ve elçilik heyeti Gerhardt dağına çıkarlar. Mathias Corvinus’un inşâ ettirdiği kaleyi gezdiklerinden ve şehri seyrettiklerinden Lubenau söz eder.²⁵⁸

E. Budin Seferi

Kanunî Sultan Süleyman 23 Nisan 1526’da İstanbul’dan yola çıkar. 29 Ağustos’da Mohaç’a varır. Osmanlı ve Macar ordusu arasında iki saat süren çarpışma sonucunda Budin yolu açılır. II. Lajos’un yerine Erdel voyvodası Yanoş Zapolya getirilir. Yanoş Osmanlı’ya bağımlı hale gelmiştir. Macar soyluları Presburg’ta toplanarak Ferdinand’ı kral ilân ederler. Presburg Diyetiyle kral seçilir seçilmez

²⁵⁶ Schweigger, a.g.e., s. 37-39.

²⁵⁷ Gerlach, a.g.e., s. 61-62.

²⁵⁸ Lubenau, a.g.e., s. 109.

Ferdinand Zapolya'nın üstüne yürür ve onu yener. Tahta yeniden çıkmak için Zapolya Osmanlı desteğine ihtiyaç duyar.²⁵⁹

Kral Ferdinand, 1540'da Zapolya'nın ölümüne memnun olur. Zapolya Lehistan kralının kızı İsabella ile bir yıl önce evlenmiş yeni doğan oğlu Sigismund²⁶⁰ öksüz kalmıştır. Kraliçe ve oğlunun Osmanlı'nın yardımına ihtiyacı vardır. Elçiler hediyelerle İstanbul'a gönderilir. Bunun karşılığında Kanunî'den Zapolya'nın oğlunun kral olmasını şayet kral mirasçı bırakmazsa kralı Macar soylularının seçmesi ve onaylaması isteğinde bulunurlar. Tüm bunlara rağmen Kanunî sefer hazırlıklarına başlar.²⁶¹

Ordusuyla İstanbul'dan ayrılan Kanunî'nin hedefi Macaristan'ın uç yerlerine kadar zafer kazanmaktır. Ferdinand Kanunî'ye savaş ilân eder. Kanunî Tuna Nehri'ne ulaştığında Bosna ve Semendire sancakbeyleri kralın birliklerini yok eder. Ferdinand Vişegrad, Vaç ve Peşte'yi aldıktan sonra 1541'de Budin'i kuşatır. Kanunî Budin'e sefer düzenler.²⁶²

26 Ağustos 1541'de çıktığı Macar seferinde kendisini Budin önlerinde küçük kral Sigismund, annesi ve Martinuzzi karşılar. Sigismund 15 yaşına geldiğinde Erdel beyliğine Macar kralı olacaktır. 2 Eylül'de Kanunî Sultan Süleyman Budin'e girer. Budin'in artık bir Osmanlı şehri olduğunu göstermek amacıyla törenler yapılır.²⁶³

Budin'e giren Kanunî ana kilise'de Cuma namazını kılar. Ardından Ebussuûd Efendi'nin talebelerinden biri ilk hutbeyi okur. Ebussuûd Efendi Macaristan seferlerinde kazasker olarak görev yapmıştır. Sesi güzel olan ve Kanunî Sultan

²⁵⁹ Robert Mantran, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I Osmanlı Devleti'nin doğuşundan XVIII. Yüzyılın sonuna Historie De L'empire Ottoman*, Çev. Server Tanilli, Say Yay., Ankara 1991, s. 182-183.

²⁶⁰ Sigismund'a Yanoş Sigismund, Etyen Sigismund, Simon Yanoş, İstapan Kral ve Kralzâde de denir. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, s. 440.

²⁶¹ Johann Wilhelm Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (1453-1574): Venedik Cumhuriyeti ve Macaristan Kralı ile 1502 ve 1503 Yıllarında Yapılan Barışa Kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'da Genişlemesi*, Çev. Nilüfer Epçeli, C. 2, Yeditepe Yayınevi, s. 598-599; János Scitovszky, *Baranya*, Nyomatott a'Lyceum'kövnyomó Intezetében, Pécs 1845, s. 240; Lubenau, a.g.e., s. 111.

²⁶² Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C. 2, s. 604-605.

²⁶³ Feridun Emecen, "Süleyman I", *TDV İA*, C. 38, İstanbul 2010, s. 67.

Süleyman tarafından beğenilen ve altınla ödüllendirilen talebelerinin her ikisi padişahın emriyle Cuma hutbesi okurlar.²⁶⁴ Cuma namazı kılınan ana kilise fethin simgesi olarak “Fethiyye” adını alır. Kilise *Fethiyye Câmii* olarak anılır. Böylece Budin eyâlet olarak Osmanlı toprağı olur.²⁶⁵

Budin’de kralın payitahtı ve birçok güzel bina bulunur. Kral Ludowicus’un 1526’da ölümüyle Macar tahtı boş kalır. Erdel voyvodası Zapolya’yı toprak sahipleri kral seçerler ve taç giydirebilirler. Avusturya arşidükü kral Ferdinand Macar tahtı üzerinde hak iddia ederek Zapolya’yı Macaristan’dan sürer. Zapolya Lehistan’a kaçar elçi göndererek Kanunî Sultan Süleyman’dan yardım ister. Kanunî Macaristan’a saldırılar düzenler ve Budin’i ele geçirir. Zapolya’nın haraç ödemek koşuluyla tahtı geri verdiğini Lubenau (1587) anlatır.²⁶⁶

F. Budin’in Yönetimi (Budin Beylerbeyliği)

Kanunî Sultan Süleyman’ın 1541’de Budin’i alması ile ilk Osmanlı beylerbeyliği kurulur. Kanunî fethi dâhil olmayan Tisa Nehri ötesini (Tiszántúl) kâğıt üzerinde Yanoş Sigismund’a aslında Zapolya’nın güvendiğı adamlarından olan kral naibi György Martinuzzi’ye, Temeşvar ve çevresini Zapolya’nın temsilcisi Péter Petrovics’e bırakır. Bunlar sancakbeyliği görevi yaparlar.²⁶⁷

Budin’i fetheden Kanunî 10 gün Budin sarayında kalır. Macar kralının av köşküne avlanmak için gider. Kanunî Kurban Bayramı’nda Budin’de kalır. Saray’da ve kalede bulunan topları İstanbul’a gönderir. Ayrıca Budin sarayındaki kütüphâneyi, Macar Krallık hazinesini, iki adet tunç şamdanı ve üç heykeli Tuna yolu ile gemilerle İstanbul’a taşır. Şamdanlar Ayasofya’daki mihrabın iki yanına konur. Heykeller İbrahim Paşa’nın sarayının önüne dikilir.²⁶⁸

²⁶⁴ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. 2, s. 441.

²⁶⁵ İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, s. 227.

²⁶⁶ Lubenau, a.g.e., s. 111.

²⁶⁷ Pál Fodor, *İmparatorluk Olmanın Dayanılmaz Ağırılığı*, Yeditepe, ter. Özgür Kolçak, İstanbul 2016, s. 111-112.

²⁶⁸ Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. 2, s. 117-118.

Budin 145 yıl Osmanlı'ya bağlı bir eyâlet ve merkez olur. İlk başlarda “Semendire, Alacahisar, Vulçitrin, İzvornik, Pojega” Budin’e bağlı sancak olur. 1596’da “Solnok, Hatvan, Segedin ve Filek” sancakları Eğri²⁶⁹ beylerbeyliğine katılır. 1600 yılında Budin eyâletine “Sigetvar, Peçuy ve Pojega” sancakları bağlanır. Zaman zaman Kanije, Budin eyâletinin kontrolü altında olurdu.²⁷⁰ 1564-1574 yıllarında Budin vilâyeti 19 sancaktan ibaretti.²⁷¹

Budin’in Osmanlı hâkimiyetine girmesiyle kurulan Budin Beylerbeyliğine Süleyman Paşa atanır. Anadolu Beylerbeyi olan Süleyman Paşa eski Bağdat valisidir. Kanunî, Süleyman Paşa’ya geniş yetkiler verir. Budin’de kurulan idare Avrupalı devletlere örnek olur. Avusturyalılar Budin’de yaşamak üzere ülkelerinden ayrılırlar.²⁷²

Budin eyâleti adeta Osmanlı Devleti’nin bir parçası gibi yönetilirdi. İlk zamanlar iki paşa yönetirken daha sonra bu sayı dört paşaya çıkar. Bu paşaların başında Budin paşası görev yapardı. Padişahın temsilcisi paşa kral sarayında yaşar, askerî işleri yönetirdi. Osmanlı’ya gönderilecek yıllık verginin gönderilmesini denetler. Paşa, Beç kralı ve Harp Şurâsı ile Macar kâtipler vasıtasıyla mektuplaşır. Mektuplar Macarca yazılır ve Macarca cevap verilir.²⁷³

Osmanlı döneminde Budin’e 75 beylerbeyi gönderilir. Sokullu Mustafa Paşa 1566’dan 1578’e kadar Budin’de en uzun süre beylerbeylik yapmıştır. Uzun savaş

²⁶⁹ Eğri’de Osmanlı Dönemi’nden sadece Kethüda Câmiinin minaresi kalmıştır. Macaristan’da bilinen bir minaredir. Câmi, Mağfîret (Miséricorde) tarikatı tarafından ölüm tehlikesine sebep olma ihtimalinden dolayı 1841’de yıktırılmıştır. Minare otuz beş metre yükseklikte, doksan yedi basamaklı ve bir şerefelidir. Minare kumtaşından yapılmış ve on dört köşeli bir planı vardır. Zengin oyma süslerle bezelidir. 17. yüzyılda yapılmış barok tarzda bir anıttır. Molnar, a.g.e., s. 13.

²⁷⁰ Dávid, “Budin”, s. 347.

²⁷¹ Bu sancaklar: “Budın, Semendire, İzvornik, Vulçitrin, Mohaç, İstolni Belgrad, Usturgon, Segedin, Sirem, Hatvan, Şimontorna, Kopan, Filek, Seksar, Sigetvar, Seçen, Novigrad, Solnok ve Sekçuy” sancaklarıdır. Orhan Kılıç, “Kanuni Sultan Süleyman Devrinde Osmanlı Devleti’nin İdari Taksimatı”, *Kanunî Sultan Süleyman Dönemi Ve Bursa*, Bursa Osmangazi Belediyesi Yay., Bursa 2019, s. 384.

²⁷² Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, s. 226-227.

²⁷³ F. Eckhart, *Macaristan Tarihi*, TTK Basımevi, Ankara 2010, s. 120.

döneminde sık sık beylerbeyleri değişmiştir.²⁷⁴ “1595’te Sûfi Sinan, 1622’de Deli Derviş, 1623’te Bebr Mehmed, 1631 ve 1634’te Hüseyin Paşalar” görev yapmıştır.²⁷⁵ Budin valileri tâcirlerle ayrı bir önem verir, himaye ederdi. Sokullu Mustafa Paşa tuz tâcirlerini himaye ettiğinden dolayı övünür. Padişah’tan emir gelmese de tüccârı himaye ederdim demiştir.²⁷⁶

G. Budin Baruthânesi (Sokullu Mustafa Paşa Baruthânesi)

16. ve 17. yüzyıllarda Avrupa’da siyasî ve ekonomik gelişmelerin meydana gelmesi Osmanlı Devleti’nin bu gelişmelere ayak uydurmasına neden olur. Osmanlı Devleti ateşli silâhlar ve topçuluktaki gelişmeleri takip etmek zorunda kalır. Bu nedenle Budin Baruthânesi önemli rol oynar.²⁷⁷ Budin Beylerbeyi Sokullu Mustafa Paşa tarafından yaptırılan baruthâne Tuna’ya yakın yerdedir. Aynı zamanda Sokullu Mustafa Paşa tarafından yaptırılan bend²⁷⁸ Veli Bey Kaplıcasının sularıyla çalışmaktadır.²⁷⁹

Baruthânenin bulunduğu kaleyi Kanunî Sultan Süleyman Arslan Paşa’ya yaptırır. Tuna Nehri kenarında dört köşe kaya zemin üzerine yapılmış taştan kaledir. Kalenin dört köşesinde büyük kuleler vardır. Baruthânenin bulunduğu kaleye barut işlenirken kimse alınmaz. Kaleyi ziyarete gelen kadınlar barut çarklarından akan ılıca suyunda yıkanarak kırıktanırılar. Baruthâne’de Arslan Paşa’nın Macar ustalara yaptırdığı 12 çark vardır. Çarklar tunçtan yapılmış havanlar ile çalışır. Ilıcının suyu bu çarklarda döner. Çarklar gürültüyle çalışır ve siyah barut çıkarırdı. Baruthâne kışın ve bahar aylarında çalışırken yazın sıcak günlerde baruthâne’de işlem yapılmaz. İç kalede bulunan mahzende barut biriktirilir. Barutun yapılma aşamalarında seyirlik görüntü elde edilirdi.²⁸⁰

²⁷⁴ Dávid, “Budin”, s. 349.

²⁷⁵ Dávid, “Budin”, s. 347.

²⁷⁶ Takats, a.g.e., s. 37.

²⁷⁷ Gábor Ágoston, “XVI. Yüzyılda Macaristan’da Osmanlı Barut Üretimi: Budin Baruthânesi”, Çev. Zafer Gölen, *Belleken*, C. LXVII, S. 249, s. 541-542.

²⁷⁸ Ayverdi, a.g.e., s. 102.

²⁷⁹ Semavi Eyice, “Baruthâne”, *TDV İA*, C. 5, 1992, s. 94.

²⁸⁰ Çelebi, a.g.e., s. 335-336.

Osmanlı kalelerinde barutun depolanmasındaki sorunlar zaman zaman patlamalara sebep olur. 19 Mayıs 1578’de Budin’de barut depolama kulesine yıldırım düşer. Bu yıldırım o kadar dehşet vericidir ki ağır topların bazısı Tuna’ya sürüklenir. Gábor Ágoston, Endre Veress’in “Musztafa Budai Basa Álma S A Nagy Löpor-Robbanás (Büyük Barut Patlaması ve Mustafa Paşa’nın Rüyası)”²⁸¹ adlı makalesinden alıntı yaparak István Szamosközy’nün bu patlama hakkında şunları söylediğini belirtir: Havanın kurak olduğunu bir öğleden sonra havanın aniden karardığını şimşeklerin çakmaya başladığını, Sigismund’un sarayının önünde bulunan kuleye yıldırım düştüğünü kulenin ve sarayın yıkıldığını, patlamanın şiddetinden topların ve silâhların Tuna Nehrine gömüldüğünü, Tuna üzerindeki köprünün hasar aldığını ve o gece yaklaşık 1.200 kişinin öldüğünü ifade eder.²⁸²

Reinhold Lubenau baruthâne patlamasını doğrular, patlamanın tarihini 19 Mayıs 1578 olarak verir. Şatonun barut deposu olan kuleye yıldırım düşer, yıldırım çok büyük zarar verir. Surlar ve binalar yıkılır insan ve hayvanlar yanarak ölür. Büyük toplar dahi Tuna’ya gömülür. “2000 Yahudi, Hristiyan ve Türk, 3000 çocuk ve hizmetkâr, 5000 öküz ve başka hayvan parçalanmış, her iki şehirde de 800 ev yerle bir olmuş.”²⁸³ Bağ ve bahçeler bu patlamadan zarar görmüştür.²⁸⁴

H. Budin Beylerbeyi Sokullu Mustafa Paşa

Budin Beylerbeyi²⁸⁵ Mustafa Paşa üstün meziyetlerinin yanı sıra farklı inançtan olanlara da saygı göstermiş bir Osmanlı paşasıdır. 1573’te Kaşşa şehrinden Budin kalesindeki Protestan kilisesine papazlar getirtmiş fakat kiliseye dokunmamıştır. Birkaç kez Hristiyan papazları çiftliğine göndermiş çalışan reayaya eğitim

²⁸¹ Veress, a.g.m., s. 742.

²⁸² Ágoston, “XVI. Yüzyılda Macaristan’da Osmanlı Barut Üretimi: Budin Baruthânesi”, s. 10.

²⁸³ Lubenau, a.g.e., s. 114.

²⁸⁴ Eyice, “Baruthâne”, s. 94.

²⁸⁵ Beylerbeyi: Eyaletler’in idaresini üslenen devlet adamlarına verilen bir payedir. Aynı zamanda mîr-i mîran da denilen beylerbeyi eyaletlerin askerî idaresinden sorumlu olurdu. Emirleri altında birçok sancaklar vardır. Bu sancakları sancakbeyleri idare ederdi. Sancakbeyliğinden, sarayın bir hizmetinden, yeniçeri ağalığından veya başka görevlerden gelenler de beylerbeyi olabilirdi. Rumeli beylerbeyliği en üst derece iken sonrasında Anadolu beylerbeyliği gelir. Anadolu Beylerbeyi Rumeli Beylerbeyine yükselirdi. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. 2, s. 581-582.

verdirmiştir.²⁸⁶ 1573 yılında Mustafa Paşa Budindedir.²⁸⁷ 1566-1578 yılları arasında Sokullu Mustafa Paşa Budin Beylerbeyi olarak görev yapar. Budin’de çok sayıda “câmi, mescit, medrese, muallimhâne, kervansaray, kaplıca ve hamam” yaptırır. Ayrıca Füleke ve Szeged’te (Segedin) bir hamamı olduğu vakfiye kayıtlarında yer alır.²⁸⁸ 12 sancak ve 7 nâhiyede vakıflar kurmuştur.²⁸⁹

Peşte’de bulunan bir medreseyi Hz. Muhammed’in ruhu için vakfettiğini, Budin’den başka bir yerde bulunan üç mescit de Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman’ın ruhlarına vakfedilmiştir. Földvár’da (Dunaföldvár) Hz. Ali’nin ruhuna bağışlanmış bir mescit vardır. Osmanlı Macaristan’ında kutsal niyetlerle kurulmuş vakıflar çok fazladır.²⁹⁰

16. yüzyıl vezirlerinden Sokullu Mehmet Paşa Mustafa Paşa’nın amcasıdır. 12 yıl Budin’de görev yapmıştır. Budin’de meydana gelen baruthâne patlamasından Mustafa Paşa sorumlu tutulmuştur. Bu patlama Mustafa Paşa’nın öldürülmesine neden olur. 1578’de boğularak öldürülür.²⁹¹ Amcası Sokullu Mehmet Paşa gibi Sokullu Mustafa Paşa’da servet sahibi insandır. Sokullu Mehmet Paşa Temeşvar’da 11 köy, 5 mezra ve 1 şehir almıştır. Budin’de sayısını kendinin de bilmediği eve sahiptir. İpoy, Zagyva, Köröş, Kapoš’da 33 değirmeni çalışır. Budin’de 5 hamam ayrıca “Peşte, Estergon, Novigrad, Siçen, Hatvan, Segedin, Mohaç, Sigetvar, Tolna, Şimontorna ve Kopan’da” da hamam yaptırmıştır.²⁹² Simontornya’da Sokullu Mustafa Paşa’nın 24 adet hâssı bulunurdu. Buda’da 500.000 akçelik haslarından 102.780 akçe gelir gelirdi.²⁹³

²⁸⁶ Gyula Káldy Nagy, “Budin Beylerbeyi Mustafa Paşa (1566-1578)”, *Belleten*, S. 54, 1990, s. 663.

²⁸⁷ Veress, “Musztafa Budai Basa Álma S A Nagy Löpor-Robbanás”, s. 741-742.

²⁸⁸ Géza Dávid, “Osmanlı Macaristan’ında Bazı Vakıflar”, *Balkanlarda Osmanlı Vakıfları ve Eserleri Uluslararası Sempozyumu*, 2012, s. 145-146.

²⁸⁹ 12 Sancak: “Esztergom (Estergon), Füleke, Hatvan, Mohács (Mohaç), Koppány (Kopan), Simontornya (Şimontorna), Szécsény (Siçen), Szeged, Székesfehérvár (İstolni Belgrad) ve Sigetvár (Sigetvar/Zigetvar)’dır. Eszék (Ösek), Nemti, Pest (Peşte), (Rác-) Keve (Kuvín), Tolna, Vác ve Valkóvár/Vukovár’da (Vulkovar) 7 nahiye’de vakıflar kurmuştur.” Dávid, “Osmanlı Macaristan’ında Bazı Vakıflar”, s. 145-146.

²⁹⁰ Dávid, “Osmanlı Macaristan’ında Bazı Vakıflar”, s. 145-146.

²⁹¹ Ágoston, “XVI. Yüzyılda Macaristan’da Osmanlı Barut Üretimi: Budin Baruthânesi”, s. 11.

²⁹² Káldy-Nagy, “Budin Beylerbeyi Mustafa Paşa (1566-1578)”, s. 662-663.

²⁹³ David, a.g.e., s. 100.

18 Kasım'da dört çavuş elçiyi Budin Beylerbeyi Mustafa Paşa'ya götürmek için gelir. Paşa'nın evi Estergon Bey'inin evine benzemekte gayet sade olan ev bir çiftlik evidir. Evin içinde bulunan salonda sedirlere danışmanlar ve yüksek rütbeli subaylar otururken paşa ise küçük bir sandalyeye oturur. Avluda hizmetkârlar ve otuz kadar yamak²⁹⁴ sıralanmıştır. Elçi hizmetkârların ve yamakların arasından geçerken bellerini bükerek başlarıyla selâm verirler. Elçi bildirisini sözlü ve yazılı olarak sunar. Paşada antlaşmaların bozulmayacağını ve askerleri uyaracağını söyler. Elçinin hizmetkârlarının imparatorun hediye olarak gönderdiği para, servis tabağı ve saati Budin Beylerbeyi Mustafa Paşa'ya sunduklarını Schweiggeer belirtir.²⁹⁵

Budin Baruthânesinin yıldırım düşmesi ile hasar görmesi İstanbul'u harekete geçirir. Olayı tahkik etmek için mîrâhûr Ferhad Ağa gönderilir. Sokullu Mustafa Paşa 10 Ekim 1578'de Ferhad Ağa tarafından katl edilir. Salomon Schweiggeer, Sokullu Mustafa Paşa'nın katl edilmesine seyahatnâmesinde yer verir. Paşa'nın mallarının da müsadere edildiğini İstanbul'a getirilen malların doksan deve yükü tuttuğunu anlatır.²⁹⁶ Sokullu Mustafa Paşa haksız yere katledilir. Yerine III. Murad tarafından baş defterdar Üveys Çelebi getirilir. Üveys Çelebi bir defterdar olduğundan bu görevi kabul etmek istemez. Macaristan'da zorlu savaşların olması, Sokullu Mustafa Paşa'nın çok iyi bir beylerbeyi olmasına rağmen kötü sonuçların ortaya çıkmış olması Kara Üveys Paşa'yı tedirgin eder. Kara Üveys Paşa istemese de Budin'in idaresini ele alır. Budin'e gitmek üzere huzursuzluk içinde İstanbul'dan ayrılır. Budin beklediği gibi çıkmaz. Şehir ve kale yıkılmış, evler harap olmuştur. Baruthâneye isabet eden yıldırımla her şey yerle bir olmuştur. Tuna üzerindeki meşhur gemi köprüsü yoktur. Esirlerin tutulduğu Csonkatorony Kulesi yıkılmış, Budin Beylerbeyilerinin sarayları harap olmuştur.²⁹⁷ Bunlara rağmen Üveys Paşa beylerbeyliği görevini yapar. Budin

²⁹⁴ Yardımcı olan yerel halktan oluşmuş olan askerlerdir. Schweiggeer, a.g.e., s. 228.

²⁹⁵ Schweiggeer, a.g.e., s. 34-35.

²⁹⁶ Göyünç, a.g.m., s. 131-132.

²⁹⁷ M. Tayyip Gökbilgin, "Kara Üveys Paşa'nın Budin Beylerbeyliği 1578-1580)", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, C. 2, S. 3-4, 1952, s. 19-22.

Beylerbeyi Üveys Paşa (1578-80) Tuna bölgesi ve Kanije çevresinde önemli nehir geçişlerinin ve tüm kalelerin yer aldığı haritayı yaptırmış ve İstanbul'a göndermiştir.²⁹⁸

I. Gazi Kasım Paşa

Gazi Kasım Paşa Hırvat kökenlidir. İlk zamanlarda “Yahya Paşaoğlu Mehmet Bey’in voyvodasıdır.”²⁹⁹ Bu nedenle Kasım Bey’in çok geniş bir grubu vardır. Bu grup mal ve mülk bakımından çok zengindir.³⁰⁰ Kasım Paşa’nın köken bilgisi hakkında elle tutulur bir kayıt olmamasına rağmen sadece Miklós Istvanffy’nin 1537’de Kasım Paşa için söylediği *Buda’yı oracıkta bırakıp yurduna, Hırvatistan’a döndü* cümlesi vardır. Bir diğeri ise Gabor Barta’nın 1528 tarihli yazısında “Újlak’ın Türk komutanı” şeklinde behsedilmiştir.³⁰¹

Mohaç’tan sonra Peçuy Bey’i olan Kasım Paşa 1548’de Budin beylerbeyliğine görevlendirilir. 1551’de Székesfehérvár sonra 13 Ağustos 1552’de Temesvár beyliğine³⁰² ve 1557’de Budin beylerbeyliğine atanır. Daha sonra Bosna paşası olarak görev yapar. Kasım Paşa ilk olarak 1548’den 1551’e kadar olan sürede, ikinci olarak 1557’den 1558’e kadar olan dönemde görev yapmıştır.³⁰³ Gazi Kasım Paşa’ya 1543 yılında Tunaötesi’nde (Dunántúl) kazandığı zaferler neticesinde Şikloş (Siklos) ve Peçuy’un (Pécs) yönetimi verilir. Peçuy’da Gazi Kasım Paşa’nın emrinde 200 Tatar kale muhafızı vardır. “Baranyavár, Szászvár, Görösgal, Tarpan, Sant Andrey ve Sacks” kalelerinde kale muhafızları Kasım Bey’e bağlıdır.³⁰⁴ 1543’te Peçuy³⁰⁵

²⁹⁸ Ágoston, *Osmanlı’da Strateji ve Askerî Güç*, s. 111.

²⁹⁹ Géza Dávid, “Macaristan’da Yönetici Osmanlı Aileleri”, *OTAM*, S. 38, 2015, s. 25; Géza Dávid, “Kasım Voyvoda, Bey ve Paşa”, *TAD*, S. 60, 2016, C. 35, s. 292.

³⁰⁰ Dávid, “Macaristan’da Yönetici Osmanlı Aileleri”, s. 25.

³⁰¹ Dávid, “Kasım Voyvoda, Bey ve Paşa”, s. 292.

³⁰² Orhan Kılıç, *Kanuni Sultan Süleyman Dönemi Ve Bursa*, Bursa Osmangazi Belediyesi Yay., İstanbul 2019, s. 388.

³⁰³ Antal Gévay, *A’ Budai Pasak*, Bécs 1841, s. 6-8.

³⁰⁴ David, “Kasım Voyvoda, Bey ve Paşa”, s. 303-304.

³⁰⁵ Hezarfen Hüseyin Efendi, *Telhîsü’l-Beyân Fî Kavânîn-i Âl-i Osmân* adlı eserinde Peçuy’un Budin’e bağlı 16 sancaktan biri olduğundan bahseder. Hezarfen Hüseyin Efendi, *Telhîsü’l-Beyân Fî Kavânîn-i Âl-i Osmân*, Haz. Sevim İlgürel, TTK, Ankara 1998, s. 119; Peçuy önemli bir Osmanlı kentidir. Doğudan gelen mallar şehrin pazarlarında satılır. Uzak yerlerden gelen hacılar şehrin manastırlarını ziyaret ederler. Gerő Győző, *Pécs Török Müemlékei*, Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, Budapest 1960, s. 44; Özellikle bitki örtüsü Peçuy bölgesinde çok zengindir. Peçuy bölgesinde 1100’den fazla bitki türü bulunmasına rağmen tütün yetişmez. Tütün Tolna bölgesinde

Osmanlılar'ın eline geçer, piskoposluğun resmi merkezi Mohaç Sancağı olur. Sancağın nâhiyeleri buradan yönetilir. 1546'da Drava'dan Balaton'a kadar gitgide büyüyen hükûmetin ilk yöneticisi olan Kasım Bey önceleri voyvoda³⁰⁶ daha sonra ise paşa olur. Kasım Bey çoğu kez Mohaç'ta ikâmet etmesine rağmen Szekszárd'da oturur. Genel karargâh olarak Peçuy'u kullanır. Uzun yıllar boyunca bütün bölgeyi bir arada tutmak için mücadele etmiştir.³⁰⁷

Kanunî Sultan Süleyman, Beç Kalesi'ni alamayınca Kasım Paşa'yı 40.000 kahramanla yağmaya gönderir. Bunu avantaja çeviren Kanunî, Resulullah'ın Sancağını, Hırka-i Şerifi ve Ösek topunu alır. 40.000 kişiden yedi kişi kalır. Kasım Paşa Kanunî'nin huzuruna çıkar ve Ösek'e fermanla gönderilir. Gazi Kasım Paşa, Ösek kalesi'nin onarılmasından sonra kaleye ağa olarak atanır. Ösek kalesinde dillere destan bir câmi inşâ ettirir. Macar kralı ile iyi geçinir. Buna karşılık kral Gazi Kasım Paşa'ya 3 köy hediye verir. Sekçuy Sancağının sancakbeyliği verilir (Tapu kütüklerinde Mohaç değil, Sekçuy olarak yazılmıştır). Budin ve Temeşvar Beylerbeyliği verilen Gazi Kasım Paşa yiğit, mücahit, cesur ve dindar bir gazidir. 1552'de Budin'de daha sonra Temeşvar'da vali olarak görev yapar. Mohaç ve Peçuy'da günümüz rütbesiyle tuğgenerallik yapmıştır.³⁰⁸

çoğunluktadır. Baranya bölgesinin büyük kısmında derebeylerinin vasıtasıyla kolza yetiştirilmiştir. Şalgam ise özellikle Peçuy çevresinde yetiştirilen ürünler arasındadır. Kuşkonmaz Peçuy yakınlarında balta girmemiş ormanlarda çok miktarda yetişir. Ayrıca fazla miktarda yetiştirilen ürünler arasında haşhaş, anason, kimyon, safran ve kırmızıbiber bulunurdu. Scitovszky, *Baranya*, s. 20-22. Meçek (Mecsek) bölgesinin güney kesimi 3.10 ve 3.50 m. uzunluğunda üzüm ve meyve ağaçlarıyla kaplıdır. András Kovacs, *A Pécsi Szőlőművelés Történeti Néprajza*, s. 64; Peçuy'un hemen her yeri verimli ovalar ve bağlarla kaplıdır. Yeşilliğinin göz alıcı olması ve zengin bağlarından dolayı *Peçuy-ı Sirem* denmiştir. Aynı zamanda hekimleri ve üniversitesinden dolayı Filozoflar Şehri olarak da anılmıştır. Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, s. 256-258. Hans Dernschwam seyahatnâmesinde Viyana'ya dönüş yolunda "Fünfkirchen (Pécs)" dağlarını gördüğünü anlatır. Dernschwam, a.g.e., s. 361.

³⁰⁶ Voyvoda: "vajda" Macarcasıdır. Benderli Gün, Gülen Yılmaz, Zsuzsa Kakuk, Edit Tasnâdi, *Magyar-Török Szótár*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest 2002, s. 871; Vilayet ya da kazayı yöneten kişiye verilen isimdir. Takats, *Macaristan Türk Âleminde Çizgiler*, s. 335.

³⁰⁷ Géza, Dávid, "Mohács-Pécs 16. századi bégjei", *Pécs a törökkerban*, Pécs Történeti Alapítvány, Pécs 1999, s. 51.

³⁰⁸ Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi*, Haz. Bekir Sıtkı Baykal, Kültür Bakanlığı Yay., C. I, 3. Baskı, Ankara 1999, s. 35; Çelebi, a.g.e., s. 232-233; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, Yay. Haz. Nuri Akbayar, Tarih Vakfı Yurt Yay., C. 3, İstanbul 1996, s. 875.

Gazi Kasım Paşa'ya Macar kralı János Zapolya tarafından 1530-1537 tarihleri arasında hizmetlerine karşılık üç yerleşim bölgesi bağışlandığı belirtilse de o döneme ait Macar belgelerinde böyle bir şeye rastlanmamıştır. Bunun doğruluğunun kanıtlanabilmesi için Macar tarihçilerinin o döneme ait bu yerleşim yerlerinin aktarımının yapıldığına dair bir belge bulmaları gerekir.³⁰⁹ Peçevî'ye göre; bu yerleşim yerlerini kral hediye olarak vermiştir. Padişah'ta temliknâmesini göndermiştir. İspatı olarak Peçevi, kral bu üç köyü verdikten sonra defterden çıkarmıştır. Bu nedenle Macar kayıtlarında bu üç yerleşim yeri geçmemektedir demiştir.³¹⁰ Gazi Kasım Paşa'ya bu yerleşim yerlerinin hediye olarak verilmesi toplumda önemli bir yere sahip olduğunu ve çok büyük hizmetlerde bulunduğu gösterir.³¹¹

Gazi Kasım Paşa'ya Kanunî'nin "Estergon'u sefer-i hümâyûnu" ile fethedilen Peçuy şehrinin idaresi verilir. Kanunî, Peçuy Kalesi'ne hâfızların okuduğu fetih ayetleriyle görkemli ve gösterişli bir şekilde girer. Kalede sadece bir gece kalır.³¹² Büyük bir geçmişe ve stratejik konuma sahip Peçuy³¹³ Haziran sonu Temmuz başında fiilen Osmanlı toprağı olur. İdârenin merkezî yönetime dönmesi istenir. Piskoposluğun resmi merkezi Mohaç Sancağından diğer ilçeler idare edilir. Kendisine teslim edilen şehri Kasım Bey genel karargâh olarak kullanır. Uzun yıllar bütün bölgeyi bir arada tutmak için mücadele eder. Başarılı bir şekilde Mohaç Sancağını yönetir. Peçuy'da 143 yıl sürecek Osmanlı hâkimiyeti dönemi başlamış olur.³¹⁴

İ. Toygun Paşa (Tuygan Paşa)

Toygun Paşa Budin'de iki kez valilik yapmıştır. Cesur ve gayretli olan Toygun Paşa, Şubat 1553'ten Şubat 1556'ya kadar Budin Beylerbeyliği görevini yapmış ve

³⁰⁹ David, "Osmanlı Macaristan'ında Bazı Vakıflar", s. 144.

³¹⁰ Peçevi, *Peçevi Tarihi*, C. I, s. 35.

³¹¹ David, "Osmanlı Macaristan'ında Bazı Vakıflar", s. 144.

³¹² Danişmend, a.g.e., C. 2, s. 348.

³¹³ Peçuy ve Szekszárd 1568-1574'te ayrı birer sancaktır. Peçuy, Budin'e bağlı olsa da yıllar içinde Peçuy'un sınırları değişir. 1591'de Zigetvar'a, 1600'de Kanije eyâletine ve 1686'da Avusturya'ya bağlı bir sancak iken daha sonra Baranya'ya bağlanır. Peçuy 1546'da Mohaç'a bağlı bir kaza, 1565-1588 yılları arasında sancak olur ve Budin eyâletine bağlanır. Sezen, a.g.e., s. 611; Zsolt Páva, *Az Oszmán Kori Pécs*, Szülöföld Könyvkiadó, Pécs 2014, s. 14-20.

³¹⁴ Páva, a.g.e., s. 15; Dávid, "Mohacs-Pecs 16. Századi bégjei", s. 51; Aleksandra Lipinska, *Moving Sculptures*, Tuta Sub Aegide Pallas, Boston 2014, s. 279.

1558'de Budin'de vefat etmiştir.³¹⁵ Hans Dernschwam 19 Temmuz'da Toygun Paşa³¹⁶ ile görüşür. Paşa'ya 4 tabak ve 1 saat hediye edilir. Hans Dernschwam'ın çadırda kaldığı yer Toygun Paşa'nın çadırın biraz aşağısında kalmaktadır. Paşa'nın huzuruna törenle ve bir kıta askerle giderler. Paşa üç kez huzura kabul edilen elçilerin yanına üç değişik kıyafetle çıkar. Dernschwam 25 Temmuz 1555'te Belgrad'da hisarın altında, Budin Paşası Toygun Paşa tarafından yaptırılan, kervansarayda geceler. Kervansaray'ın bir bölümü kayaların içine oyulurken diğer kısmı taşlarla örülüdür. Kervansarayın büyük giriş yerinin etrafındaki odalarda yemek pişirilen, sayısı 26'yı bulan ocak vardır. 6 Ağustos'ta Budin'den Peşte'ye, ordugâhında Toygun Paşa ile görüşmeye gidilir. Paşa çadırın önünde elçiyi karşılar. 7 Ağustos'ta Budin'den Estergon'a yol alırlar. Toygun Paşa on altı refakatçiyi eşlik etmeleri için görevlendirir. Dernschwam Budin'de Toygun Paşa'nın devasa bir hamam yaptırdığının haberini verir. Ayrıca paşanın hamamın inşaatı için en iyi taşların getirtilmesini emrettiğinden ve hamamın Augustin Manastırının yerine yapıldığından söz eder.³¹⁷

Stephan Gerlach Budin Paşasının kendilerine misafirperverlik gösterdiğini ihtiyaçlarını karşıladığını at hediye ettiğini ve eşlik etmesi için asker görevlendirdiğini anlatır.³¹⁸ Busbecq Estergon'dan Budin'e gideceği sırada Toygun Paşa'yı Budin Paşası gönderir. Birkaç gün hastalığından dolayı kabul edemeyeceğini bildirir. Paşa gizlediği büyük bir meblağ parasının çalınması üzerine hastalanır ve yataklara düşer. Paşa aynı zamanda cimridir. Busbecq'in yanında bulunan Doktor William Quacquelben'i tedavi etmesi için yanına çağırır. Busbecq eğer paşa'ya bir şey olursa kendisinin gönderdiği doktorun neden olduğunu Türklerin düşüneceği fikrinden rahatsız olur. Busbecq Tanrı'nın merhametiyle paşanın iyileştiğini ve kaygılanmaktan kurtulduğunu belirtir.³¹⁹

³¹⁵ Dernschwam, a.g.e., s. 375; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, Yay. Haz. Nuri Akbayar, Tarih Vakfı Yurt Yay., C. 5, İstanbul 1996, s. 1638; Ayverdi, a.g.e., s. 74.

³¹⁶ Seyahatnâmelerde Toygun Paşa'nın adı Tuygan Paşa olarak geçer.

³¹⁷ Dernschwam, a.g.e., s. 353-370.

³¹⁸ Gerlach, a.g.e., s. 856.

³¹⁹ Busbecq, *The Life And The Letters Of Ogier Ghiselin De Busbecq*, C. 1, s. 86.

J. Budin’de Osmanlı Eserleri

Osmanlılar, Macaristan’da 150 yıl hâkimiyet sürer. 16. ve 17. yüzyılları içine alan bu dönemde pek çok tarihi eser inşâ edilir. Osmanlı döneminde Macaristan’da yapılan câmi, medrese, çeşme, hamâm, ılıca, tekke, türbe ve zâviye gibi yapılar Türk kültürünün ve mimârîsinin güzel örneklerini teşkil eder. Bu eserler toplumların kültürel, sosyal ve dini açıdan etkilenmesine sebep olmuştur.³²⁰

Macaristan’da Osmanlı dönemine ait arkeolojik kazılarda bulunan birçok eserde Macar ustaların Osmanlı ustalardan etkilendiği görülür. Meslekleriyle ilgili yeni tarz ve yöntemler öğrenen ustalar bunları yaptıkları eserlere aktarırlar. Yapılış teknikleri ve süsleme motifleri çeşitlenen eserlerin incelenmesi bizi daha eski dönemlere götürebilir. Osmanlı hâkimiyeti döneminde iktisadî, siyasî, sosyal ve kültürel alanlarda etkileşim karşılıklı olurken iki halk arasında ilişkinin kökleşmesi sağlanır. Macar şehirlerinde Osmanlı dönemi yapıları ve sanatın birçok dalı Macar şehir yaşamının ve kültürünün gelişimine katkı sağlar. Osmanlı’nın Macaristan’da kurduğu şehir yapısı Balkanlar kadar etkili olmamıştır. Macaristan’da Osmanlı dönemi yapıları Osmanlı şehir yapısının Macar şehir yapısına yansımalarıdır.³²¹ Bu ilgi çeken yapılardan biri de Budin’deki Gülbaba Türbesidir. Gülbaba burada vefat etmiştir.³²² Gülbaba Türbesi ve eski hamamdan başka “Peçuy, Zigetvar ve Eğri’de” Osmanlı kültür mîrâsının izlerini görmek mümkündür.³²³ Kanunî Sultan Süleyman yurt içinde yaptırdığı eserlerin yanı sıra ele geçirilen topraklarda kiliseleri câmiye çevirmiştir. Hristiyan kiliselerinde çanlar yerine minarelerden ezan okunmaya başlanmıştır.³²⁴

³²⁰ Oktay Aslanapa, “Macaristan’da Türk Âbideleri”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S. 2, 1949-1950, C. I, s. 325.

³²¹ Géza Fehér, “Macaristan’ın Türk hâkimiyeti devrinden kalma mimârî ve sanat eserleri”, *VI. Türk Tarih Kongresi*, Ankara 1961, s. 472-473.

³²² Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: Podgoriçe-İştib-Vidin-Peçoy-Budin-Üstürgon(Estergon)-Ciğerdelen-Mcaristan-Öziçe-Taşlıca-Dobra-Venedik-Mostar-Kanije*, Haz. Seyit Ali Kahraman, 6. Kitap, C. 1, 2. Baskı, YKY, İstanbul 2017, s. 291-292.

³²³ Parlatır, a.g.m., s. 235-236.

³²⁴ Joseph von Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, Çev. Mehmet Ata, Vecdi Bürün, Refik Özdek, Üçdal Hikmet Neşriyat, C. 6, İstanbul 1998, s. 170-171.

Macaristan'daki Osmanlı c mileri kare şeklinde ve kubbeli olarak in   edilmiştir. Câmilerin  n kısmında son cemaat yeri bulunur. Oysa kiliselerden dönüştürülen câmiler dikdörtgen şeklinde ve çatıları “kırma çatı” idi. Bu yapılara bir minare yapılarak son cemaat yeri eklenmiştir.³²⁵ Osmanlı c mileri kubbe ile   rt l  olup tepesi hafif sivri şeklindedir.   erde kubbenin tam ortasından sarkan telin etrafına dizilmiş çok sayıda kandil yer almaktadır. Bunların ortasında büyük bir lamba yer alır. Her câmide minare bulunur. Bu minare câminin köşesinde gün batımı ve güney arasında kalan yerde yüksek beyaz bir kule şeklindedir. Yukarı kısmında balkon yani  erefe kısmı bulunur. C milerde  an olmadığından imam buraya çıkarak insanları namaza çağırır.³²⁶

Sen Jorj Kilisesi câmiye dönüştürülür ve minare yapılır. Kilisenin pencereleri yarıya kadar taşlarla kaplanır. Ta larla kaplanan yerlere baraka ve dükkânlar yapılır. Kilisenin etrafına da birçok dükkân yapılır. Adeta adım atacak yer kalmamıştır.³²⁷ Meryemana Kilisesi Türkler tarafından câmiye dönüştürülür. Dernschwam Türklerin burada ibadet ettiklerini 1553 ziyareti sırasında edindiği bilgiler ışığında yazar. Sen Johannes Manastırı câmi haline getirilir. Kalede bulunan küçük kilise mescit olur. Sen Nicolas Manastırı da askerî depo olarak kullanılır. Sen Magdalena'da kiliseler herhangi bir değişime u ramaz.³²⁸

Budin'de Osmanlı dönemi eserleri 25 câmi, 47 mescit, 12 medrese, 16 mektep, 10 tekke ve türbe, 2 hamam, 9 han, 8 ılıca, 75 sebil, 3500 ev, 1  e me, 1 baruthâne, 1 saat kulesi ve 1 bedestenden oluşur.³²⁹ Budin câmi ve mescitlerinin adları şöyledir: A a Mescidi (Kapı A ası Mescidi), Büyük Câmii,  avuş Câmii,  enberci A a Câmii, Fethiye Câmii, Hacı A a Câmii, Hacı Safer Câmii, Hamam Câmii, Husrev Paşa Câmii, Kinn re-Kanara Kapısı Câmii, Küçük Ilıca Câmii, Murad Paşa Câmii, Osman Bey Câmii, Orta Câmi, Saray Câmi, Rüstem Paşa Câmii, Sürmeli Hoca Câmii,  eyh

³²⁵ G za Feh r, “Macaristan'daki Osmanlı Kalıntıları ve Zenginlikleri”,  ev. Şebnem Ercebeci, *Erdem*, 9 (26), 1996, s. 680.

³²⁶ Stephan Gerlach, a.g.e., s. 59.

³²⁷ Dernschwam, *Seyahat G nl   *, s. 366.

³²⁸ Dernschwam, *Seyahat G nl   *, s. 365-368.

³²⁹ Ayverdi, a.g.e., s. 84.

Mescidi, Taban Câmii, Toygun Paşa Câmii, Yenikapı Câmii'dir. Daha birçok adsız câmiler ve mescitler olsa da bunlar Habsburglar tarafından yıkılmıştır.³³⁰

Sokullu Mustafa Paşa Budin'de 1 câmi 2 mescit, Peşte'de 1 câmi, İstolni Belgrad'da³³¹ 1 câmi 1 mescit, Ösek'te 1 câmi, Filek'te, Földvar'da, Sirem ve Nemçe kasabasında birer câmi yaptırmış ve inşaatlarına bolca para harcamıştır. Ayrıca Budin'de Tuna Nehri kıyısında 12 hücreli dershâne ve tam teşekküllü medrese yaptırmıştır. Mustafa Paşa'nın kendi mülkü olan "Püspökladány ve Köröspeterd" köyünden elde edilen 4280 akçe ile Budin'deki medresenin giderleri karşılanmıştır. Mustafa Paşa günde müderrise 50, öğrencilere 2, kapıcıya 5 akçe verilmesini buyurduysa da bu iki köyden gelen hasılat çok az olduğundan Budin medresesinin masraflarını karşılayacak ölçüde değildir. Sokullu Mustafa Paşa çok büyük bir vakıf kurmuştur.³³²

1. Budin'de Orta Hisar'da Osmanlı Dönemi Câmileri

a. Süleyman Han Câmii

Kanunî Sultan Süleyman'ın Budin'i fethinden sonra kilise câmiye çevrilir. Kilise çanının bulunduğu yere minâre yapılır. Yüksek minâre 210 basamaklıdır. Beyaz mermerden yapılmış kule şeklinde dört köşedir. Minare nakışlarla bezelidir. Câmiinin uzunluğu 200 genişliği 100 ayaktır. İki kapılı olan câminin kapısının birinin üstünde ejderha figürü vardır. Bu ejderha figürünü resim haram diyerek kırmak gerektiğini söyleyen Ebussuûd Efendi'ye karşı Kanunî şalını bu heykelin üzerine örttürür. Heykeli kırılmaktan kurtarır.³³³ Osmanlı döneminde yapılan tüm eklemeler Osmanlı'nın bu topraklardan çekilmesiyle kaldırılır.³³⁴

³³⁰ Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı*, s. 92-100.

³³¹ İstolni Belgrad (Székesfehérvár) Macar krallarının ilk payitahtıdır. Buna rağmen Budin rağbet görür. İstolni Belgrad'a krallarını defnederlerdi. Ayverdi, a.g.e., s. 78.

³³² Gyula Káldy-Nagy, "Macht und Immobilienvermögen eines türkischen Beglerbegs im 16. Jahrhundert", *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae (AOH)*, 25, 1972 s. 441- 450.

³³³ Çelebi, a.g.e., s. 312.

³³⁴ Semavi Eyice, "Budin'de Türk Eserleri", *TDV İA*, C. 6, İstanbul 1992, s. 348.

b. Fethiye Câmî

Budin Kalesi'nin içinde yer alan ana kilisede Kanunî Budin'in fethi sonrasında Cuma Namazı kılar. Kilise câmiye çevrilir. Bu kilise fethin ruhuna uygun olarak Fethiye adını alır. Câmiinin minaresinde saat vardır. Alman yapımı olan bu saate uyarak ezanı okurlar.³³⁵

c. Orta Câmî

Şehir meydanında çarşı içinde yer alan geniş olan câmî eski kilisedir. Minaresi kiremit örtülü bir minareli câmiidir. Cemaati kalabalıktır.³³⁶

d. Saray Câmî

Paşa Sarayı'na yakınlığı nedeniyle Saray Câmîi adını almıştır. Bir minareli olan câminin avlusunda Gazi Ahmed Bey gömülmüştür.³³⁷

e. Kara Murad Paşa Câmîi

İç kalede bulunur.³³⁸

2. Budin'de Büyük Veli Zâtların Ve Gâzilerin Ziyaretgâhları

Budin'de velilerin ve gazilerin ziyaretgâhlarını Evliyâ Çelebi tek tek zikreder. “Hazret-i Gazi Gerz İlyas ziyaretgâh-ı, Şeyh Hazret-i Gül Baba, Abdullah Fettah (Şeyh Hazret-i Baba Miftah), Şeyh Hazret-i Hızır Baba, Şeyh Hazret-i Baba Muhtar, Kalaylıkoz Ali Paşa Ziyaretgâh-ı, Arslan Paşa, Ahmed Bey, Büyük Mezarlık, Balı Paşa ziyareti” önemli ziyaretgâhlardır.³³⁹

³³⁵ Çelebi, a.g.e., s. 313.

³³⁶ Evliya Çelebi, a.g.e., s. 313; Eyice, “Budin'de Türk Eserleri”, s. 348.

³³⁷ Çelebi, a.g.e., s. 313; Eyice, “Budin'de Türk Eserleri”, s. 348.

³³⁸ Çelebi, a.g.e., s. 313.

³³⁹ Evliya Çelebi, a.g.e., s. 333-334.

a. Gerz İlyas Ziyaretgâh-ı

Bu ziyaretgâhta Gerz İlyas defnedilmiştir. Budin’de şehit olmuştur. Bana kasabasındandır. Her kesimden insanın itibar ettiği cesur, yiğit ve Allah yolunun yolcusudur. Gazi Gerz İlyas Baba’nın tekkesi vardır.³⁴⁰

b. Şeyh Hazret-i Gülbaba

Gülbaba (?-1541) Budin’in fethine katılmış ve şehit düşmüştür. Evliyâ’ya göre, Kanunî Sultan Süleyman Gülbaba’nın tabutunu taşımıştır.³⁴¹ Gülbaba, “Gül-Dede” olarak anılan Seyyid Cafer’dir. Evliyâ’nın babasından aktardığı rivâyetler vardır. Babası, kendi dedesinin ismi olan Gül-Battal’ın adını koymuş ve Gül-Dedem diye çağırmıştır. Gül-Baba’nın adının gülle ilgisi yoktur. “Gül-Baba Isparta’nın Senirkent kazasına bağlı İlegüb (Uluğbey) köyünden olup babası, Sadâttan Yalın Kılıç (Yalıncak Dede) lakaplı Hüseyin el-Veli’nin oğlu Kutbu’l-Arifin Velîyüd-din Gazidir.”³⁴²

Gülbaba Bektaşî tekkesi Budin’de Veli Bey Ilıcası yakınındadır. Tekke tepe üzerindedir. Budin’e uğrayan seyyahlar Gülbaba’yı ziyaret eder, tekke duvarına şiirler yazarlar. Tekke Mihaloğulları’nın hayratıdır. Mihaloğulları tekkede herkese yılın her günü sabah ve akşam yemek verirler.³⁴³ Gülbaba türbesini 3. Budin Valisi Mehmet (1543-1548) yaptırır. Bektaşî dervişi olan Gülbaba’nın türbesi bir tepe üzerindedir. Türbe’nin yanına kesme taştan tekke inşa edilir. Bu tekkenin zengin bir vakfı vardır. Tekke 1686’da yıkılır, türbe ise 1867’de ziyaretgâh olur. 1916’da Prof. István Müller türbeyi restore ettirir. 1963’te türbenin kubbesi yeniden yaptırılır, kubbe bakırla

³⁴⁰ Evliya Çelebi, a.g.e., s. 326-333.

³⁴¹ Altan Araslı, *Avrupa’da Türk İzleri*, Tercüman, İstanbul 1986, s. 123-126.

³⁴² Bayram Ürekli, Ali Baş, “Veli Baba ve Senirkent Ulubey’deki Manzumesi”, *S.Ü. Fen-Edebiyat Fak. Edebiyat Dergisi*, S. 9-10, Konya 1994-1995, s. 146-148; Bk. Bayram Ürekli, “Gülbaba’nın Tarihi Kimliğine Dair”, *Osmanlı-Macaristan-Habsburg İlişkileri ve Kanuni Sultan Süleyman*, International Symposium On Contacts Of The Ottoman Empire With The World, Budapeşte 2016, s. 14; Semavi Eyice, “Gülbaba Tekkesi ve Türbesi”, *TDV İA*, İstanbul 1996, C. 14, s. 228-230; Ekrem Hakkı Ayverdi, *Avrupa’da Osmanlı Mimari Eserleri Romanya Macaristan*, İstanbul Fetih Cemiyeti, 1977, C. I, s. 132-138; József Molnar, *Macaristan’daki Türk Anıtları Monuments Turcs En Hongrie*, TTK, Ankara 1993, s. 14-15.

³⁴³ Evliya Çelebi, a.g.e., 2. baskı, s. 324-325.

kaplanır ve türbenin zeminine kırmızı mermer döşenir. Günümüzde Macaristan'daki önemli ziyaretgâhlardan biridir.³⁴⁴

c. Abdullah Fettah (Şeyh Hazret-i Baba Miftah)

Kanunî Sultan Süleyman bu zât-ı rüyasında görür. Padişah'a Budin Kalesi'nin anahtarlarını verir. Budin'in fethine katılır ve vefat eder.³⁴⁵

d. Şeyh Hazret-i Hızır Baba Ziyaret-i

Hızır Baba, Bektaşî Kalenderhânesi Hızır Baba tekkesinde yatmaktadır. Bu tekke Ova kapısı dışındadır. Bektaşî dervişlerinin dergâhıdır.³⁴⁶

e. Şeyh Hazret-i Baba Muhtar Ziyareti

Yeşil Direkli Ilıca'nın önünde yatmaktadır.³⁴⁷

f. Kalaylıkoz Ali Paşa Ziyaretgâh-ı

Bedkal varoşunda bir tepe üzerinde gömülüdür.³⁴⁸

g. Arslan Paşa Ziyareti

Baruthâne Kalesi'ni inşâ ettirir. Barut dolaplarının yapımında usta olarak çalışır. Emri altında Macar esirler çalışmıştır.³⁴⁹

h. Ahmed Bey Ziyareti

Orta Hisar'da Paşa Câmîinde gömülüdür. Câmî avlusunda yatmaktadır.³⁵⁰

ı. Büyük Mezarlık Ziyareti

Gülbaba türbesinin yanında gaziler mezarlığıdır.³⁵¹

³⁴⁴ Molnar, a.g.e., s. 14.

³⁴⁵ Çelebi, a.g.e., s. 334.

³⁴⁶ Çelebi, a.g.e., s. 326.

³⁴⁷ Çelebi, a.g.e., s. 334.

³⁴⁸ Çelebi, a.g.e., s. 334.

³⁴⁹ Çelebi, a.g.e., s. 334-335.

³⁵⁰ Çelebi, a.g.e., s. 334.

³⁵¹ Çelebi, a.g.e., s. 334.

i. Balı Paşa ziyareti

Ziyaretgâh Balı Paşa meydanındadır.³⁵²

3.Budin’de Abdest Alma Kurnaları

“Aptes Alma Kurnaları” Osmanlı döneminden sonra yıkılan hamamlarda bulunan kurnalara *küçük barok köy kiliselerinde* kutsal su konulur. Kurnalar 60-60-60 cm ebadında kireçtaşından yapılmıştır. Kurnaların yan kenarları 45 derecedir. Motiflerle süslüdür. Ön kenarlarının çoğunda daire şeklinde oyma güneş kursları ve çokgen geometrik motifler vardır. Ülkenin her yerinde görülebilen kurnalar kiliselere konması sayesinde korunur. Molnar 20 tane kurnayı bildiğinden söz eder.³⁵³

4. Budin’de Çeşme ve Sebiller

Budin’de kullanılan su Macarların yaptığı dolap düzeneğiyle Tuna’dan gelmektedir.³⁵⁴ Suyu Tuna Nehri’nden gelen 75 adet sebil vardır. Paşa Sarayı Câmii avlusunda suyu Tuna’dan gelen bir çeşme bulunur.³⁵⁵ Sebiller “Süleyman Kanûnî, Ulama Paşa, Arslan Paşa, Ağa ve Koca Musa” adındadır. İsmi olmayan 70 sebil daha vardır.³⁵⁶

5. Budin’de Osmanlı Mezarlıkları ve Mezar Taşları

Osmanlı mezarlıkları şehrin dışında bulunur. Mezarların üzerinde taş yer alır. Gerlach mezar taşlarını şu ifadelerle anlatır: Mezarlar zeminden yüksek olan taşlarla inşa edilmiştir. Mezar taşlarının zemin kısmı geniş yukarıya doğru daralmaktadır. Yukarı kısmının en ucunda bulunan taşın içi oyulur ve toprak doldurulur. Osmanlılar’ın savaşta ölen askerlerin mezarının üzerine Copi³⁵⁷ adı verilen mızrağı

³⁵² Çelebi, a.g.e., s. 334.

³⁵³ Molnar, *Macaristan’daki Türk Anıtları*, s. 20.

³⁵⁴ Eyice, “Budin’de Türk Eserleri”, s. 348.

³⁵⁵ Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, 2. Baskı, s. 314.

³⁵⁶ Ayverdi, a.g.e., s. 101.

³⁵⁷ Copi: Macarca *kopja*, Almanca *Copie* anlamına gelir. 16. yüzyılda süvarilerin kullandığı 3 metre uzunluğundaki mızrağın adıdır.

sapladığından söz eder.³⁵⁸ Evliya Çelebi, mezarlıkların tümünün Budin’de Gülbaba semtinde olduğunu ve tüm vilâyetin mezarlıklarının kible yönünde olduğunu ancak Budin’de batı yönüne yapıldığının bilgisini verir.³⁵⁹ Evliya Çelebi bu durumu yüz yaşındaki yaşlı Macarlara sorar, şu cevabı verirler: Kible yönlerinin Kile Ovası olduğunu ölülerini oraya defnettiklerini bir karış boş yer kalmadığını ve bu yüzden mezarlıklarının kible tarafında olmadığını söylerler.³⁶⁰

K. Budin Medreseleri

Fatih ve Kanunî döneminde ülke toprakları geniş bir alana yayılır. Hekime fazla ihtiyaç olduğundan Süleymaniye civarına birçok medrese yaptırılır.³⁶¹ Budin medreseleri Balkanlar’da kurulan Osmanlı medreseleriyle hemen hemen aynı yapıya sahiptir. 16 ve 17. yüzyıllarda Macaristan’daki medreseler Anadolu’da bulunan orta düzeyde medreseler gibidir. Mektep ve medreseler dışında Budin’de câmi ve tekkelerde eğitim yapılırdı.³⁶²

Macaristan’da bulunan medreselerin çoğu yirmili ve otuzlu olarak anılır, müderrislere günde 20-30 akçe verilirdi. 1566-1578’de Budin beylerbeyi Sokullu Mustafa Paşa tarafından yaptırılan sekiz hücreli bir dershânedan oluşan medrese paye itibarıyla otuzlu idi. Budin’de Bali Paşa Medresesi orta dereceli medreselerden biridir. Medresenin müderrisi Mevlânâ Ahmed 1582’de günlük 25 akçe alırdı. Daha sonra beş akçe daha günlüğüne eklenir. Mevlânâ Ahmed’in yerine 1583’te müderris olarak Mevlânâ Alâeddin geçer ve günde 40 akçe alır.³⁶³

Budin’de, Orta Hisar’da yaptırılan Sokullu Mustafa Paşa Medresesi, Büyük Vároş’da Sokullu Mustafa Paşa Medresesi, Toygun Paşa Medresesi ve adsız medreseler yer almıştır. Mektepler Fethiye Mektebi, Orta Câmi Mektebi’nin yanı sıra

³⁵⁸ Stephan Gerlach, a.g.e., s. 61.

³⁵⁹ Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, 2. Baskı, s. 343.

³⁶⁰ Çelebi, a.g.e., s. 344.

³⁶¹ Pakalın, a.g.e., C. II, s. 436-437.

³⁶² Gábor Ágoston, “Budin’de Osmanlı Medreseleri ve Müderrisleri”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, S. 58, İstanbul 1989, s. 141-142.

³⁶³ Ágoston, a.g.m., s. 143.

Orta Hisar’da 4, Debbağhane Varoşunda 6 ve Büyük Varoş’da 14 mektep Osmanlı döneminde hizmet vermiş günümüzde ise yerlerinde yoktur.³⁶⁴

L. Budin Kaplıcaları Ve Hamamları

Budin’de Tuna Nehri kenarında ılıcalar ve hamamlar çok güzel yapılar olarak inşa edilmiştir. Zeminleri ve büyük bölümleri mermerle kaplıdır. Salomon Schweigger ve Lubenau ziyaret ettikleri hamamın ortasında bulunan havuzun içinde etrafını dolanan dört basamaklı merdiven olduğunu sıcak suya rağmen kurbağaların rahatça yüzdüğünden söz ederler ve hamama hayran olurlar. Lubenau böyle havuzları Bursa’da gördüğünden söz eder.³⁶⁵

Gellért dağının kaynaklarından beslenen Rudas’ın Yeşil Direkli Ilıcası Budin Paşası Sokullu Mustafa Paşa tarafından Tuna Nehri kıyısında yaptırılır. Ilıcanın planı Bursa’nın Eski Kaplıca geleneğini temsil eden yapıdır. Sütunlarından biri yeşil olduğundan “yeşil sütunlu ılıca” denmiştir. Sokullu Mustafa Paşa’nın Budin’de yaptırdığı üçüncü kaplıcadır.³⁶⁶

Horoz Kapısı Hamamı, Budin’de Horoz Kapısının yanında kentin surları içinde Tuna Nehri kıyısında inşa edilir. Hamamın özelliği ise suyunun Veli Bey Hamamı kaynağından gelmesidir. Bu su pişmiş topraktan yapılan ve 1.5 km. uzunluğunda bir su yolu ile gelir. “Yapı, yeşilimsi kumtaşından; 10 m çapındaki kubbe, kiremitten yapılmıştır.”³⁶⁷ 1572’de Sokullu Mustafa Paşa Budin’in surları dışında kare planlı ortasında 8 köşeli bir havuz olarak hamamı yaptırır. Kubbesinin çapı 11.50 m ile Budin’in en büyük hamamıdır. Yeşilimsi kumtaşından yapılan hamam günümüze kadar sapasağlam gelmiştir. Taban’daki (Rác) Ilıcası Osmanlı döneminde Debbağhane ılıcası olarak anılır. Fakirlerin hamamı denilen bu yapıyı şehir surlarının dışında

³⁶⁴ Ayverdi, a.g.e., s. 100.

³⁶⁵ Schweigger, a.g.e., s. 38; Lubenau, a.g.e., s. 108-109.

³⁶⁶ József Molnár, a.g.e., s. 17; Ayverdi, a.g.e., s. 112; Nagy, “Budin Beylerbeyi Mustafa Paşa (1566-1578)”, s. 662.

³⁶⁷ Molnár, a.g.e., s. 17-18.

Taban'da câmi yaptıran Sokullu Mustafa Paşa yaptırmıştır. Günümüzde hamam halen kullanılmaktadır.³⁶⁸

M. Budin'deki Kütüphâne

Budin'de Macar kralının ikâmet yeri kuzeyden güney istikâmetine doğru uzanan yüksek tepededir. Güney kısımda yer alan kalede inşâ edilen kral sarayı som altından heykeller ve muhteşem eserlerle bezelidir. Saray'daki büyük kütüphânede 300 ya da 400 adet Latin, Yunan ve Macar dillerinde yazılmış genellikle tarihle alakalı kitaplar vardır.³⁶⁹

Oláh Miklós Budin'deki kütüphânenin şöyle söz eder: Kral sarayında en önemli yer kral Mátyás'ın iki salondan oluşan dünyaca ünlü kütüphânesidir. Giriş salonunda Yunanistan'dan ve Doğu'dan özen gösterilerek ihtimamla çok büyük masraf yapılarak getirtilen ciltler dolusu kitap yer alırken içteki salonda tüm ana bilim dallarının konularını içeren Latince kodeksler bulunur. Bütün bunlar ayrı ayrı özel kılıflara konulmuş ve muhafazalara yerleştirilmiştir. Her biri ipek ciltle kaplı olup ipek ciltler altın ve renkli muhteşem süslerle bezelidir. Ciltlerin büyük bir kısmı ince ipekten dikilmiştir. İpek ciltler göz kamaştırıcı şekilde parlayan altın kopçalarla tutturulmuştur. Oláh Miklós'un yaşlılardan duyduğuna göre; Kral Mátyás her zaman kitaplara resim yapan 30 ressamı yanında taşır. Ressamlar kitapların kopyasını da yaparlar. Bunları müfettiş Raguzalı Bódog Dalmata (Gerçek adı Petancsics) denetlerdi. Dalmata Latince, Yunanca ve Arapça bilir, resim sanatından çok iyi anlardı. Tasvirlerin yanlışlarını bulur onları denetler ve teftiş ederdi. Ayrıca iki küçük kütüphâneyi denetlemek de vazifesiydi. Türkler 8 Eylül 1526'da kütüphânede bulunan kitapların bir kısmını parçalar bir kısmını da etrafa saçıp dağıtırlar.³⁷⁰

Reinhold Lubenau ve beraberindekiler Budin'de şatonun içinde bulunan kral Mátyás'ın kütüphânesini ziyâret ederler. Buradaki kitapların çoğunu Ferdinand Viyana'ya götürür ve saklar. Lubenau, Viyana'da Mátyás'ın yazdığı kâğıtları eline aldığından şöyle söz eder: "Ben Viyana'ya gittiğimde, Kral Mátyás'ın bizzat parşömen

³⁶⁸ Molnár, a.g.e., s. 18-19.

³⁶⁹ Szamota, "Olah Miklós Magyarország leirása 1536", s. 523-524.

³⁷⁰ Szamota, "Olah Miklós Magyarország leirása 1536", s. 525-527.

üstüne yazdıklarını, Ennium ve Seneca'nın kitaplarını görmüş ve elime almıştım.”³⁷¹ Kraliyet kütüphânesinde Latince yazılmış azizlerin efsanelerinin bulunduğu bir sırt çantası dolusu belge padişahın malı olduğu söylenerek Schweigger istese de verilmez.³⁷² Kanunî, Macar kraliyet sarayına ünlü Matthias Corvinus kütüphânesinden kalanları getirtir, kitapların Tuna Nehri yolu ile Belgrad'a götürülmesi sağlanır. Bu kütüphâne halen İstanbul'da Topkapı Sarayında muhafaza edilir.³⁷³ Askerî mühendis ve topçu generali Kont Lajos Ferdinand Marsigli memleketi Bologna'ya götürdüğü Budin Kalesi'ndeki kalıntıların kurtarıcısıdır. Çok sayıda paha biçilmez değerli eseri üniversite kütüphânesine götürür. Burada muhafaza edilmesini sağlar.³⁷⁴

N. Budin'in Evleri ve Sarayları

Osmanlı döneminde Budin değişmiş tanınmaz hale gelmiş, şehrin kaldırımları bozulmuş ve evler çok kötü duruma gelmiştir. Budin'deki evler Osmanlılar'ın yaşayacağı şekle dönüştürülmüş ve bodrumlarına gübre yığılmıştır. Evler birbirinin içinde ve tek katlıdır. Türklerin evlerin yanına yaptıkları kulübelerde zanaat erbabı kişiler otururdu. Dernschwam, Budin ve Estergon'da Macarların avare avare dolaştığını çok sayıda belli bir işi olmayan kadın ve erkeklerin sokaklarda olduğundan söz eder.³⁷⁵

Budin'de halk gösterişsiz küçük evlerde yaşar. Büyük ve sade evlerde yaşayan zenginler bahçe kültürüne ve hamama düşkündür. Lubenau, Budin'de soylulara ait muhteşem sarayların olduğunu Osmanlı döneminde bu sarayların harabeye döndüğünü buralarda Osmanlı askerlerinin kaldığını onların da buraları tamir edecek maaşlarının olmadığını belirtir. Türkler evlerine özen göstermez gösteriştan uzak yaşarlar. Kendini beğenmişlik, gurur ve gösteriş olacağı düşüncesiyle böyle hareket ederler. Türkleri tehlikelerden koruyan barınacakları bir evlerinin olması yeterlidir. Evlerde geniş salonlar gösterişli eşyalar yoktur. Bu durum Macarlar içinde geçerlidir. Macarların

³⁷¹ Lubenau, a.g.e., s. 112.

³⁷² Schweigger, a.g.e., s. 36.

³⁷³ Wheatcroft, a.g.e., s. 85.

³⁷⁴ Kálmán Thaly, “A Budai Mufti Könyvtára Az 1684 És 1686 Években”, *Magyar Könyvszemle*, C. 20, S. 4, 1896, s. 338-340.

³⁷⁵ Dernschwam, a.g.e., s. 366-371; Lubenau, a.g.e., s. 107.

yüzyıllardan beri devam eden hayat tarzlarının, savaşların ve ordu yaşantısının etkisiyle bina yapmamışlar, adeta şehirlerin her an terk edilecekmiş gibi durduğundan Lubenau söz eder.³⁷⁶

Estergon, Peşte ve Budin’de Osmanlılar tarafından yapılmış bina yoktur. Olanlar harabe halinde olsa da Budin’de çok güzel iki bina göze çarpar. Pazar meydanında bir binanın üzerinde “Kimse talihine güvenmesin” ve kilisenin arkasında bir binada “Bu dünyanın görkemi de gelir geçer” diye yazıların olduğunu Gerlach anlatır.³⁷⁷ Dernschwam, dağların ve bağların bakımsız olduğundan yakınır. Budin’de Marco Messarosch adında bir kişinin evinde kaldığını ve 2 ¼ taler ödediğinden söz eder.³⁷⁸

VIII. PEŞTE

A. Konumu

Tuna Nehri’nin sol kıyısında yer alan Peşte şehri kuzeyde bulunan Óbuda yani Eski Buda’dır. Günümüzde Budapeşte’yi oluşturur.³⁷⁹ Schweigger ve heyetkiler 1573’te çavuşlar eşliğinde Tuna Nehri’nin karşısında bulunan Peşte (Pest) şehrine gittiklerinde Peşte’nin düz bir arazide yer aldığını görürler. Düz bir arazide olmasından dolayı sağlam surlarla korunur. Surlar tahrip olmadığından şehri bir kuşak gibi sarar. Bu nedenle Budin, Estergon ve Belgrad’dan daha korunaklıdır. Burada Protestan mezhebine bağlı birçok Hristiyan yaşar. Peşte’de kilise çanı ve çalar saat yok iken Estergon ve Budin’de çalar saatin olduğunu Schweigger (1577) zikreder.³⁸⁰

Tuna’nın karşı kıyısında düzlükte yer alan Peşte dört köşesinde kuleler bulunan surlarla çevrilidir. Peşte’de zenginler oturmaktadır ve Budin’deki evlerden daha güzel evleri vardır. Peşte ekonomik açıdan iyi bir durumda olduğundan istenen her şey

³⁷⁶ Lubenau, a.g.e., s. 107.

³⁷⁷ Gerlach, a.g.e., s. 60-61.

³⁷⁸ Dernschwam, a.g.e., s. 370-371.

³⁷⁹ Géza Dávid, “Budin”, *TDV İA*, C. 6, İstanbul 1992, s. 344.

³⁸⁰ Schweigger, a.g.e., s. 37-38.

rahatlıkla bulunmaktadır. Peşte’de Yahudilerin, Hristiyanların ve Türklerin oturduğunu Lubenau (1587) bildirir.³⁸¹

B. Kent’in Görünümü

Bir zamanlar sanayi kenti olan Peşte’de dükkânların kalıntılardan Peşte’de bir zamanlar güzel binaların olduğu anlaşılmaktadır. Osmanlı döneminde bu evlerin pencereleri kerpiçle sıvanır. Osmanlı mimârîsine uygun olarak yapılmış, önünde avlusu ve aynı tarzda yapıldığı belli olan iki câmiî vardır. Câminin içi ve dışı yaygılarla kaplıdır. Paşanın câmiinde doğuya bakan taraf güzel halılarla döşelidir. Hoca küçük bir bölmede oturmuş dua okur. Yüksek ve parmaklıklı yerde hoca vaaz verir. Gerlach bir câmide padişaha, Budin paşasına ve orada bulunanlara dua okuyan hocayı dinler. Câmide duayı dinleyenler dua bitince üç kez Âmin derler. Peşte’den ayrılarak Budin’e dönerler. Burada dört câmiyi daha ziyaret ederler. Câmilerin birinde Mescid-i Aksâ’nın resmi vardır. Câminin içinde ve dışında Arapça yazılar, hilale benzer işaretleri görürler. Câmiye girenler ayakkabılarını câminin içinde ya da dışında çıkarırlar. Hiç kimsenin ayakkabısı ile yerde serili olan yaygılara basmadığından Gerlach (1573) söz eder.³⁸²

C. Peşte Kalesi

Macar kralı István’ın yaptırdığı kaleye Macarca Koronvár denir. Budin’in fethiyle Kanunî Sultan Süleyman’a kalenin içindekilerle beraber anahtarları teslim edilir. Kanunî kaleyi seyrederek, “Bu kale işte Budin’in karşısı pîştesidir (önü)” der. Böylelikle Pişte Kalesi olarak söylenir zamanla Peşte Kalesi denir. Bu bilgiyi, 1663’te Peşte’ye seyahat eden Evliyâ Çelebi verir.³⁸³ Peşte kelimesi eritme işleminin yapıldığı fırın anlamına geldiğinden bu adı aldığı da belirtilir.³⁸⁴ Kalenin giriş kapısında Fransa’dan getirtilen çok büyük bir top durur. Kapının ön tarafında da çok büyük iki kulaçtan fazla uzunlukta 5 top vardır. Viyana kapısında dev büyüklüğünde bir kemik, bir çene kemiği ve bir mızrak asılıdır. Anlatılanlara göre, bir Osmanlı’nın bu mızrak

³⁸¹ Lubenau, a.g.e., s. 107-112.

³⁸² Gerlach, a.g.e., s. 59.

³⁸³ Çelebi, a.g.e., 6. Kitap, C. 1, s. 339.

³⁸⁴ József Juhász, vd., *Magyar Értelmező Kéziszótár*, Akadémiai Kiadó, Budapest 1978, s. 1101.

ile sapanı ve at nalını parçaladığı ve ikiye ayırdığını Gerlach zikreder.³⁸⁵ Peşte Kalesi'ne Solnok Sancakbeyi 1584'te su getirtmiştir.³⁸⁶

D. Peşte Halkı

Peşte halkı çok misâfirperverdir. Şehirde iki misâfir hanı olsa da misâfirlerini hanlarda değil evlerinde misafir ederler. Sofralarını herkese açarlar. Peşte'deki bütün evlerde soba vardır. Toplam ev sayısı bin kadar bu evler kârgîr yapılıdır. Evler tek katlı veya iki katlıdır. Geniş olan bu evler şindire tahta kaplıdır. Mahalle sayısı 11 dir. Ulama Paşa, Yassı Mahalle, Hatvan, Solnok ve Defterdar Mahallesi mahallelerden bazılarıdır. Şehirde öğrencisi az 2 medrese, 3 sıbyân mektebi, 2 derviş tekkesi vardır. Peşte'de ve Budin'de Mevlevîhâne tekkesi yoktur.³⁸⁷

1546'da Peşte'de Mahalle-i Buza, Mahalle-i Bécs, Mahalle-i Szenpetre, Mahalle-i Hatvan, Mahalle-i Zsidó, Mahalle-i Ceglét, Mahalle-i Szenmiklós, Mahalle-i Cirkulus, Mahalle-i Nagy, Mahalle-i Szél adında 10 mahalle vardır. Mahalle-i Buza'da 35 hâne, Mahalle-i Bécs'de 20 hâne, Mahalle-i Szenpetre'de 31 hâne, Mahalle-i Hatvan'da 10 hâne, Mahalle-i Zsidó'da 13 hâne, Mahalle-i Ceglét'de 3 hâne, Mahalle-i Szenmiklós'da 8 hâne, Mahalle-i Cirkulus'da 6 hâne, Mahalle-i Nagy'da 33 hâne, Mahalle-i Szél'de 18 hâne mevcuttur.³⁸⁸

E. Peşte'de Hamamlar

Gerlach ile tüm kabile 1573'te gemiyle Peşte'ye giderler. Kırmızı mermerden yapılmış hamamı ziyaret ederler. Gerlach, hamamın ısıtılan suyunun bir duvar

³⁸⁵ Gerlach, a.g.e., s. 62.

³⁸⁶ Bu belge şöyledir: “Budin Beylerbeyine emrim şudur ki, Gönderdiğin mektupta; “Peşte Kalesi ahalisinin suya çok ihtiyacı olduğunu, hayırsever bir kişi olan Solnok Beyi Şehsuvar'ında kale dışında boşa duran bir çeşmeyi hayır için kendi parasıyla kale içerisine getirtmek istediğini, ancak bunun için kale duvarının altından bir delik açılması gerektiğini” bildirip iznini istemişsin. Buyurdum ki: Bu emrim sana ulaştığında; adı geçen sancak beyinin, kale duvarı uygun bir yerinden delinerek söz konusu çeşmeyi kendi parasıyla kale içerisine getirmesine izin verelim. Ancak çeşmeyi getirttikten sonra, ileride herhangi bir zarar ihtimali olmasın diye de kalenin delinen yerini sağlam bir şekilde yaptırasın.” BOA, A. DVNS. MHM. d. 53/254. Numan Yekeler, vd., *Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı'dan Günümüze Türk-Macar İlişkileri*, s. 157.

³⁸⁷ Çelebi, a.g.e., s. 342.

³⁸⁸ Gyula Kaldy-Nagy, *Kanuni Devri Budin Tahrir Defteri (1546-1562)*, s. 184-185.

vasıtasıyla dışarıya aktığını anlatır. Bu ziyaretten sonra Budin'e geri döndüklerini ve tekrar bir hamamı ziyaret ettiklerinden Gerlach bahseder.³⁸⁹

IX. TOLNA

Osmanlı ordusu 1541 sonbaharından 1542 ilkbaharına kadar Tuna'da ilerler. Önemli merkezleri Földvár, Kalocsa, Tolna, Szekszárd, Szekcső, Zombor'u işgal ederler.³⁹⁰ Hans Dernschwam, dönüş yolunda 1 Ağustos'ta Tolna'ya gelir. Halkı Protestan'dır. Batha Sek'e gitmeleri için yaya ve atlılar eşlik ederler. Burada Luther mezhebine bağlı Macarlar oturur. Halk hediyeler getirir. Yukarı Baranya denilen yere varırlar. Szekszárd'a vardıklarında burada Sárvíz Nehri'nin üstünde tahta bir köprü görürler. Tahtadan, taş ve topraktan yapılan bir bentte vardır. Her yerin güzel olmasına rağmen bakımsızlığı göze çarpar. Ayrıca Tolna'da tokmakla çalınan bir saat kulesinin bulunduğundan Dernschwam söz eder.³⁹¹

2 Ağustos'ta Földvár'a gitmek üzere yola çıkarlar. Yolda Pakosch'da öğle yemeği yerler. Burada iki büyük kilise, tepede mahzen ve kilerler vardır. Pakosch'dan sonra Koemla ve Soesh kasabalarından geçerek Földvár'a varırlar. Bölge verimli olmasına rağmen harap durumdadır. Plato üzerinde bulunan tepede bir manastır ve bir kilise vardır. 3 Ağustos'ta Földvár'dan hareket ederler. Pentetle adında köyden geçer ve Ratzkewy'e varırlar. Busbecq, Buda'dan Belgrad'a tekneyle seyahati sırasında Tolna'yı gördüğünü anlatır.³⁹²

Busbecq 24 Haziran 1554'te Tuna'dan yol boyunca ilerler. Geniş ovalardan, bağlardan ve tepelerden geçerek Tuna'nın sağ kıyısında yer alan büyük bir pazar kasabası olan Tolna'ya varır. Buradaki halk Kalvinist ve Arian mezhebindedir. Daha çok Macarca konuşurlar. Tolna'da erzak temin ettiklerini ve akşam yemeği yediklerini Busbecq zikreder.³⁹³ Gerlach, Viyana'ya dönüş yolunda Temmuz 1578'de Tolna'ya

³⁸⁹ Gerlach, a.g.e., s. 61-62.

³⁹⁰ Klára Hegyi, "Pécs török katonasága", *Pécs a törökkerban*, Pécs Története Alapítvány, Pécs 1999, s. 89.

³⁹¹ Dernschwam, a.g.e., s. 362.

³⁹² Busbecq, a.g.e., s. 15.

³⁹³ Busbecq, a.g.e., s. 76.

uğradıklarından, Tolna'da çok iyi karşılandıklarından ve burada önemli bir olay olmadığından söz eder.³⁹⁴

X. MOHAÇ

A. Mohaç Adı ve Konumu

Tuna ve Drava Nehirleri arasında Baranya idarî birimine bağlı bir şehirdir. Macaristan'ın güneyinde yer alır. Tuna'nın batı kolu üzerindedir. Şehrin adı ilk olarak 1093 tarihli bir belgede geçer. O dönemde Pécs piskoposluğuna bağlı olan şehir köy statüsündedir. 1408'de şehir statüsüne geçer. Şehir, Osmanlı'nın 16. ve 17. yüzyıllarda sancak merkezidir. Osmanlı belgelerinde Mihaç ya da Mohaç olarak geçmektedir.³⁹⁵

B. Mohaç Sancağı

1526 Mohaç Muharebesinden sonra Osmanlı askerleri tarafından şehir yakılır. Viyana seferine çıkan Osmanlı ordusu burada konaklar. Kral János, Kanunî'nin elini öpmesi için buraya davet edilir. Budin vilâyetinin 1541'de kurulması ile ilk sancak Mohaç olur. 1526 Mohaç Muharebesini hatırlatmak için böyle bir şey yapılmış olması kuvvetle muhtemeldir. 11 Mart 1542'den önce ilk sancakbeyi Kasım Bey göreve başlar. Mohaç Sancağı'na on altı nahiye bağlanır.³⁹⁶

C. Mohaç'a Seyahat

Stephan Gerlach 26 Haziran'da Tolna'dan ayrılır. Tuna ve Tolna arasındaki Weysa ya da Baya adındaki yerde gemi hareket ederken Gerlach vaaz verir. Gerlach yol boyunca gördükleri anlatır. Weresmord adlı bir köyün ve kilisesinin bulunduğunu yazar. Bir müddet sonra Pazar yeri Wahitsch'e gelirler. Wahitsch'ten yarım mil uzaklıkta bir meydanı (Mohaç) ziyaret ederler. Bu meydanda Macar kralı Ludwig³⁹⁷ Osmanlı ile çarpışmıştır. Kral Ludwig hayatını ve savaşı kaybeder. Savaşa katılmış

³⁹⁴ Gerlach, *Türkiye Günlüğü 1577-1578*, Ed. Kemal Beydilli, Çev. Türkis Noyan, C. 2, Kitap Yayınevi, İstanbul 2007, s. 855-856.

³⁹⁵ Géza Dávid, "Mohaç", *TDV İA*, C. 30, İstanbul 2005, s. 231.

³⁹⁶ Nahiyele: Peçuy, Senlörinc, Senmartin, Vaşkasenmartin, Saz, Şelin, Görösgal, Harşan, Baranyavar, Mohaç, Peçvarad, Sekçöy, Kopan, Sakç, Karat ve Köröş. Dávid, "Mohaç", C. 30, s. 231.

³⁹⁷ II. Wladislaw'ın oğlu olan II. Ludwig (1506-1526) 1516'da Macaristan ve Bohemya kralı olur. 1526 Mohaç Savaşı'nda hayatını kaybeder. Gerlach, a.g.e., s. 65.

yaşlı bir Macar, Kral Ludwing'in öldüğü ve gömüldüğü yeri Gerlach'a gezdirir ve anılarını anlatır. Gerlach ölümlerin gömüldüğü ve toprakların yerleştirildiği çukurların hala görülebildiğini söyler.³⁹⁸ Busbecq Mohaç Meydan Muharebesi'nin yapıldığı yere ulaşır. Kasabanın yakınındaki çayda Macar kralı I. Lajos'un savaş sırasında boğulduğunu anlatır.³⁹⁹ Dernschwam ve elçilik heyetini Mohaç halkı hediyelerle karşılarlar. Mohaç'tan sonra Czekzy adında Macarların oturduğu bir köye gelirler. Kalede Türklerin yanı sıra martoloslar⁴⁰⁰ köyde ise haydutlar yaşar. Macar köylüleri yaptıkları iş karşılığında padişah'tan martolos ücreti alırlar. Bunların soygunculuk, hırsızlık ve insan kaçakçılığı yaparak kazanç elde ettiğini Dernschwam anlatır.⁴⁰¹

Lubenau 29 Ağustos'ta kral Lajos'un yenilgiye uğradığı Mohaç'ı ziyaret eder. Kral Lajos kaçarken attan düşmüş ve bataklıkta boğulmuştur. Lubenau'ya Lajos'un boğulduğu yeri gösterirler. Bu yerin yakınına Lajos'un anısı için kurumuş meşe ağacının yanına, kemikler ve kafatası yığarak burayı anıt haline getirmişlerdir. Lubenau bu anıta şaşırır. Eczacı olan Lubenau kanamaları durdurmada ilaç olarak kullanmak üzere kafataslarının üzerindeki yosunlardan bir miktar aldığından söz eder.⁴⁰²

³⁹⁸ Gerlach, a.g.e., s. 65-66.

³⁹⁹ Busbecq, *The Life And The Letters Of Ogier Ghiselin De Busbecq*, C. 1, s. 167-168. ³⁹⁹ Gerlach, a.g.e., s. 65-66.

⁴⁰⁰ Martolos: "Osmanlı askerî teşkilâtında çeşitli hizmetler gören özel bir sınıftır." Abdülkadir Özcan, "Martolos", *TDV İA*, C. 28, Ankara 2003, s. 64-65.

⁴⁰¹ Dernschwam, a.g.e., s. 361.

⁴⁰² Lubenau, a.g.e., s. 121.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SEYYAHLARIN SEYAHAT İZLENİMLERİ

I. BENZERLİKLER

Macarlar ile Türkler birbirine benzerler. Mevkî sahibi Macar ve Türk beyleri ayrıca paşalar keyiflerine düşkündür. Türkler câmiye ve hamamlara çok para harcarlar. Osmanlı beyleri “câmi, mescit, imâret, kervansaray, hamam, çeşme, köprü ve taş döşeli yollar” yaptırmaya gayret gösterirler.⁴⁰³ Dernschwam seyahatnâmesinde (1553) Türklerin parayı çok sevdiğini ve cimri olduklarını yazar.⁴⁰⁴ Busbecq ise Türklerin çiçeğe düşkün olduklarını bir goncaya bile birkaç aspres⁴⁰⁵ verdiklerini belirtir. Türklerin her şeye para vermediğini fakat çiçeklere ayrı bir ilgilerinin olduğunu Türklerin lâleye “tulipan” dediğini, kış mevsiminde bile bu çiçeğin açtığından söz eder.⁴⁰⁶

Türkler her işlerinde intizama özen gösterirler. Türklerin soğuğu sevmediğini mevsim yaz bile olsa üç kat giyindiklerini içlerine giydikleri gömleğin kaba iplikten dokunduğunu ve sıcak tutan cinsten olduğunu belirtir.⁴⁰⁷ 1587’de Lubenau ve elçilik heyeti Buda Paşası Sinan Paşa’yı ziyâret etmeye gittiklerinde Türkler hep bir ağızdan bağırarak “hoş geldiniz” ve “işiniz rast gitsin” diyerek karşılamıştır. Bu karşılamanın Eski Romalılarından Türklere geçmiş bir âdet olduğundan söz eder. Lubenau Türklerin meraklı olmadığını, kendilerini karşılamaya gelen görevliler dışında kimsenin gemileri görmeye gelmediğini, halkının ise çok meraklı olduğunu hayranlıkla gemileri incelediklerini anlatır.⁴⁰⁸

Lubenau’ya göre; Türkler kim olursa olsun ayırım yapmazlar herkese hakkını verirler. Yahûdi, Arap, Hristiyan olsun fark etmez. Kendi ülkesinde yaşanan

⁴⁰³ Lubenau, a.g.e., s. 107-109.

⁴⁰⁴ Dernschwam, a.g.e., s. 94.

⁴⁰⁵ “50 aspres 1 krondur.” Busbecq, *The Life And The Letters Of Ogier Ghiselin De Busbecq*, C. 1, s. 103.

⁴⁰⁶ Busbecq, *The Life And The Letters Of Ogier Ghiselin De Busbecq*, C. 1, s. 108.

⁴⁰⁷ Busbecq, *Türk Mektupları*, s. 69-122.

⁴⁰⁸ Lubenau, a.g.e., s. 63-119.

haksızlıklardan söz eder ve üzüntü duyar. Ülkesinde görev yapan devlet memurları haksız kazançla mal biriktirirler. Türklerde devlet ve çiftçiler arasındaki düzenli bir uyumun varlığından bahseder. Pazara gelen ürünlerde hile yapılmadığını yapan olursa da cezalandırıldığı belirtir. Ticârî faaliyetlerin uyum içinde yürütüldüğünden Lubenau söz eder.⁴⁰⁹

Macarlar ise öğrenmeye açık bir millettir. Kendilerinden daha üstün gördükleri medeniyetlerden bir şeyler almaktan çekinmezler. Türklerden ekonomi alanında birtakım bilgiler almışlardır. Bu Macarların öğrenmeye ne kadar açık bir millet olduğunun göstergesidir.⁴¹⁰ Macarlar memleketlerine gelenlere her zaman konuksever davranmışlardır. Rahat etmeleri için ellerinden geleni yapmış, onlara çeşitli ayrıcalıklar vermişlerdir.⁴¹¹ Macarlarda Türkler gibi tıbbi ilaçları önemsemezler. Bu ilaçların yerine şifâ kaynağı olarak sarımsak kullanmışlardır.⁴¹²

“Kurbağa, sümüklüböcek, salyangoz ve kaplumbağa” yemeyen Türkler bu hayvanları temiz olarak görmezler. “Uskumru, ton, tekir ve kılıç balığı” çok boldur. Balıkları yerler ve bunların temiz olduğunu düşünürler. Türkler et ve sıcak yemeği seyahat sırasında yemezler. Daha ziyâde “ekşitilmiş süt, peynir, kuru erik, armut, şeftali, ayva, incir, kuru üzüm ve vişne” yerler. Busbecq Türklerin kuru üzümün sıkılması ve fiçılarda mayalanması ile yapılan “Arap şerbeti” denilen şırayı beğendiklerinden söz eder.⁴¹³

Busbecq, Budin’de sarayların yıkılmış ve harabe halde olduğunu anlatır. Çatıların ayakta kalması için destek kullanılmış, buralarda Türk askerinin kalması sağlanmıştır. Onlar için yıkık olması önemli değildir. Sadece barınabilecekleri kendilerini soğuktan ve yağmurdan koruyan bir yer olması önemlidir. Bu durum Türklerin evlerine önem vermediklerini gösterir. Böyle şeyleri kendini beğenmişlik olarak gördüklerinden Busbecq söz eder.⁴¹⁴ Türklerin evlerine önem vermemelerinin

⁴⁰⁹ Lubenau, a.g.e., s. 27.

⁴¹⁰ Fekete, a.g.m., s. 697.

⁴¹¹ Takats, *Macaristan Türk Âleminden Çizgiler*, Çev. Sadrettin Karatay, s. 269.

⁴¹² Lubenau, a.g.e., s. 63-119.

⁴¹³ Busbecq, *Türk Mektupları*, s. 38.

⁴¹⁴ Busbecq, a.g.e., s. 13.

nedeni; dünya hayatına meyledileceği düşüncesi ile evler sade ve gösterişsiz yapıldı. Mîras yoluyla gelecek kuşaklara bu evleri bırakma gibi bir düşünceleri olmadığından evler bakımsız ve sade olurdu. Ayrıca güvenlikle ilgili sorunlarının olması evlerin tâmir edilmemesinde etkilidir. Buna rağmen târihî yapılar (kamu yapıları) taştan inşâ edilir ve bakımlı olurdu.⁴¹⁵

Busbecq 1554'te Budin'de bir Macar'ın evinde kalır. Osmanlı askerleri Busbecq'in eşyalarına, arabalarına ve atlarına bir şey olmaması için önem verirler. Bu malların güven altında olması Osmanlı için önemlidir. Busbecq Osmanlı'nın rüzgâra ve yağmura karşı misâfirlerinin eşyalarını korumakla onlara önem verdiklerini düşündüklerinden söz eder.⁴¹⁶ 1573'te Stephan Gerlach, Budin Paşasının kendilerine misâfirperverlik gösterdiğini ve ihtiyaçlarını karşıladığını, at hediye ettiğini ve kendilerine eşlik etmesi için asker görevlendirdiğini anlatır.⁴¹⁷

II. YEMEKLER, YİYECEK VE İÇECEKLER

Yemekler, Budin paşalarının mutfaklarında özellikle Macar usulüne göre hazırlanırdı. Macar ve Osmanlı yemekleri neredeyse aynıdır. Macarlar ve Türkler birbirlerinin yemeklerini yemekten şikâyetçi değillerdir. 16. yüzyılda Macar beylerinin yanında Türk aşçılar çalışırdı. Bu Osmanlı mutfağının ne kadar beğenildiğinin göstergesidir. Osmanlı 1541'de Macarlara büyük bir ziyâfet verir. Török Bálint ve maiyeti Peşte Ovası'nda pâdişahın sofrasına konuk olurlar. Sofralar ipek çadırların içinde hazırlanır. Sofrada Macar beylerinin önüne nefis yemekler pırıl pırıl parlayan kaplar içinde servis edilir.⁴¹⁸ Türklerde yemek oturularak yerde yenir. Deriden yapılmış yuvarlak örtü serilir üzerine tahta senit ve bakır sini konur. Sininin üstüne iki üç çeşit yemek, ekmek ve kaşık konulur. Ziyâfet veriliyorsa misafirlerin dizlerinin üstüne örtü (peşkir) verildiğinden Dernschwam (1553) söz eder.⁴¹⁹

⁴¹⁵ Üçel-Aybet, a.g.e., s. 636-637.

⁴¹⁶ Busbecq, *The Life And The Letters Of Ogier Ghiselin De Busbecq*, C. 1, s. 85.

⁴¹⁷ Gerlach, a.g.e, C. 2, s. 856.

⁴¹⁸ S. Takáts, *Macaristan Türk Âleminden Çizgiler (Rajzok a török világból)*, Çev. Sadrettin Karatay, Maarif Basımevi, Ankara 1958, s. 275-279.

⁴¹⁹ Dernschwam, a.g.e., s. 173.

Estergon Bey'i elçiye yemeleri için birçok yiyecek ve et gönderir. Heyetin güvenliğinin sağlanması için kıyıda kalabalık muhâfız birliği görev alır. Osmanlı Schweigger'i akşam yemeği için çağırır. Ekmek ikrâm ederler, bu ekmek Bulgaristan'da da yapılan adına poğaça (bogatsche) denilen ekmeğe benzemektedir. Ekmeğin yanına piliç verirler, ekmek ve piliç çok lezzetlidir. Yemekten sonra Osmanlılar dua ederler.⁴²⁰ 1573'te Stephan Gerlach ve beraberindekileri Estergon Bey'i öğlen yemeğine davet eder, kırk bir çeşit yemek ikrâmında bulunur.⁴²¹

Lubenau seyahatleri sırasında farklı iklim özelliklerine sahip ülkelerde yetiştirilen ürünleri tanır. Hangi ürünün iyi ve kaliteli olduğunu gözlemler, bu malların sevkîyatının hangi araçlarla yapıldığını öğrenme fırsatı bulur. Reinhold Lubenau 1587'de, "Boccatzen Fugaces" adı verilen bir çeşit geniş pideden (ekmek) yediklerinden söz eder. Bu ekmek sadece un ve su ile yoğrulur küldüde pişirilir. Tuzsuz olarak yapılan bu ekmeğe Latinler *panes subcineritii* derler. Tevrat'ta yazılana göre, Hz. İbrâhim'i ziyârete gelenlere eşi Sâre bu ekmekten pişirir. Doğu ülkelerinde, Afrika'da, Mısır'da, Paganların ve Berberilerin yaşadıkları yerlerde odun olmadığından çölde deve gübresi kullanılarak ateş yakılır. Ateş yanmaya başlayınca tuz konulmadan un ve su karıştırılır. Yumuşak bir hamur hazırlanır. Ateşin sönmesiyle kül üzerine konan hamur pişirilir. Üzerine yağ sürülür, sıcak yenen ekmeğin sindiriminin zor olduğunu Lubenau belirtir.⁴²²

Osmanlı beyinin sofrasına konuk olan elçiler paşa tarafından çok iyi ağırlandıklarını ve sofraya çeşit çeşit yemek geldiğini anlatırlar. Sofra öyle yiyecek ve içeceklerle donatılır ki gece yarısında bile sofraya yemek gelir. Macar beyleri yemek yemekten artık yorgun düşerler. Budin Paşası Mehmet Paşa ziyâretine gelen elçileri kabulünden sonra yemek yenilir. Süslü kıyafetler giymiş gençler dilimlenmiş çok fazla ekmek getirirler. Diğerleri de deriden yapılmış başka bir örtüyü ortaya sererler. Örtünün üzerine dilimli ekmekler eşit aralıklarla konulur. Kişi sayısına getirilen tahta kaşıklar ekmeklerin yanına konur. Elçi ve paşa için yan yana konulan üzeri halı örtülü

⁴²⁰ Schweigger, a.g.e., s. 28-29.

⁴²¹ Gerlach, a.g.e., s. 56.

⁴²² Lubenau, a.g.e., s. 27-30.

iki masa getirilmiştir. Mehmet Paşa orada bulunanları yemeğe çağırır. Sonra yüzden fazla kap yemek gelir.⁴²³

16. yüzyılda Macar kültürüne “yufka, pide, tarhana, dolma, patlıcan ve kahve” Osmanlı’dan geçer.⁴²⁴ Dernschwam şerbetten Türklerin içtiği tatlı bir içecek olarak bahseder. Pirinçten ise çorba ve pilav yapılır. Pirinçten yapılan çorbanın içine limon suyu ve sirke konulur, çorbanın kıvamı böylelikle koyulaşır. Pilav tabaklara konulduktan sonra üzerine kızartılmış badem konur. Koyun etinden ve bulgurdan yapılan çorbaya bulgur çorbası denir. Macarlar tavşan ve karaca gibi hayvanları baharatla pişirirken Türkler’in baharat kullanmadığını, tavuk etinden yapılan pirinç çorbasının üstüne maydanoz konulduğunu ve tarçınla servis yapıldığını, kızartılacak tavukların içine soğan doldurulduğunu ve pişmesi için fırına gönderildiğini anlatır.⁴²⁵

Dernschwam dolmaların üzerine dökülen yoğurdu tuzlanmış ekşi süt diye niteler. Yoğurdu yanlarında götüren Türkler suyla karıştırarak içerler ve bu içeceğe alışkındırlar. Yaprak sarmasını pişirirken tencereye kuru ekşi erik konulur. En çok koyun eti yenir ve tercih edilir. Türklerin çok sevdiği diğer bir tatlı kaygana ya da katmeri Dernschwam çok sever, lezzetli bir yemek olarak sınıflandırır.⁴²⁶ Kaygana buğday unu ve yumurta akı karışımının kızgın yağda kızartılması ile yapılır. Üzerine şeker, badem, ceviz konur gül suyu veya misk dökülür. Kızartılan börekler üst üste konularak ikrâm edilir. Meyve ise olgun veya ham olarak her zaman tercih edilir. Üzümden pekmez yapıldığını, peynirin her gün yendiğini, fasulye ve mercimeğin kullanıldığını, Türkler’in taze ekmeği sevdiğini, taze iki ekmeğin bir akçe ve üç bayat ekmeğin bir akçe olduğundan söz eder. Dernschwam badem, bal ve yumurta beyazından yapılan helvadan lezzetli ve nefis bir tatlı olarak bahseder övgüler yağdırır.

⁴²³ Takáts, a.g.e., s. 276-278.

⁴²⁴ Géza David, Pal Fodor, “Osmanlı Tarihi İle İlgili Macaristan’daki Çalışmalar Ve Bunların Değerlendirmesi”, *XIII. Türk Tarih Kongresi Ankara 4-8 Ekim 1999 Kongreye Sunulan Bildiriler*, TTK, C. 1, Ankara 2002, s. 35.

⁴²⁵ Dernschwam, a.g.e., s. 130-171.

⁴²⁶ Dernschwam sık sık Türklerin yemek pişirmeyi bilmediğini kuru şeyler yediklerini ifade ederken Türk yemeklerini ayrıntısıyla anlatması ve beğenmesi kendi içinde çelişkiye düştüğünü gösterir. Dernschwam, a.g.e., s. 392.

Macarlar lahanayı sığır etiyle pişirirlerken Türkler lahanadan turşu yaparlar. Maydanoz ise Macaristan’da iri yapraklı ve köklüdür.⁴²⁷

III. MEYVECİLİK VE BAHÇE KÜLTÜRÜ

Osmanlı döneminde Macaristan’da meyvecilik ve bahçe kültürü gelişim göstermiştir. Macarlar bu alanda çok fazla şey öğrenirler. Macaristan’ı ziyâret eden seyyahlar seyahatnâmelerinde veya mektuplarında Macar bağ ve bahçelerinden övgüyle söz ederler. Osmanlılar nâdir bulunan bitkileri burada yetiştirir, meyveleri üretirler.⁴²⁸ 16. yüzyılda Macarlar Türk bahçelerine hayranlık duyarlar. Bu bahçelerde ki her şeyi kendileri için isterler. Türkler lâle, nergis, kavun ve karpuz tohumunu Macarlara getirir, hediye ederler. Macar beylerinin bahçelerini Türk bahçıvanlar düzenler. István Bocskay adlı kişinin bahçesini bir Türk esir düzenlemiştir. Bahçecilik kültürünün yaygınlaşması meyve ve çiçek yetiştiriciliğini olumlu yönde etkiler. 16. yüzyılda Macaristan meyvesi ile ünlenir. Kavun ve karpuz Macarlar sayesinde Avrupa’da yaygınlaşır. 16. ve 17. yüzyılda bostan bozumunu Türkler ile Macarlar bir arada bayram gibi kutlarlar.⁴²⁹

Dernschwam hünnaptan bahseder, fındık büyüklüğünde, çekirdeği olmayan bir yemiştir. Vişnenin kurutulduğunu suyunun kaynatılarak içildiğini anlatır. Deniz kenarlarında yetişen vişneye benzeyen kocayemişi tarif eder. Kırmızı pancarın salata olarak tüketildiğini, hardalın koyun etinde kullanıldığını, Macarların ve Türklerin kavun yetiştirdiğini, kışın yemek için tavana astıklarını, Macaristan’da elma gibi küçük kavun cinsinin olduğunu Dernschwam anlatır.⁴³⁰

IV. GÜREŞ, DÖĞÜŞ GÖSTERİSİ VE ÇEVGAN

1587’de Budin’de iki adam Lubenau’nun bulunduğu gemiye gelir. Güreş tutarlar, üstleri çıplaktır. Meşinden donları vardır ve mavi bir örtüye sarınmışlardır. Adamlardan birisi güreş tuttuğunun sırtını yere getirir ve kazanır. Osmanlılar kendi

⁴²⁷ Dernschwam, a.g.e., s. 171-175.

⁴²⁸ Gökbilgin, a.g.m., s. 209-210.

⁴²⁹ Takats, a.g.e., s. 250-251.

⁴³⁰ Dernschwam, a.g.e., s. 174-176.

âdetlerine göre birbirlerine önce küçük değneklerle sonra daha büyük sopalarla daha sonra da kalın sopalarla birbirlerine saldırırlar. Sağ ellerinde değnek sol ellerinde içi yünle doldurulmuş yastığa benzer torbalar vardır. Lubenau Türk süvârilerinin diğer bir oyununu anlatır. Biri Macar şapkasını yere atar, diğeri at üzerinde dörtnala koşarak mızrağını şapkaya saplayarak yerden alır. Bazıları da havaya şapka atar şapkayı okla vurarak yükselen şapkaya ateş ederek parçalarlar.⁴³¹

Busbecq sabah kahvaltı yaptıktan sonra Budin'e doğru yola çıkar. Estergon Sancak Bey'i ve bütün süvarileri Busbecq'e eşlik ederler. Sancak Bey'i refakat ederek çok büyük nezaket gösterir. Süvariler bu arada bir oyun oynarlar. Süvariler atlarını dörtnala koşturarak yere bir top atarlar, atları son sürat koşturup mızraklarla topu yakalamaya çalışırlar. İran'da ve Osmanlı'da da oynanan bu top oyununun adına çevgan, Orta Asya'da ise buzkaşı denmiştir.⁴³²

V. SEYAHATLERDE GÖRÜLEN HAYVANLAR

1585'te J. Bongars, Vihodna'da hindi'ye benzeyen iki büyük kanatlı çalıhorozu alır. Bu horozun eğri gagası ve gözünün etrafında serçe parmağı eninde kızıl kenarı olduğunu kuyruğunun sülüne, tüyünün renginin kekliğinkine benzediğini, bu çalıhorozunun aynı zamanda çulluğa ve sülüne benzediğini anlatır. Yolda bir başka sülün büyüklüğünde ve tamamen öncekine benzer türü görürler, bunun gagası ise siyahtır. Bu hayvanın kuzeyde yaşayan ve tavuğa benzeyen bir kuş olduğunu belirtir.⁴³³ Budin'in altından başlayan Csepel adasında "sülün, keklik, ardıçkuşu (bozbakkal), geyik, tavşan" çok sayıda bulunur. Adanın hayvanların yaşamlarını sürdürmeleri için elverişli ortama sahip olduğundan Oláh Miklós söz eder.⁴³⁴

Macarlar Tuna Nehri'nden her biri 7 kg ağırlığında sazan balığı tutarlar. Tuna Nehri'nde 15 kg ağırlığında sazan balığı da vardır. Bunların boyları kısa gövdeleri

⁴³¹ Lubenau, a.g.e., s. 97-115.

⁴³² Busbecq, *The Life And The Letters Of Ogier Ghiselin De Busbecq*, C. 1, s. 84-85.

⁴³³ Szamota, "Bongars J. útazása", s. 169.

⁴³⁴ Szamota, "Oláh Miklós", s. 519.

geniştir. Etleri sıkı ve yağlıdır.⁴³⁵ Busbecq Tuna'dan çok büyük sazan balığı tuttuklarını bu tutulan balıkların 40 kişiyi doyuracak kadar çok olduğunu her birinin fiyatının yarım talerin altında olduğundan söz eder.⁴³⁶

Pressburg'un güneyinde, Tuna'nın sol kıyısında yer alan ve verimli topraklara sahip Samaria adasından birçok yerleşim yerine yetiştirilen ürünler gönderilir. Burada yetiştirilen Macar öküzleri verimli meralarda beslenir. Schutt⁴³⁷ adasında yetiştirilen tahıl diğer kentlere sevk edilir. Adada *Hausen* adında bir çeşit iri balık bol miktarda bulunur. Hausen balıkları Karadeniz'den gelir. Balıklar nehir boyunca yukarı doğru yüzerler. Komárom Kalesi etrafında da bol miktarda vardır.⁴³⁸ Tuna ve Tisa nehirleri arasındaki bölgede özellikle balıklar çok fazladır. István Szamota, Oláh Miklós'dan alıntı yaparak, Sava Nehri'nden çıkan 100 turna ve sazan balığının bir altın cevherine satın alınabildiğinden söz etmiştir.⁴³⁹

VI. SEYYAHLARA GÖRE DİN

16. yüzyılda Macaristan'da halk kendi inancını yaşar. Din değiştirmede herhangi bir baskı yapılmaz. Bu nedenle İslâmiyet bu topraklarda derin izler bırakmaz. Osmanlı'nın amacı topraklarını genişletmektir. Zorla İslâmiyet'i yaymak için uğraş vermemiştir. İslâmiyet'i Macarlar değil buraya gelip yerleşen Türkler temsil etmiştir. Fethedilen yerlerde câmi ihtiyacını karşılamak için hâlihazırdaki yapılar kullanılır. Hristiyan kiliselerinin bazıları câmiye çevrilmiştir. Bu câmilerin bakımını devlet yaptığı için câmilerin çoğunun adı Kanunî Sultan Süleyman'dır.⁴⁴⁰ Osmanlı

⁴³⁵ Gerlach, a.g.e., s. 65.

⁴³⁶ Busbecq, *The Life And The Letters Of Ogier Ghiselin De Busbecq*, C. 1, s. 165-166.

⁴³⁷ Schutt: Samaria veya Sommerein olarak da adlandırılan adanın Macarca adı Cituatu'dur. Çok verimli toprakları olan adanın adına Latince Cituatorum İnsula demek daha yerinde olur. Verimli toprakların bulunduğu Filistin'deki Samaria'ya benzetilmesinden dolayı Samaria dendiğinden Lubenau söz eder. Lubenau, a.g.e., s. 93.

⁴³⁸ Lubenau, a.g.e., s. 93-94.

⁴³⁹ Szamota, "Oláh Miklós", s. 522.

⁴⁴⁰ Balázs Sudár, "Osmanlı Macaristan'ında Camiye Çevrilen Kiliseler", *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, S. 25, 2014, s. 56-57.

Macaristan’da halkı İslâmiyete girmeye zorlamamış, herkesi kendi dininde serbest bırakmış ve hoşgörüyüyle yaklaşmıştır.⁴⁴¹

16. yüzyıl Osmanlı ve Macarlar arasında birçok olumsuzluğa sahne olsa da 1526 Mohaç Muharebesinden sonra kültür ve din alanında gerçekleşen reformlar “teselli” olarak görülür. İlk defa İncil’in Macarca çevirisi yapılır ve basılır. Latince Macarca gramer kitabı yayımlanır. Macarca kültür dili olurken Protestanlık hızla yayılır. Protestanlık kültürel, siyasî, dinî, maddî ve manevî alanlarda Macar halkının kurtarıcısı olur. Protestanlığın Macar halkı için tek umut olmasının nedeni halkın kendini korumak istemesi fikri rol oynar. Teselli yanı sıra Reformasyon döneminin Osmanlı dönemine rastlaması ve Macar edebiyatının gelişmesi halkın ulus bilincine varmasının gerçekleşmiş olmasıdır.⁴⁴²

Avrupa’da Reform’un yayılması Osmanlı hâkimiyeti dönemine denk gelir. Toplumsal gerginliklerin önüne geçebilmek için ilk zamanlarda müdahale edilse de daha sonra ılımlı bir tutum sergilenir. Osmanlı Ortodoks kilisesiyle iyi ilişkiler kurar. Büyük bölümünü Sırpların oluşturduğu Ortodokslar Osmanlı’ya hizmet etmeye başlar. Bu sayede imtiyaz sahibi olurlar ve manastırlar inşâ ederler.⁴⁴³ Budin’de Hristiyanların bir kısmı Katolik mezhebine diğerleri ise Luther mezhebine göre ibâdetlerini yaparlar. Kiliselerde ibâdet yerleri birbirlerinden ayrıdır. Katolikler ibadetlerini Latince olarak yapar ayinleri bitince, Protestanlar ayinlerini yapamaya başladılar. Macarca ise ibadet dilleridir.⁴⁴⁴

1587’de Lubenau’ya göre; seyahatlerde çeşitli ve bilinmeyen zorluklarla karşılaşılır. Bazen kendi kendine neden bu yolculuğa çıktığını sorar. Olaylar karşısında metanetli olmak öğrenilir. Dua etmenin gücü karşısında şaşkın olunur. Değişik yerler gören kişi değişik dinlerin varlığına şahitlik eder. Osmanlı’nın egemenliği altındakilerin dinlerine karışmadığından söz eder.⁴⁴⁵

⁴⁴¹ Fekete, a.g.m., s. 733.

⁴⁴² Soysal, a.g.m., s. 134-135.

⁴⁴³ Dávid-Fodor, “Osmanlı Tarihi İle İlgili Macaristan’daki Çalışmalar Ve Bunların Değerlendirmesi”, s. 31.

⁴⁴⁴ Dernschwam, a.g.e., s. 368-369.

⁴⁴⁵ Lubenau, a.g.e., s. 100-106.

VII. SEYYAHLARIN ANLATIMIYLA GİYSİLER

Osmanlılar kaftan adını verdikleri çok uzun giysiler giyerler. Bu kaftanların bellerinde kuşak, içlerinde bir gömlek ve altında bir etek vardır. Başlarına beyaz kavuk takarlar. Macar piskoposlarının ve rahiplerinin başlarında samurdan yapılmış büyük başlıklar bulunur. Bunların yanlarından ince şeritler sarkardı. Halk geniş kenarlı şapkalar giyer, şapkaların kenarından da ince şeritlerin sarktığından Dernschwam (1553) söz eder.⁴⁴⁶

1554'te Busbecq Osmanlılar'ın bu debdebe içinde sade giysiler giydiklerini, sırmalı ve güzel kıyâfetlerin maliyetinin bir duka olduğunu belirtir. Giysileri şöyle tasvir eder. Başlarında ipekli kumaştan beyaz sarıkları ile rengârenk kıyâfetleri göz alıcıdır. Kıyâfetlerde mor renk hâkimdir. İpek ve atlas kumaşlar kullanılır. Kumaşlarda altın ve gümüş pırıltılar vardır. Busbecq kendilerinin kıyâfetleriyle Osmanlılar'ın kıyâfetlerini karşılaştırır. Osmanlı kıyâfetlerinde pahalı kenar şeritler ve gereksiz süslemeler yoktur. Kaftanlar ise insanı daha heybetli gösterir. Kendi kıyafetleri dar ve kısadır. Bunun da boylarını olduğundan daha kısa gösterdiğini anlatır.⁴⁴⁷

VIII. OSMANLI KARŞILAMASI

Osmanlı paşa ve adamları kendileriyle görüşmek isteyen elçilik heyetlerine yolda eşlik etmek üzere süslenmiş atlar ve süvariler gönderip, askerî ihtişam, düzen ve misafirperverlikle heyetleri kabul ederler.

Karl Teply, "Nemçe İmparatorlarının İstanbul'a Yolladığı Elçi Heyetleri Ve Bunların Kültür Tarihi Bakımından Önemli Tarafları" adlı makalesinde; yolcuların Komárom ve Estergon arasındaki kalelerden sınır geçme işlemlerinin gerçekleştiğini, bu yolcuların Osmanlı'nın askerî ihtişamına şahit olduğunu ve Türk süvarilerinin gösterilerini büyük bir hayranlıkla izlediklerinden söz eder. Buna rağmen yolcuların kalacakları yerlerden memnun olmadıklarından bahseder. Ayrıca seyahatler sırasında yolcuların bir kılavuza emanet edildiğini, bu kılavuzların yolcuların korunması ve

⁴⁴⁶ Dernschwam, a.g.e., s. 147-179.

⁴⁴⁷ Busbecq, *Türk Mektupları*, s. 66.

ağırlanmasını sağladığını, Tuna boyunca yolculukların rahat ve çabuk geçtiğini belirtir.⁴⁴⁸

1573'te Gerlach ve beraberindekilere refâkat etmek üzere Osmanlılar kararlaştırılan yere gelirler. Schweigger ve beraberindeki heyet Komárom'dan buluşmak üzere ayrılırlar. Heyete 21 nassada gemisi ve 1200 kişi eşlik edecektir. Kaleden ayrılırken toplar atılır Osmanlılar tüfeklerini ateşlerler. Osmanlılar elçiyi karşılamaya gelmezler. Bunu saygısızlık olarak kabul eden elçi kendisini karşılamaya gelmelerini Osmanlılardan ister. Güven ortamının sağlanmasıyla iki kumandan yanında delikanlılar ile elçinin yanına gelirler. Gençlerden biri elçinin elini öper ve kendilerinin güvenliğinin sağlanacağı konusunda güvence verir “başım için” der. Osmanlılarda bir âdettir başım için dediklerinde ellerini başlarına götürürler. Her iki taraf birbirine dostane davranır, birbirlerine esir düşen yakınlarını sorarlar. Askerlerin Macarca, Hırvatça ya da Türkçe konuştuklarından Gerlach söz eder.⁴⁴⁹

1587'de Lubenau, 17 Şubat'ta Estergon beyine şikâyet için Türklerin karargâhının ziyaret edildiğini ve incelendiğini bildirirken şu bilgileri verir. Komárom'da bulunduğu Budin paşasına iletilir. 18 Şubat'ta Estergon'a gitmek üzere yola çıkılır. Komárom'dan ayrılışları görkemli olur. İki askerî birlik Tuna Nehri boyunca ilerler, toplar atılır. Alman ve Macar beylerinin bulunduğu 22 savaş gemisi geçirmek üzere eşlik eder. Karadan ise askerlerin refâkat ettiğini anlatır.⁴⁵⁰ Türkler heyete doğru koşarlar. Elçinin, beylerin ve hizmetlilerin elini öperler. Sağ salım yolculuk yapacakları vaadinde bulunurlar. Bu karşılama herkesin hoşuna gider. Birbirleriyle dostane ilişkiler kurarlar. Birbirlerine yakınlarını sorarlar. Türk süvarilerinin kıyâfeti özenli ve gösterişlidir. Bu görkemli karşılamadan sonra gemide Türk beyleriyle beraber yemek yendiğinden Lubenau söz eder.⁴⁵¹

1591'de Baron Vratislav karşılanmalarını şöyle anlatır: Tuna'yı her birinde 25 Macar askeri ve 3 topun bulunduğu ateşli silâhlarla donatılmış 15 gemi geçer. 10

⁴⁴⁸ Teply, a.g.m., s. 257.

⁴⁴⁹ Schweigger, a.g.e., s. 26-28.

⁴⁵⁰ Lubenau, a.g.e., s. 96.

⁴⁵¹ Lubenau, a.g.e., s. 97.

gemide bulunan Türk korumaları gemi seyahatinin sonunda dinlenirler. Türk gemilerini Vratislav kendi gemilerine benzetir. Sadece gemilerin her birinde 1 top vardır. Kıyıda 100 Türk atlısı beklemektedir. Türk atlıları gemileri gördüklerinde dörtnala gemilerin demirlediği yere atlar. Kregwitz Efendi gemileri durdurur ve kıyıya inerler. Türkler dost canlısı olarak karşılarlar. Elçilik heyetindekiler Türklerin güzel atlarına, bayraklarına, altınlar ve değerli taşlar ile süslenmiş kılıçlarına muhteşem silâhlarına ziynetlerle süslü eyerlerine ve süslü eğer örtülerine hayran kalırlar. Türkler elçilerle yemek yedikleri sırada maiyetlerindeki Macar askerleriyle gezinirler. Türklerle içli dışlı konuşurlarken seyisler atlarına ve mızraklarına göz kulak olurlar. İmparator ve bir Türk askeri arasında nedeni bilinmeyen bir sebepten uyuşmazlık çıkar. Öylesine şiddetlenir ki herkesin yumruk yumruğa gelmesine ramak kalır. Kimse kavgaya karışmak istemese de kavga edenleri sakinleştirdiklerinden Baron Vratislav söz eder.⁴⁵²

1555'te Hans Dernschwam, Estergon'dan 8 Ağustos'ta ayrılır. Dernschwam 60 atlı refakatinde Estergon'a uğurlanırlar. 30 atlı yolun yarısında onlara katılır. Bu atlıların, yolcuların ihtiyaçlarını karşılayarak onları koruduklarından söz eder.⁴⁵³ Lubenau; Estergon Beyinin çok nazik olduğunu, elçinin Bey'e tercümanları gönderdiğini, Bey'in bu davranıştan memnun kaldığını ve birçok hediye gönderdiğinden bahseder.⁴⁵⁴

Gerlach 1573'te Budin'den ayrılışlarını şöyle anlatır: 23 Haziran'da Budin'den ayrılan elçilik kafilesine Budin Paşası İstanbul'a kadar eşlik etmek üzere 30 kişi görevlendirir. Raitzenmarck denilen yerde mola verirler. Bu kasaba Osmanlı'nın ve Kont Ecken Von Salm'ın egemenliği altındadır. Kasabada yaşayanların çoğu Kalvinist Macar az sayıda Sırp da vardır. Kasabada resimlerle süslenmiş bir kilisenin ortasında çok sayıda kandil asılıdır. Duvarlarda Hz. Meryem'in ve 12 Havari'nin tasvirleri yer alır. Viyanalı tüccârlar burada kurulan büyük pazara gelirler. Macarca öğrenmeleri için çocuklarını buraya gönderdiklerinden söz eder.⁴⁵⁵

⁴⁵² Szamota, "Br. Vratislav", s. 184-185.

⁴⁵³ Dernschwam, a.g.e., s. 372.

⁴⁵⁴ Lubenau, a.g.e., s. 98-99.

⁴⁵⁵ Gerlach, a.g.e., s. 63.

Ayrıca 1575'te Preyner Baron'u elçi olarak İstanbul'a görevlendirilir. Preyner Baronu'nun Macaristan'dan rahat şekilde geçmesini sağlamak üzere Budin Beylerbeyi Mustafa Paşa'ya "3 bin taler dışında bir gümüş kupa, bir saat" saray çalışanlarına 600 taler, Estergon Beyi'ne "300 taler, iki adet gümüş tencere ve bir saat" hediye edilir. Devletler yaptıkları antlaşmalara uymaları gerekirse de Osmanlı paşası antlaşmaya pek uymamıştır. "Veziriazam Sokullu Mehmed Paşa" elçi Ungnad'a antlaşmaya uymadıklarını dürüstçe söyler.⁴⁵⁶

1577'de Schweigger ve heyetkiler paşa ile görüşmeye giderler. 16 Kasım'da elçiye süslenmiş bir at gönderilir. Elçi ata biner ve dört kişi önden giderek elçiye refakat ederler. Diğerleri yaya olarak yola devam eder, yol boyunca evler görürler, bu evler araziye yayılmış haldedir. Evlerin çatıları samanla kaplıdır. Bey'in oturduğu evde bunlardan farksız adeta bir çiftliğe benzemektedir. Elçilik heyeti bey'in evine varırlar. Bey'in konağında elçiyi karşılarlar. Elçi II. Maximilian'ın Sultan Murad ile bir antlaşma yaptığını imparatorun bu antlaşmanın devam etmesini istediğini o nedenle kendisini elçi sıfatıyla gönderdiğini belirtir. İmparatorun Latince yazılmış mektubunu bey'e verir. İmparatorun bey'e gönderdiği hediyeler takdim edilir. "Altın kaplama bir servis tabağı, beş yüz taler, iki altın kaplama kâse hediye edilir."⁴⁵⁷

Reinhold Lubenau 1587'de elçilik heyeti ile başladığı gemi yolculuğunda Macaristan sınırları içinde kalan Komárom, Estergon ve Visegrád'dan sonra Budin'e ulaşırlar. Budin Paşası Sinan Paşa, Ramazan Çavuş'u ve kâhyasını elçilik heyetini karşılamak üzere gönderir. Ertesi gün elçilik heyetini kabul edeceğini Sinan Paşa bildirir. Paşa, elçilik heyetini konuta götürmek üzere altın, gümüş ve sırmalı örtülerle süslü 10 at gönderir. Lubenau değerli İran halılarıyla süslenmiş paşanın salonunu beğenir. Elçi, paşanın önünde bulunan kırmızı kadife sandalyeye oturur. İmparator ve Arşidük'ün mektuplarını ve hediyelerini takdim eder.⁴⁵⁸

⁴⁵⁶ "Sayın Elçi, antlaşmalar ancak onlara riayet etmek isteyen iradesi ile hayat bulan ruhsuz bedenler gibidir." Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (1574-1623)*, C. 3, s. 395-396.

⁴⁵⁷ Schweigger, a.g.e., s. 29-31.

⁴⁵⁸ Lubenau, a.g.e., s. 105-107.

IX. SANCAK BEYİ İLE İLGİLİ BİLGİLER

Sancak kelimesi “sançmak” fiilinden türemiş Türkçe bir kelimedir. Arapçada kullanılan livâ ve râye kelimeleri de sancak ve bayrak anlamına gelir. 16. yüzyılda Osmanlı’da sancaklar siyasi ve sosyal sebeplerden değişime uğramıştır. Bu değişimin sonucu olarak eyâletler sancaklardan daha çok öne çıkmaya başlamıştır. Eyaletler’deki sancakları sancakbeyi yönetir. Sancakbeyi sancak merkezinde ikâmet ederdi. 16. yüzyılda sancakbeyliği yapanlar sancakbeyi olabilirdi. Sancakbeyliği önemli bir konuma sahiptir.⁴⁵⁹

1587’de Lubenau Estergon Beyine askerlerin Singiacus⁴⁶⁰ (Sancak) dediğini belirtir. Bey’in emrinde olan askerler beyin makamının yüceliğini belirtmek için bir mızrağın ucuna takılmış at kıllarından yapılmış saçaklardan sarkan altın kaplı küre taşırlar. Osmanlı da buna sancak denilir. Sancakbeyi idarede bölge yargıcından daha üstündür. Osmanlı, toprakları bölgelere ayırarak sancakbeylerinin yönetimine vermiştir. Sancakbeyleri paşaya tabidir. Lubenau, Estergon Beyini ziyaret edecekleri yere yaklaştıklarında davulların ve lavtaların çalındığını, borazanların öttürüldüğünü, yüksek sesle Türklerin şarkı söylediklerini ve Estergon Bey’i ile görüşme tamamlandıktan sonra vedalaşarak gemilerine geri döndüklerinden söz eder.⁴⁶¹

Busbecq, Estergon Sancakbeyini ziyaret eder. Estergon sancakbeyine vermek üzere yanında bir mektup olmamasına rağmen sancakbeyi ısrarla görüşmek ister. Sancakbeyi Busbecq’in amacını ve ne için geldiğini öğrenmenin yanı sıra iyi dileklerini söylemek için görüşmek istemektedir. Busbecq sancakbeyinin nezaketinden memnun olur. Estergon’dan Budin’e gitmek üzere olan Busbecq’e sancakbeyinin emri altındakiler ve süvariler refakat ederler. Sancakbeyi Busbecq ve yanındakilere eşlik ettikten sonra onlardan ayrılır. Onlara rehber bıraktığını, veda ettiğini ve geri döndüklerini Lubenau (1587) vurgular.⁴⁶²

⁴⁵⁹ İlhan Şahin, “Sancak”, *TDV İA*, C. 36, İstanbul 1992, s. 97-99.

⁴⁶⁰ Lubenau sancak kelimesini Singiacum şeklinde duymuş olabilir. Sangiac veya Zanzac, küçük bayrak anlamına gelir. Latince flamulum denir. Osmanlılar, mızrağın ucunda yer alan kürenin en üstüne hilal takarlardı. Lubenau, a.g.e., s. 99.

⁴⁶¹ Lubenau, a.g.e., s. 99-100.

⁴⁶² Busbecq, *Türk Mektupları*, s. 8-9.

X. YENİÇERİLER

Yeniçeriler'in geçmişi I. Osman dönemine uzanır. Osmanlı'nın en önemli kuvveti yeniçerilere III. Murat döneminde imtiyaz verilir ve sayıları artırılır. Hristiyan esirlerden 15 yaşın üzerinde olanların beşte biri padişahın emrindedir. Diğerleri Osmanlı dilini ve kültürünü öğrenmeleri için Anadolu'da bulunan köylere dağıtılır. Yeniçeri sayısı zamanla 20 bin olur. Vergiden ve bazı kamu hizmetlerinden muaf tutulurlar. Yeniçeriler ilk başta sadece İslâmi hükümlere göre yetiştirilirdi. Yeniçerilerin komutanına yeniçeri ağası denir, ağadan sonra gelen mertebede ise "kâhya bey" bulunurdu.⁴⁶³

Yeniçeriler Osmanlı ordusunda görev yapan yaya askerlerdir. Yaptığı görev karşılığında maaş alırlar. Orhan Bey döneminde 1000 kadar yeniçeri vardır. Zamanla bunlara maaş bağlanır ve daimî olarak hizmet vermeleri gerçekleştirilir. Bu nedenle I. Murat Gelibolu'da Acemi ocağı kurmuştur. 16. yüzyılda tımarlı sipahilerin sayısı fazla olsa da yeniçerilerde tımarlı sipahiler gibi orduda önemliydi. Tımarlı sipahilere göre yeniçeriler uzun süren ve maliyeti yüksek bir eğitimden geçerdi. Yeniçeri ocağında devşirme sistemi geçerliydi. Fatih Sultan Mehmet döneminde yeniçeri ocağı kurumu geliştirilmiş ve sayısı artırılmıştır. Yeniçeriler'in sayısı Fatih Sultan Mehmet döneminde ikiye katlanır. Kanunî Sultan Süleyman döneminde bu sayı 12 veya 13 bine çıkar. 16. yüzyılda yeniçeriler ateşli silâhlar kullanmaya başlar. 1526 Mohaç Muharebesine katılan 4 bin yeniçeri tüfek kullanmıştır.⁴⁶⁴

1493'e kadar devşirme yolu ile toplanan çocukların adı pençik oğlanı idi. 16. yüzyılın ortasına kadar acemi oğlanı denilmiştir. 17. yüzyılda kurumun ismi *oğlan cem'i*, *yeniçerülük için oğlan alınmak* ya da *devşirme* olur. Kurumun ilk ortaya çıktığı zaman pençik kelimesi kullanılır. Uçbeylerinin kuvvetleri tarafından uygulanan pençikten devşirme türemiştir. Bu uygulama fethedilen yerlerde çocukların toplanması

⁴⁶³ Paul Ricaut, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Hâlihazırının Tarihi (XVII. Yüzyıl)*, trc. Halil İnalcık-Nihan Özyıldırım, TTK, Ankara 2012, s. 295-298.

⁴⁶⁴ Kemal Beydilli, "Yeniçeri", *TDV İA*, C. 43, İstanbul 2013, s. 452-455.

uygulamasına dönüştürölüp, daha sonra Osmanlı Devleti tarafından resmi olarak sürdürölmüştür.⁴⁶⁵

Esir ve devşirmelerin yeniçeri ocağına alınmasında üç sistem uygulanmıştır. İlk sistemde, savaş yoluyla ele geçirilen esirlerin beşte biri eğitimden geçirilerek yeniçeri olurlar. Diğer sistemde Anadolu’da çiftçilerin yanına verilen esirler burada Türkçeyi ve İslâm dinini öğrenir, beş ya da sekiz yıl burada çalışırlardı. Üçüncü sistemde, Anadolu’da bulunan esir ve devşirmelerin süreleri dolunca yeniçeri ocağına alınırđı. Ocağı alınanların bilgileri ulûfe defterine kayd edilirdi. Yeniçeriler kendilerine ayrılan odalarda yani koğıuşta kalırdı. Edirne’de daha sonra İstanbul’da yeniçeriler kalmışlardır. Yeniçeriler kaldıkları odada temizlik işlerini yapar, bulaşıkları yıkar, alışveriş yapar ve yük taşırdı. Bunları yapan kişiye *Karakullukcu* denirdi. Yeniçeri ocağıının kurulduğı ilk dönemlerde yüz askerin başına Yayabaşı denilen zâbit atanırdı. *Kavânin-i Yeniçeriyan’la* Osmanlı ordusuna bine yakın yeniçeri alınmıştır. Yüz askerin başına bir *Yaya Başı* getirilmiştir.⁴⁶⁶

Baron Vratislav, yeniçerilerin yaya askerî hizmeti yürüttüğünü belirtir. Yeniçerilerin kıyâfetleri uzun ve çuhadandır. İpek giysi giymeyen yeniçeriler şapka yerine elbise koluna benzeyen uzun şapka giyerler. Şapkada gerekli bazı eşyaları bulundururlar. Bu şapkalar çift taraflı ve bir tarafı arkaya gelmektedir. Alınlarında yaldızlı gümüş bir kalkancık vardır. Bu kavukların adı şapkadır. Tüm elbiseler kızıl renklidir.⁴⁶⁷

Baron Vratislav, yeniçerilerin aldığı eğitimi şöyle anlatır: Türkçeyi ve İslâmiyet’i öğrenmek onlar için bir kazanç olur. Yörenin kadısı ya da sahibi yeniçeri görevi için yöreden seçilen çocukların tam listesini götürür. Bu nedenle bir çocuk katı disiplin yüzünden ölür ise denetçinin kendini kanıtlaması gerekmezdi. Eğer erkek çocuk 18-20 yaşında çalışmaktan dolayı güneşten esmerleşerek, dayanıklı ve sağlam olduklarında hepsi kasabalarından İstanbul’a götürölürlerdi. En güçlüleri ve en uyanıkları görevli yeniçerilere eğitim için emanet edilirdi. Burada ateşli silâhlar

⁴⁶⁵ Elizabeth A. Zachariadou, *Osmanlı Beyliği (1300-1389)*, TVY Yay., İstanbul 1993, s. 20-25.

⁴⁶⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapıkulu Ocakları*, TTK, 3. Baskı, C. I, Ankara 1988, s. 151-155.

⁴⁶⁷ Szamota, “Br. Vratislav”, s. 185-186.

kullanır, kılıç kullanma, siper atlama ve duvar atlama gibi egzersiz, alıştırma, tekrar ve talim yapardı. Gençler yaşlıların en çetin denetlemesi altındaydı. Uşak, besleme, ırgat ve yanaşmanın sıradan işlerini de yaparlar. Yemek pişirir, ağaç keser ve daha aşağı işleri de yaparlardı. Daha yaşlı ise askerlerle birlikte savaşa gider ve savaşta yükümlülükleri devam ederdi. Çadırları yapar, develeri besler ve yük taşıyan eşeklerin bakımını sağlardı. Muharebe söz konusu olduğunda hemen akına geçerlerdi. Bundan sonra herkes arkadaşlarını geçmek ister. Eğer daha genç olanlardan birisi kahramanlık örneği göstererek sivrilirse yaşlı yeniçeriler arasına katılır ve daha genç olanlar hizmetine verilirdi. Böylelikle yeniçeriler Türklerin tarafında Hristiyanlara karşı savaşır. Osmanlı Devleti'nin güvenilir en sağlam ve acımasız askerleri olduğu betimlenir.⁴⁶⁸

Busbecq yeniçerileri ilk kez Budin'de görür. Padişahın tamamı 12 bin kişilik piyadeden oluşan yeniçeri ordusu vardır. Kaleleri aynı zamanda Hristiyanları ve Yahudileri de tecavüzlere karşı korurlar. Her kasaba, şehir ve köyde ahaliyi korumak için yeniçeri bulunurdu. Bunlar uzun kaftan giyerler. Başlarına serpuş takarlar. Bu serpuş iki kısımdan oluşurdu. Bir ucu kafaya geçirilirken diğer ucu arkaya sarkıtılır. Alın kısmında bir külah bulunurdu. Yeniçeriler hürmette ve saygıda kusur etmezler. Ziyarete geldiklerinde arkalarını dönerek dışarı çıkarlar. Bahşiş aldıktan sonra dua ederlerdi.⁴⁶⁹

Estergon, Budin ve Macaristan'ın her yerinde yeniçeriler vardır. Yeniçeriler maaşlarını alarak rahat bir yaşam sürdürdüklerinden dolayı mutludurlar. Aynı zamanda burada zanaatlarını icrâ eder ve para kazanırlardı. Yeniçeriler harçlıklarından arta kalanı boyunlarına asar paralarını biriktirirler. Padişah yeniçerilerin ikameti için binalar yaptırır. Binalar dışarıdan gözükmeyecek şekilde duvarlarla çevrilidir. Yeniçerilere verilen yemeğin saati vardır. Geç kalmış olana yemek verilmezdi. 50 yeniçerinin başında bir bölükbaşı vardır. Bölükbaşı başına "börk" adı verilen sivri bir külah giyer. Üstten bir parça arkaya doğru sarkar. Börkün etrafında altın yaldızlı yedi sekiz parmak genişliğinde bir sarık sarılır. Bu sarığın üstünde gümüşten bir toltok

⁴⁶⁸ Szamota, "Br. Vratislav...", s. 187-188.

⁴⁶⁹ Busbecq, *Türk Mektupları*, s. 10-12.

(sorguç) vardır. İçine balıkçıl kuşunun tüyünden yapılmış süpürge biçiminde bir sorguç oturtulduğundan Dernschwam söz eder.⁴⁷⁰

Fethedilen kaleler içinde en büyük dört tanesindeki muhafız birlikleri yeniçerilerle güçlendirilmiştir. 1547’de Budin’de 914, Estergon’da 472, Fehérvár’da 650 ve Peçuy’da 246 yeniçeri dört büyük kalede konuşlanmıştır. Yeniçeriler büyük kalelerde muhafız birliğinin sorumluluğunu üstlenirdi. Seget komutanı Márk Horváth Tamás Nádasdy’e 1556 ve 1557 tarihlerinde Peçuy’da bu zamana kadar bu kadar çok yeniçeri toplanmamıştır diye yazar.⁴⁷¹ Stephan Gerlach yeniçerilerden bahsederken koruma askerlerini, kendilerindeki mızraklı muhafızlara benzetir.⁴⁷²

Baron Vratislav, kendilerine eşlik edenlere veda ederek, Türk korumaların himayesine girdiklerinden, gemilerini Osmanlı gemilerine bağladıklarından söz eder. Estergon’a kadar yedeğe alıp çektiydiklerini, Osmanlı’nın yeniçerilerle dolu olduğundan, her yerde onlara çok saygı duyulduğunu ve hürmet edildiğini, onların aslında padişahın muhafız birliğini eğittiğini ve yetiştirdiğini anlatır.⁴⁷³ Busbecq, yeniçerilerin silâhlarını ve çadırlarını yük hayvanlarının taşıdığını, devletin askerin sağlığına ve giysilerine özel bir önem verdiğini belirtir. Yeniçerilerin yirmi beş ya da otuz askerle bir çadırdaki istirahat ettiğini ve orada yattıklarını, askerlere giysilerinin kumaşlarının verildiğini, bu kumaşların dağıtımında iltimas olmaması için çağrılan askerlerin karanlıkta göremedikleri kumaşı aldıklarını, maaşlarının da belirlenen günden bir gün önce tartılarak verildiğini, yeniçerilerin misket tüfeğinden oluşan hafif silâhları kullandıklarını ve çarpışma sırasında zırhların getirildiğinden söz eder.⁴⁷⁴

⁴⁷⁰ Dernschwam, a.g.e., s. 90-94.

⁴⁷¹ Klára Hegyi, *A török hódoltság várai és várkatonasága*, MTA-Történettudományi Intézet, C. I, Budapest 2007, s. 141-142.

⁴⁷² Gerlach, a.g.e., s. 57-58.

⁴⁷³ Szamota, “Br. Vratislav...”, s. 185.

⁴⁷⁴ Busbecq, *Türk mektupları*, s. 122-123.

XI. SÜVARİLER

Süvariler disiplin ve itina ile yetiştirilir ve genelde devşirmelerden oluşur. Kapıkulu süvarilerinin yer aldığı Kapıkulu süvari ocağına I. Murat döneminde Sipah ve Silahdar adıyla bölük kurulur. Bunlara daha sonra sağ ve sol ulûfeciler, sağ ve sol garipler eklenmiş ve altı bölükten oluşmuştur. Kapıkulu süvarileri padişaha bağlı atlı askerlerdir. Yeniçerilerden daha fazla maaş alır, aynı zamanda dereceleri daha yüksektir. Süvarilerin yevmiyeleri derecelerine ve hizmetlerine göre değişir.⁴⁷⁵

Busbecq süvarileri şöyle betimler: Padişaha bağlı olan sipahiler çeşitli milletlere mensup gençlerden oluşur. Padişah ile beraber sefere katılan süvari sınıfıdır. Sarayda yetişen sipahilerden “paşalar, sancak beyleri, sipahiler, çavuşlar, çeşitli memurlar, kâtipler, yeniçeriler’i” padişah seçerek atardı. Kendilerinin sancak ve birlikleri vardır. Bir sancakta 2200 sipahi bulunur. Süvariler kendilerine çok güvenen padişahın savaşta arkasında yer alırlar. Atlı sipahilerden Edirne’de 200 Alman asıllı olanı vardı. Kendi dinlerini terk ederek müslüman olmuşlardır. Zaman içinde Hristiyan ve Almanlara düşman olmuşlardır. Geçimlerini haydutlukla kazandıklarından söz eder.⁴⁷⁶

XII. HAYDUTLAR (HEYDONLAR/HAYDUKLAR)

Haydûd kelimesi haydamak’tan veya Macarca “hayduk’tan (dağ hırsız)” anlamına gelir.⁴⁷⁷ Macarca *hajduk*, *hajdü* kelimesinin çoğuludur.⁴⁷⁸ Evliyâ Çelebi seyahatnâmesinde Haydut kelimesini özel isim olarak kullanır. “...ne kadar Eflak, Sırp, Bulgar, Haydut, Çingene, eşkıya, hırsız ve haramî, ne kadar ipten kazıktan kurtulmuş haşerat cinsi kefereler ve fereceler var ise...”⁴⁷⁹ Dernschwam Macaristan’da bereketli ovaların hiçbir yerde olmadığını belirtirken Kral Ludwig’in

⁴⁷⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapıkulu Ocakları*, TTK Basımevi, 3. Baskı, C. II, Ankara 1988, s. 137-138.

⁴⁷⁶ Dernschwam, a.g.e., s. 200.

⁴⁷⁷ Şemseddin, a.g.e., s. 1165.

⁴⁷⁸ Andreas Tietze, *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, C. 2, Wien 2009, s. 281.

⁴⁷⁹ Çelebi, a.g.e., s. 712.

ölümünden sonra her yerde haydutların ve eşkiyaların bulunduğunu, her yerin yakıldığını ve köylerin harap olduğunu anlatır.⁴⁸⁰

Busbecq Budin'e dönüş yolunda birçok olumsuzlukla karşılaşır yolda arpa ve soğuk su içerek tıkanan atlar çatlayıp ölür. Bölgenin tamamında Haydutlar vardır. Defalarca eşkiya tehlikesi atlatırlar. Budin paşasının idam cezasına çarptırdığı Heydonlar Busbecq ve beraberindekilere tuzak kurduklarını yıkık köprüden geçerken saldıracaklarını itiraf ederler. Bu saldırı gerçekleşmez, yanlarında Macarların olmasından ve katile halinde bulunmalarından ya da korkmuş olmalarından olabilir. Her şeye rağmen Budin'e Tanrı'nın merhametiyle ulaştıklarından söz eder.⁴⁸¹ Dernschwam'ın Estergon yolculuğunda kendisine bir Türk eşlik eder. Yolda haydutlar Türk'ü yakalar ve ayaklarından bağlarlar. Estergon'a ulaştıklarında Türk'ün başına gelenleri öğrenen bey kızar ve zararı onlardan alacağını söyler.⁴⁸²

⁴⁸⁰ Dernschwam, a.g.e., s. 360.

⁴⁸¹ Busbecq, *The Life And The Letters Of Ogier Ghiselin De Busbecq*, C. 1, s. 168.

⁴⁸² Dernschwam, a.g.e., s. 371.

SONUÇ

16. yüzyıl Avrupasında Rönesans ve Reform hareketlerinin toplumda değişim ve dönüşüme sebep olması ile yeni yerler görmek farklı kültürler tanımak isteyenlerin sayısı artmıştır. Bu durum seyahat notlarının artmasına sebep olur. Birinci elden kaynak olan mektuplar, günlükler veya tutulan notlar yani seyahatnâmeler halk tarafından ilgiyle karşılanmıştır. Seyahatnâmelerin bir kısmı kendi döneminde bir kısmı daha sonraki yıllarda basılmış, bazı seyahat notlarının kaybolduğu sadece dört mısralık bir şiirin kaldığı ve seyahatnâmelerin seyyahların ilgi alanlarına göre değişiklik gösterdiği tespit edilmiştir.

Seyyahların farklı tarihlerde ve çeşitli amaçlarla yolculuğa çıktıkları anlaşılmıştır. Kimisi elçilik heyeti ile İstanbul'a doğru yola çıkarken kimisi de yeni yerler keşfetmek üzere yolculuğa çıkmıştır. Elçilik heyetlerinde yer alanlar arasında nüfuzlu kişilerin olması saygınlık olarak görülmüştür. Seyahatlerini sadece Macaristan'a gerçekleştirenler olduğu gibi rotasını Macaristan üzerinden farklı topraklara çevirenler de olmuştur.

Seyyahların büyük çoğunluğu Macaristan yolculuklarına genelde Viyana'ya yakın Fischament kasabasından tekne ile başlamış, Tuna Nehri üzerinde yolculuklarına devam etmiş, nehir boyunca yer alan yerleşim yerlerini ziyâret ettikleri görülmüştür. Seyyahlar Tuna Nehri'nin akış istikâmetinde tüm Macaristan'ı dolaşmışlardır. Bir kısmı Budin'e kadar nehir yolculuğu yapmış seyahatine kara yoluyla devam etmiş, bir kısmının da tamamen nehir yolculuğunu tercih ettiği görülmüştür. Genel olarak tüm seyyâhlar yolculuğa başlamadan önce Macar tarzı giysiler giymişlerdir. Tuna Nehri boyunca birçok şehir, köy ve kasabaya uğramışlar, kimisi bu yerlerin resmini yapmış kimisi en ince ayrıntısına kadar not etmiştir.

Avrupa'yı Balkanlar'a bağlayan en önemli su yolu olan Tuna Nehri çok sert kış şartlarında donduğu nehrin üzerinde kalın bir buz kütesinin oluştuğu anlaşılmıştır. Ağır yük arabalarıyla adeta bir köprü varmış gibi karşıya geçmişlerdir. Tuna Nehri Macaristan sınırları içinde birçok akarsuyu kendine bağlar. Nehirde oluşan adalar çok verimli topraklardır. Seyyahlar Tuna'da yolculuğu daha kısa sürede gidecekleri yerlere ulaştıkları ve eşkiyalardan korunmak için en güvenilir yol olduğu için tercih

etmişlerdir. Tuna Nehri'nden geçen gemilerden gümrük vergisi alınmıştır. Vergi vermek istemeyen gemiler batırılmıştır.

Tuna Nehri'nde gemilerin yan yana getirilmesiyle gemi köprüsünün oluşturulduğunu görmekteyiz. Tuna üzerinde Bucentaurus adında saltanat gemisiyle imparatorlar ve krallar seyahat etmişlerdir. Tuna'da nassarların kullandığı nassada savaş gemileri görev yapmıştır. Bunlar hafif savaş gemileridir. Macar nöbetçi askerleri görev yapmıştır. Tuna'daki yolcuları nassada savaş gemileri top atışlarıyla karşılamışlardır.

Seyyahların Györ, Komárom, Estergon, Vişegrad, Vaç, Budin, Peşte, Tolna, Mohaç ve günümüzde Macaristan sınırları dışında kalan yerleri ziyaret ettikleri saptanmıştır. Bu yerler hakkında ayrıntılı bilgiye sahip olunmuştur. Güneyde Pannonia topraklarından o dönemde Macaristan sınırları içinde yer alan Belgrad'dan Macaristan'a giriş yapmışlardır.

Seyyahların iyi eğitim aldığı saptanmıştır. Seyahatlerinde değerli taşlar, kumaşlar, kitap, halı ve el yazmaları toplamış daha sonra bunların bir kısmını satmış paraya çevirmişlerdir. Bir kısmını hediye etmişlerdir.

Seyyahlar Macaristan hakkındaki tasvir, betimleme ve anlatılarda birbirlerine çok yakın ifadeler kullanmışlardır. Seyyahların tamamı, Macaristan topraklarının son derece verimli olduğunun fazlasıyla ürün yetiştığının kendi ihtiyaçlarından fazlasını sattıklarının bilgisini vermişlerdir. Değerli maden yatakları, tuz ve mermer ocakları vardır. Önemli yapılarda kırmızı mermerin kullanıldığı bilgisine ulaşmaktayız.

Macaristan şehirleri Osmanlı şehir yapılanması sayesinde olumlu yönde değişikliğe uğramıştır. Osmanlı'nın ticarî, siyasî, ekonomik ve kültürel alt yapısının sağlam olması öğrenmeye açık bir millet olan Macarların yeni şeyler öğrenmelerini sağlamıştır. Macaristan ticaretine Osmanlı olumlu yönde katkı sağlamış ve halka kendi zanaatlarını öğretmişler, yeni usul ve teknik öğrenen ustalar bunları eserlerine uygulamışlardır. Osmanlı'nın Macar ekonomisine katkısıyla büyük baş hayvan ticareti gelişmiştir. Osmanlı döneminde Macaristan'da çok sayıda câmi, kervansaray, han, hamam, medrese, köprü, aşevi ve mektep yapılmıştır. Seyyahlar bu yapılara hayranlık duyduklarını belirtmişlerdir.

16. yüzyıl Macaristan'ında Osmanlıya dair izlenimleri dikkat çekicidir. Çalışmada ele alınan seyyahların neredeyse hepsi Osmanlı'nın misafirperver olduğunu savaşçı bir millet olduğundan dolayı kurallara ve nizama çok dikkat ettiklerini yazmışlardır. Yemek kültürü ve yemek adabına ne denli önem verildiğini görmekteyiz. Seyyahlar Osmanlı'nın Macaristan'da halkın dini inancına karışmadığını herhangi bir baskı uygulamadığını vurgularlar.

Seyyahlar Viyana'dan Fischament kasabasından gemiyle yolculuklarına başlamışlar. Tuna Nehri yol güzergâhını takip etmişler. Sırasıyla Györ, Komárom, Estergon, Vişegrad, Vaç, Budin, Peşte, Tolna ve Mohaç'a uğramışlar. Mohaç'tan Belgrad'a oradan Niş ve Sofya üzerinden İstanbul'a gitmişlerdir. Bu güzergâhı takip etmeyenler yine Viyana'dan yolculuğa başlamış, gemi ile Tuna'da ilerleyerek kuzeyde Komárom'dan Nyitra Nehri üzerinden Érszekujvár'a oradan kuzey yolunu takip ederek yol boyu şehir ve kasabalara uğramışlardır. Nehrin bittiği yerden kara yoluyla yollarına devam etmişlerdir. Tokaj istikametinde Tordá'dan devam ederek İstanbul'a gitmişlerdir.

BİBLİYOGRAFYA

- Ágoston, Gábor, “Budın’de Osmanlı Medreseleri ve Müderrisleri”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, S. 58, İstanbul 1989, s. 141-150.
- _____, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Harp Endüstrisi ve Barut Teknolojisi (1450-1700)”, *Osmanlı*, Ed. Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, C. 6, Ankara 1999, s. 621-632.
- _____, “XVI. Yüzyılda Macaristan’da Osmanlı Barut Üretimi: Budin Baruthânesi”, Çev. Zafer Gölen, *Belleten*, C. LXVII, S. 249, Ağustos 2003, s. 541-552.
- _____, *Osmanlı’da Strateji ve Askerî Güç*, Çev. M. Fatih Çalışır, Timaş Yay., İstanbul 2015.
- Aksulu, N. Melek, *Mohaç Esiri Bartholomaeus Georgievic (1505-1566) ve Türklerle İlgili Yazıları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998.
- Araslı, Altan, *Avrupa’da Türk İzleri*, Tercüman Yayınları, İstanbul 1986.
- Arıkan, Zeki, “Busbeck ve Osmanlı İmparatorluğu”, *Osmanlı Araştırmaları The Journal Of Ottoman Studies*, Ed. Halil İnalcık, Nejat Göyünç, Heath W. Lowry, S. IV, İstanbul 1984, s. 197-224.
- Arslan Sözüdoğru, Hatice, “Salomon Schweigger (1551-1622) Ve Ein Neue Reyssbeschreibung Auss Teutschland Nach Constantinopel Und Jerusalem Adlı Kitabı Işığında 16. Yüzyılda Avrupalı Bir Vaizin Osmanlı’ya Bakışı”, *Tarih Okulu Dergisi*, S. XXXII, Aralık 2017, s. 373-396.
- Aslanapa, Oktay, “Macaristan’da Türk Âbideleri”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, C. I, S. 2, 1949-1950, s. 325-345.
- Atsız, H. Nihal, *Âşıkpaşaoğlu Tarihi*, Ötüken, İstanbul 2017.

Ayverdi, Ekrem Hakkı, Aydın Yüksel, Yardımcılar: Gürbüz Ertürk, İbrahim Nûman, *Avrupa'da Osmanlı Mimârî Eserleri Romanya Macaristan, İstanbul Fetih Cemiyeti, C. I, 1. ve 2. Kitap, 1977.*

Baştav, Şerif, “Macar-Türk Akrabalığı”, *Tarih ve Toplum Dergisi, C. 36, S. 215, İletişim Yayınları, Kasım 2001, s. 59-65.*

Benderli, Gün, Gülen Yılmaz, Zsuzsa Kakuk, Edit Tasnâdi, *Magyar-Török Szótár, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest 2002.*

Beydilli, Kemal, “Yeniçeri”, *TDV İA, C. 43, İstanbul 2013, S. 450-462.*

Birkás, Géza, *Francia Utazók Magyarországon, Universitas Szegediensis, Szeged 1948.*

Buch, Wilfried, “16. Yüzyılda İki Genç Alman’ın Türklerle İlgili İzlenimleri”, Çev. Zeki Cemil Arda, *Belleten, C. XLVI, S. 184, Ekim 1982, s. 745-786.*

Busbecq, Ogier Ghiselin de, Charles Thornton Forster, F. H. Blackburne Daniell, *The Life And The Letters Of Ogier Ghiselin De Busbecq, C. 1-2, London 1881.*

_____, *Ogier Ghiselin De Busbecq Imperial Ambassador at Constantinople 1554-1562, Louisiana State University, 2005.*

_____, *Türk Mektupları Kanuni Döneminde Avrupalı Bir Elçinin Gözlemleri (1555-1560), Çev. Derin Türkömer, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2005.*

Csáki, Éva, “Macarca’da ki Yer Adlarına Ve Ad Verme Geleneklerine Dair”, *Dil Araştırmaları, S. 13, 2013, s. 37-44.*

Curipeschitz, Benedict, *Yolculuk Günlüğü 1530, Çev. Özdemir Nutku, TTK Yay., Ankara 1977.*

Çelebi, Evliyâ, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: Podgoriçe-İştib-Vidin-Peçoy-Budin-Üstürgon(Estergon)-Ciğerdelen-Mcaristan-Öziçe-*

Taşlıca-Dobra-Venedik-Mostar-Kaniye, Haz. Seyit Ali Kahraman, 6. Kitap, C. 1-2, 2. Baskı, YKY, İstanbul 2017.

Danişmend, İsmail Hâmi, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Türkiye Yayınevi, C. 2, İstanbul 1972.

Dávid, Géza, “Budin”, *TDV İA*, C. 6, İstanbul 1992, s. 344-348.

_____, “Estergon”, *TDV İA*, C. 11, İstanbul 1995, s. 438-440.

_____, “Mohács-Pécs 16. századi bégjei”, *Pécs a törökkorban, Pécs Története Alapítvány*, Pécs 1999.

_____, “Macaristan”, *TDV İA*, C. 27, İstanbul 2003, s. 286-295.

_____, “Mohaç”, *TDV İA*, C. 30, İstanbul 2005, s. 231-232.

_____, “Kasım Voyvoda, Bey ve Paşa”, *TAD*, S. 60, Ankara 2016, s. 291-330.

_____, “Osmanlı Macaristan’ında Bazı Vakıflar”, *Balkanlarda Osmanlı Vakıfları ve Eserleri Uluslararası Sempozyumu*, 2012, s. 143-148.

_____, “Macaristan’da Yönetici Osmanlı Aileleri”, *OTAM*, S. 38, 2015, s. 24-25.

Dávid, Géza-Pál Fodor, “Osmanlı Tarihi İle İlgili Macaristan’daki Çalışmalar Ve Bunların Değerlendirmesi”, *XIII. Türk Tarih Kongresi Ankara 4-8 Ekim 1999 Kongreye Sunulan Bildiriler*, TTK, C. 1, Ankara 2002, s. 1-36.

Dernschwam, Hans, *Hans Dernschwam’s Tagebuch, einer Reise nach Konstantinopel und Klenasien (1553-55)*, München-Leipzig 1923.

_____, *İstanbul ve Anadolu’ya Seyahat Günlüğü*, Çev. Yaşar Önen, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987.

Eckhart, F., *Macaristan Tarihi*, TTK Basımevi, Ankara 2010.

Emecen, Feridun M., *Osmanlı Klasik Çağında Savaş*, Timaş Yay., 1. Baskı, İstanbul 2010.

Emecen, Feridun, “Süleyman I”, *TDV İA*, C. 38, İstanbul 2010, s. 62-74.

Eren, Hasan, “Geçmişine Bakan Yalnız Bir Ulus: Macarlar”, *Tarih ve Toplum Dergisi*, İletişim Yay., C. 36, S. 215, Kasım 2001, s. 76-85.

Eyice, Semavi, “Baruthâne”, *TDV İA*, C. 5, İstanbul 1992, s. 94-96.

_____, “Budin’de Türk Eserleri”, *TDV İA*, C. 6, İstanbul 1992, s. 348-352.

_____, “Busbecq, Ootgeer Giselin van”, *TDV İA*, C. 6, İstanbul 1992, s. 466-467.

_____, “Dernschwam de Hradiczın, Hans”, *TDV İA*, C. 9, İstanbul 1994, s. 182-183.

_____, “Gülbaba Tekkesi ve Türbesi”, *TDV İA*, C. 14, İstanbul 1996, s. 228-230.

Faroqhi, Suraiya, *Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir?*, Çev. Zeynep Altok, TVYY, İstanbul 2001.

Fehér, Géza, “Macaristan’ın Türk hâkimiyeti devrinden kalma mimârî ve sanat eserleri”, *VI. Türk Tarih Kongresi*, Ankara 1961, s. 472-473.

_____, “Macar Sanatında Türk Etkisi”, *Önasya*, S.41, 1969, s. 7-8.

_____, “Macaristan’daki Osmanlı Kalıntıları ve Zenginlikleri”, Çev. Şebnem Ercebeci, *Erdem*, 9(26), 1996, s. 679-692.

Fekete, L., “Osmanlı Türkleri ve Macarlar 1366-1699”, *Belleten*, C. XIII, S. 52, Ankara 1949, s. 663-743.

Finkel, Carolin, *Rüyadan İmparatorluğa Osmanlı*, Timaş Yay., İstanbul 2007.

Fodor, Pál, *İmparatorluk Olmanın Dayanılmaz Ağırlığı*, ter. Özgür Kolçak, Yeditepe, İstanbul 2016.

Gerlach, Stephan, *Türkiye Günlüğü 1573-1576*, Ed. Kemal Beydilli, Çev. Türkis Noyan, Kitap Yayınevi, C. 1, İstanbul 2007.

_____, *Türkiye Günlüğü 1577-1578*, ed. Kemal Beydilli, Çev. Türkis Noyan, Kitap Yayınevi C. 2, İstanbul 2007.

_____, *Tage-Buch Der Von Zween Glorwürdigsten Römischen Kaysern Maximiliano Und Rudolpho*, Yayıncı: Johann David Zunners, Basım: Heinrich Friesen, Frankfurt/Main 1674.

Gerő, Győző, *Pécs Török Műemlékei*, Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, Budapest 1960.

Gévay, Antal, *A' Budai Pasák*, Strauss Antal' özvegye' betüivel, Bécs 1841.

Giovio, Paolo, *Encyclopedia of Italian Literary Studies*, Ed. Gaetana Marrone, Rastledge Taylor-Francis Group, NewYork-London 2007.

Gökbilgin, Tayyip, "Macaristan'daki Türk Hâkimiyeti Devrine Ait Bazı Notlar", *Türkiyat Mecmuası*, C. 7, 1942, s. 200-211.

Gökbilgin, M. Tayyip, "Kara Üveys Paşa'nın Budin Beylerbeyliği 1578-1580)", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, C. 2, S. 3-4, 1952, s. 17-34.

_____, "Kanunî Sultan Süleyman'ın Macaristan ve Avrupa Siyasetinin Sebepleri ve Âmilleri, Geçirdiği Safhalar", *Kanunî Armağanı*, TTK Yay., Ankara 1970, s. 5-39.

Göyünç, Nejat, "Salomon Schweigger ve Seyahatnamesi", *Tarih Dergisi*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, C. XIII, S. 17-18'den ayrı basım, İstanbul 1963, s. 119-140.

Gyömrei, Sándor, *Az Utazási Kedv Története*, Gergely R. Kiadása, Budapest 1935.

Gyula, Antalffy, *A Thousand Year of Travel in Old Hungary*, Corvina, Hungary 1980.

Hammer, Joseph, *Büyük Osmanlı Tarihi*, Çev. Mehmet Ata, Vecdi Bürün, Refik Özdek, Üçdal Hikmet Neşriyat, C. 5-6, İstanbul 1998.

Hermann, Hagen, *Jacobus Bongarsius: Ein Beitrag zur Geschichte der gelehrten Studien des 16.-17. Jahrhunderts*, Gedruckt bei A. Fischer, Bern 1874.

Hegyi, Klára, *A török hódoltság várai és várkatonasága*, História-MTA Történettudományi Intézete, C. I, Budapest 2007.

_____, “Pécs török katonasága”, *Pécs a törökkorban*, Pécs Története Alapítvány, Pécs 1999, s. 89.

Hezarfen, Hüseyin Efendi, *Telhîsü’l-Beyân Fî Kavânîn-i Âl-i Osmân*, Haz. Sevim İlgürel, TTK, Ankara 1998,

İpçioğlu, Mehmet, “Kanuni Sultan Süleyman’ın Estergon Seferi”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya 1989.

_____, “Kanunî Süleyman’ın Estergon (Esztergom) Seferi 1543”, *Osmanlı Araştırmaları*, S. X, İstanbul 1990, s. 137-161.

İpşirli, Mehmet, “Koca Sinan Paşa”, *TDV İA*, C. 26, Ankara 2002, s. 137-139.

Jorga, Nicolae, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Yeditepe, C. I-V, İstanbul 2012.

Juhász, József, István Szőke, Gábor O. Nagy, Miklós Kovalovszky, *Magyar Értelmező Kéziszótár*, Akadémiai Kiadó, Budapest 1978.

Kakuk, Zsuzsa, *Studio Turco-Hungarica*, Budapest 1977.

Kaldy-Nagy, Gyula, *Kanuni Devri Budin Tahrir Defteri (1546-1562)*, A.Ü. DTCE Yayınları: 177, Ankara 1971.

Káldy-Nagy, Gyula, “Macht und Immobilienvermögen eines türkischen Beglerbegs im 16. Jahrhundert.” *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, (AOH) 25, 1972, s. 441- 450.

_____, “Budın Beylerbeyi Mustafa Paşa (1566-1578)”, *Belleten*, S. 54, 1990, s. 649-663.

Karácson, Imre, *Evlia Cselebi Török Világutazó Magyarországi Utazásai 1660-1664*, Gondolat, Budapest 1985.

Karakaya, Fikret, “Lavta”, *TDV İA*, C. 27, Ankara 2003, s. 113-114.

Kılıç, Orhan, “Kanuni Sultan Süleyman Devrinde Osmanlı Devleti’nin İdari Taksimatı”, *Kanunî Sultan Süleyman Dönemi Ve Bursa*, Bursa Osmangazi Belediyesi Yay., Bursa 2019, s. 364-406.

Kovacs, András, *A Pécsi Szőlőműveltség Történeti Néprajza*, József Attila Tudományi Kar Néprajzi Intézet, Pécs 1964-65.

- Lipinska, Aleksandra, *Moving Sculptures*, Tuta Sub Aegide Pallas, Boston 2014.
- Lubenau, Reinhold, *Reinhold Lubenau Seyahatnamesi Osmanlı Ülkesinde 1587-1589*, Çev. Türkis Noyan, Kitap Yayınevi, C. 1-2, İstanbul 2012.
- _____, *Beschreibung Der Reisen Des Reinhold Lubenau*, Haz. W. Sahn, Königsberg 1914.
- Mantran, Robert, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I Osmanlı Devleti'nin doğuşundan XVIII. Yüzyılın sonuna Historie De L'empire Ottoman*, Çev. Server Tanilli, Say Yayınları, Ankara 1991.
- Makkai, László, "Hungary Before The Hungarian Conquest", *A History Of Hungary*, Ed. Peter F. Sugar, Péter Hanák, Indiana University Press, Bloomington 1994.
- Maxim, Mihai, "Tuna", *TDV İA*, C. 41, İstanbul 2012, s. 372-374.
- Molnár, József, *Macaristan'daki Türk Anıtları Monuments Turcs En Hongrie*, TTK, Ankara 1993.
- Mordtmann, J. H., *Adalék Buda 1526-iki Elfoglalásához*, A Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet Közleményei, Budapest-Konstantinápoly 1918.
- Naîmâ, Mustafa Efendi, *Naîmâ Târihi*, Zuhuri Danışman Yayınevi, Çev. Zuhuri Danışman, C. I, İstanbul 1967.
- Oláh, Miklós, *Hungaria*, Nagvető Könyvkiadó, Budapest 1536.
- Ortaylı, İlber, "Bazı 16. Yüzyıl Alman Seyahatnamelerindeki Türkiye Şehir Ve Köylerine Ait Bilgiler Üzerine", *A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 27, S. 4, 1972, s. 135-159.
- Özcan, Abdülkadir "Martolos", *TDV İA*, C. 28, Ankara 2003, s. 64-65.
- Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri Ve Terimleri Sözlüğü*, C. I-II, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1993.
- Papp, Sándor, "Slovakya", *TDV İA*, C. 37, İstanbul 2009, s. 337-339.
- _____, "Yanikkale", *TDV İA*, C. 43, İstanbul 2013, s. 315-316.

- Parlatır, İsmail *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Yargı Yayınevi, Ankara 2017.
- Páva, Zsolt, *Az Oszmán Kori Pécs*, Szülöföld Könyvkiadó, Pécs 2014.
- Peçevî, İbrahim Efendi, *Peçevî Tarihi*, Haz. Bekir Sıtkı Baykal, C. I-II, Kültür Bakanlığı Yayınları, 3. Baskı, Ankara 1999.
- Reinhold, Lubenau, *Reinhold Lubenau Seyahatnamesi Osmanlı Ülkesinde 1587-1589*, Çev. Türkis Noyan, C. I, Kitap Yayınevi, İstanbul 2012.
- Ricaud, Paul, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Hâlihazırının Tarihi (XVII. Yüzyıl)*, trc. Halil İnalcık-Nihan Özyıldırım, TTK, Ankara 2012.
- Sami, Şemseddin, *Kâmûs-i Türkî (Latin Harfleriyle)*, Haz. Raşit Gündoğdu, Niyazi Adıgüzel, Faruk Önal, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul 2017.
- Schweigger, Salomon, *Ein Neue Reyssbeschreibung Auss Teutschland Nach Constantinopel Und Jerusalem*, 1613.
- _____, *Sultanlar Kentine Yolculuk 1578-1581*, Çev. S. Türkis Noyan, Kitap Yayınevi, İstanbul 2004.
- Scitovszky, János, *Baranya*, Nyomatott a'Lyceum'könyvnyomó Intezetében, Pécs 1845.
- Sezen, Tahir, *Osmanlı Yer Adları*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara 2017.
- Soysal, İsmail, "Mohaç Sonrası Türk-Macar Siyasal İlişkileri Üzerine Macar Tarihçisi Géza Perjes'in Bir Değerlendirmesi", *Belleten*, C. XL, S. 157, Ankara 1976, s. 127-138.
- Sudár, Balázs, "Osmanlı Macaristan'ında Camiye Çevrilen Kiliseler", *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, S. 25, 2014, s. 55-78.
- Süreyya, Mehmed, *Sicill-i Osmanî*, Yay. Haz. Nuri Akbayan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, C. 3-5, İstanbul 1996.
- Szamota, István, *Régi Utazások Magyarországon és A Balkán Félszigeten 1054-1717*, Franklin-Társulat, Budapest 1891.

- _____, “Bongars J. útazása Bécsből (Erdélyen át) Konstantinápolyba 1585”, *Régi Utazások Magyarországon és A Balkán Félszigeten 1054-1717*, Franklin-Társulat, Budapest 1891, s. 163-182.
- _____, “Oláh Miklós, Magyarország leírása. 1536.”, *Régi Utazások Magyarországon és A Balkán Félszigeten 1054-1717*, Franklin-Társulat, Budapest 1891, s. 518-555.
- _____, “Br. Vratiszláv útazása 1591-ben”, *Régi Utazások Magyarországon és A Balkán Félszigeten 1054-1717*, Franklin-Társulat, Budapest 1891, s. 180-230.
- Şahin, İlhan, “Sancak”, *TDV İA*, C. 36, İstanbul 1992, s. 97-99.
- Takáts, S., *Macaristan Türk Âleminde Çizgiler (Rajzok a török világból)*, Çev. Sadrettin Karatay, Maarif Basımevi, Ankara 1958.
- Takats, S., *Macaristan Türk Âleminde Çizgiler*, Çev. Sadrettin Karatay, TTK, Ankara 2011.
- Thaly, Kálmán, “A Budai Mufti Könyvtára Az 1684 És 1686 Években”, *Magyar Könyvszemle*, C. 20, S. 4, 1896, s. 338-340.
- Tekin, Zeki “Türkler’de Dericilik”, *TDV İA*, İstanbul 1994, C. 9, s. 176-178.
- Teply, Karl, “Nemçe İmparatorlarının İstanbul’a Yolladığı Elçi Heyetleri Ve Bunların Kültür Tarihi Bakımından Önemli Tarafları”, Çev. Bekir Sıtkı Baykal, *AÜ DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, VII/12-13, 1969, s. 247-263.
- Tietze, Andreas, *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı/Sprachgeschichtliches und etymologisches Wörterbuch des Türkei-Türkischen*, Simurg, C. 1, 1. Baskı, İstanbul 20002.
- _____, *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, C. 2, Wien 2009.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi: İstanbul’un Fethinden Kanunî Sultan Süleyman’ın Ölümüne Kadar*, TTK, C. I-II, 8. Baskı, Ankara 1998.

_____, *Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapıkulu Ocakları*, TTK Basımevi, 3. Baskı, C. I-II, Ankara 1988.

Üçel-Aybet, Gülgün, *Avrupalı Seyyahların Gözünden Osmanlı Dünyası ve İnsanları (1530-1699)*, İletişim Yay., İstanbul 2003.

Ürekli, Bayram, Ali Baş, “Veli Baba ve Senirkent Ulubey’deki Manzumesi”, *Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*, S. 9-10, Konya 1994-1995, s. 139-217.

Ürekli, Bayram, “Gülbaba’nın Tarihi Kimliğine Dair”, *Osmanlı-Macaristan-Habsburg İlişkileri Ve Kanuni Sultan Süleyman*, International Symposium On Contacts Of The Ottoman Empire With The World, Budapeşte 2016.

_____, “Türkolojinin İki Önemli İsmi Franz Taeschner Ve Franz Babinger’in Feridun Nafiz Uzluk’a Gönderdikleri Mektuplar”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 43, Bahar 2018, s. 289-312.

Veress, Endre, “Musztafa Budai Basa Álma S A Nagy Löpor-Robbanás”, *Történelmi Tár*, A Magyar Történelmi Társulat Tulajdona, Budapest 1896, s. 741-743.

Wheatcroft, Andrew, *Kapıdaki Düşman Habsburglar ile Osmanlıların Avrupa Mücadelesi*, Çev. Neşenur Domaniç, Doğan Kitap, İstanbul 2012.

Wratislaw, A. H., *Adventures Of Baron Wenceslas Wratislaw Of Mitrowitz*, London 1862.

Yekeler, Numan, vd., *Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı’dan Günümüze Türk-Macar İlişkileri*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, İstanbul 2016.

Yerasimos, Stefanos, “Stephan Gerlach”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 3, s. 394.

Yücel, Yaşar, *Muhteşem Türk Kanunî İle 46 Yıl*, TTK Basımevi, Ankara 1987.

Zachariadou, Elizabeth A., *Osmanlı Beyliği (1300-1389)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1993.

Zinkeisen, Johann Wilhelm, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (1453-1574): Venedik Cumhuriyeti ve Macaristan Kralı ile 1502 ve 1503 Yıllarında Yapılan Barışa*

Kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'da Genişlemesi, Çev. Nilüfer Epçeli, C. 2, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2011.

_____, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi: Lehistan Barışı'na ve Sultan I. Mustafa'nın 1623'te Tahttan İndirilmesine Kadar*, Çev. Nilüfer Epçeli, C. 3, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2011.

İnternet Kaynakları

Nicolaus Olahus, https://en.wikipedia.org/wiki/Nicolaus_Olahus (Erişim Tarihi 4.06.2020).

1. Markó, László, A magyar állam főméltóságai Szent Istvántól napjainkig – Életrajzi Lexikon (*The High Officers of the Hungarian State from Saint Stephen to the Present Days-A Biographical Encyclopedia*) (2nd edition) Helikon Kiadó, Budapest 2006.
2. Glomski, Jacqueline *Patronage and Humanist Literature in the Age of the Jagiellons*, University of Toronto Press, 2007, s. 92

Vaç, <https://tr.wikipedia.org/wiki/V%C3%A1c> (Erişim Tarihi: 20/07/2020).

1. Işık, M., "Budin Sancağında Tımar Rejimi: 1560-1561 Yılı Örneği". *History Studies*, C. 5, S. 4, Temmuz 2013, s. 181.
2. Turan, M., "II. Viyana Muhasarası: Osmanlı Devleti'nde Siyasi, İdari Ve Askeri Çözülme", *OTAM*, C. 9, S. 9, 2015, s. 402.

Arşiv Kaynakları (Online Erişim)

Toronto Reference Library, Baldwin Collection, No: 912. 4397 B67.

<https://www.torontopubliclibrary.ca/detail.jsp?Entt=RDMDc-912-4397B67&R=DC-912-4397-B67> (Erişim Tarihi: 14/05/2020).

Toronto Reference Library, Baldwin Collection, No: 912. 4397 B67.

<https://www.torontopubliclibrary.ca/detail.jsp?Entt=RDMDc-912-4397-B67-ESZTERGOM&R=DC-912-4397-B67-ESZTERGOM> (Erişim Tarihi: 14/05/2020).

The Saxon State and University Library Dresden (SLUB), VD17-Nummer: VD17
14:656267R (Almanya’da 17. yüzyılda basılmış eserler kataloğu). [http://dienste.slub-](http://dienste.slub-dresden.de/cgi-bin/FOZK.pl?PPN=03859935X)
[dresden.de/cgi-bin/FOZK.pl?PPN=03859935X](http://dienste.slub-dresden.de/cgi-bin/FOZK.pl?PPN=03859935X) (Erişim Tarihi: 16/05/2020).

EKLER:

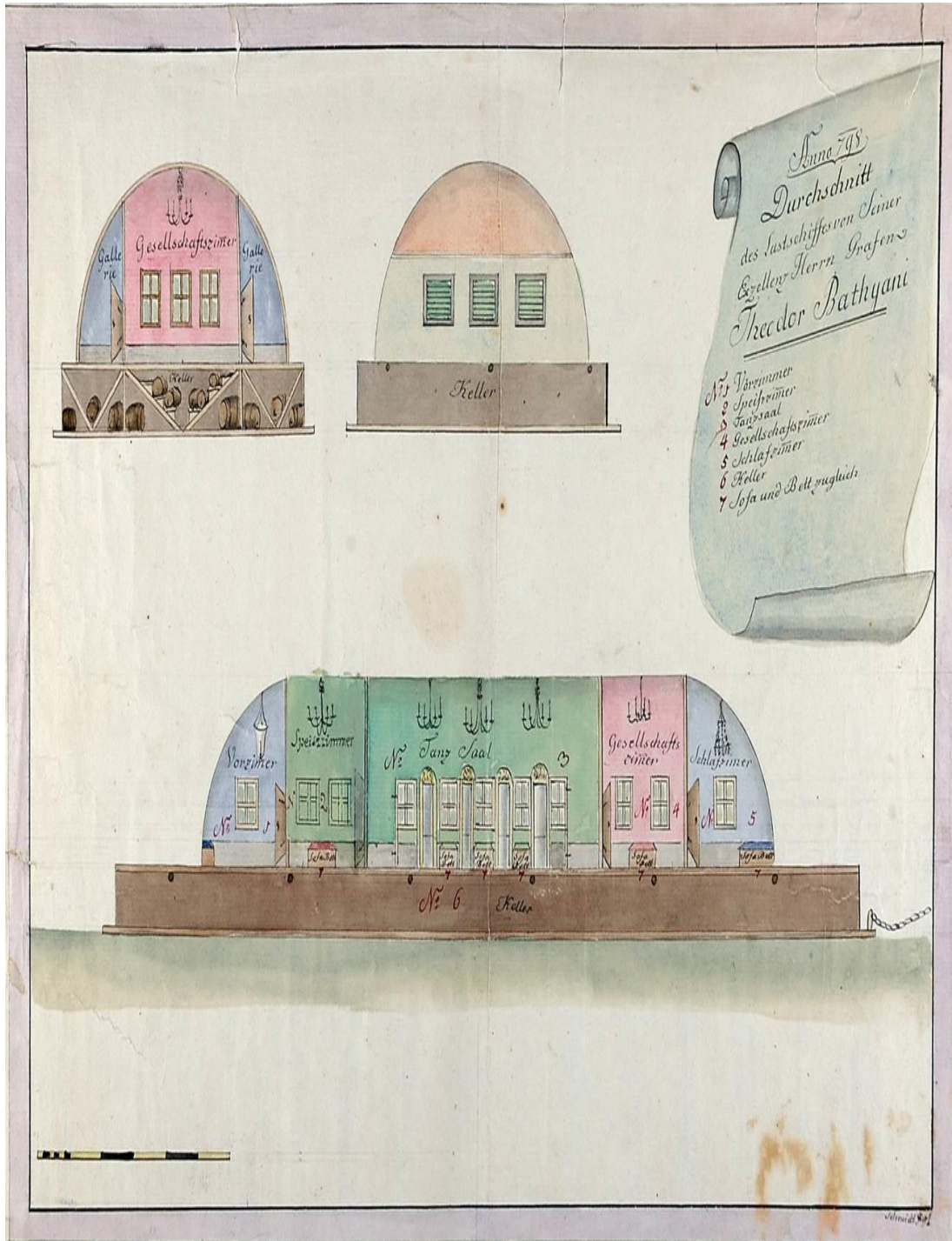
Ek-1: 1594 Yanikkale (Toronto Library/Baldwin Collection)

<https://www.torontopubliclibrary.ca/detail.jsp?Entt=RDMDC-912-4397-B67&R=DC-912-4397-B67> (Erişim Tarihi: 14/05/2020).

Ek-3: Bucentaurus Saltanat Gemisi (The Saxon State and University Library Dresden)

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/6/69/Bucentaurus_Hungariae.png/800px-Bucentaurus_Hungariae.png (Erişim Tarihi: 22.05.2020)

Ek-4: Bucentaurus Salтанат Gemisi Şeması

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/a/a0/Bucentaurus_aldaln%C3%A9zet_i_rajza.jpg/800px-Bucentaurus_aldaln%C3%A9zeti_rajza.jpg (Erişim Tarihi: 22.05.2020).

Ek-5: Tuna'da Osmanlı Gemileri (Salomon Schweigger, *Ein Newe Reyssbeschreibung Auss Teutschland Nach Constantinopel Und Jerusalem*, 1613)

<https://books.google.com.tr/books?id=EjRoAAAACAAJ&pg=PA27&dq=Ein+Newe+Reyssbeschreibung+Auss+Teutschland+Nach+Constantinopel+Und+Jerusalem> (Erişim Tarihi: 18.07.2020).

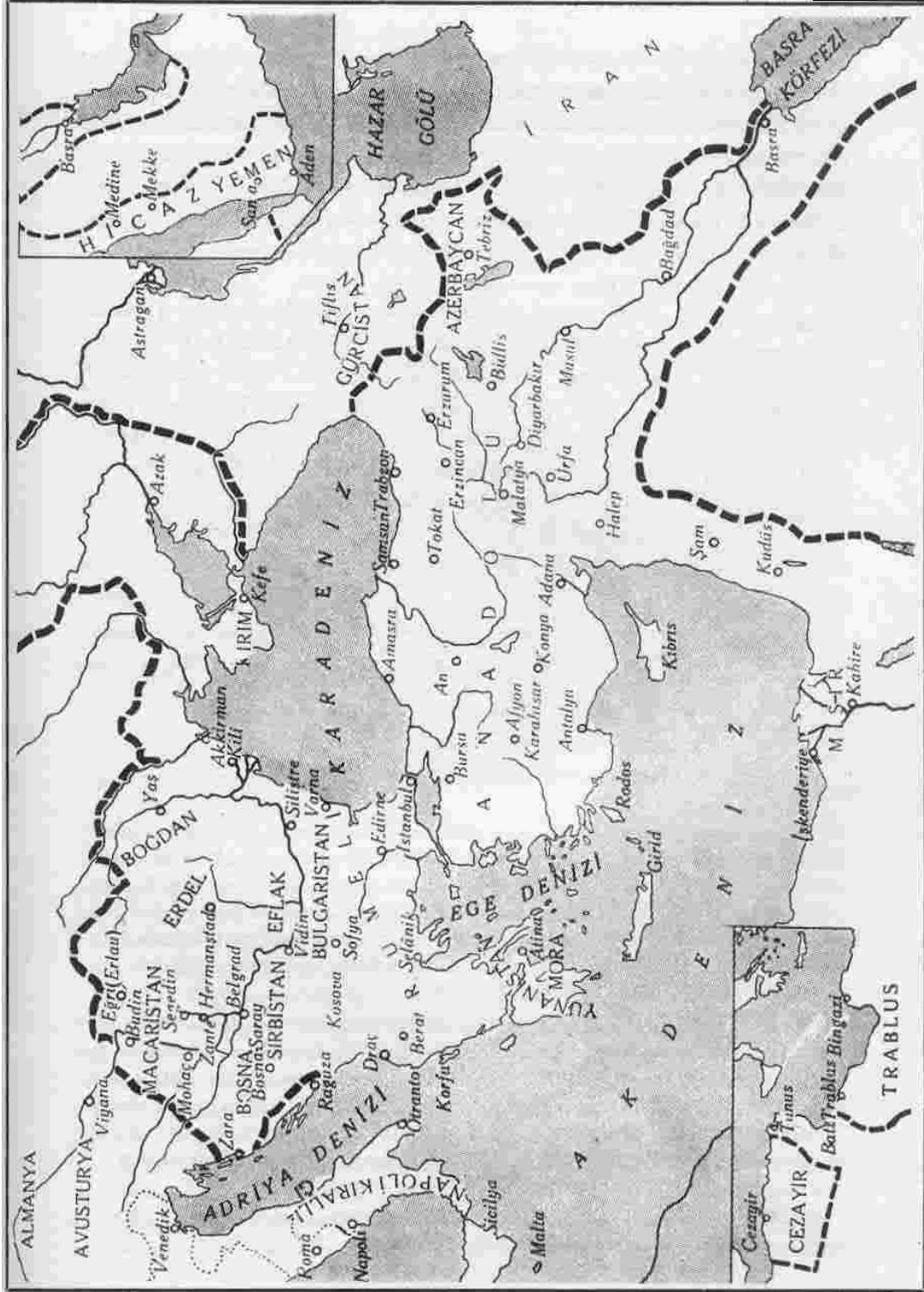

Ek-6: Tuna'da Elçilik Heyeti Gemileri (Salomon Schweigger, *Ein Neue Reyssbeschreibung Auss Teutschland Nach Constantinopel Und Jerusalem*, 1613)

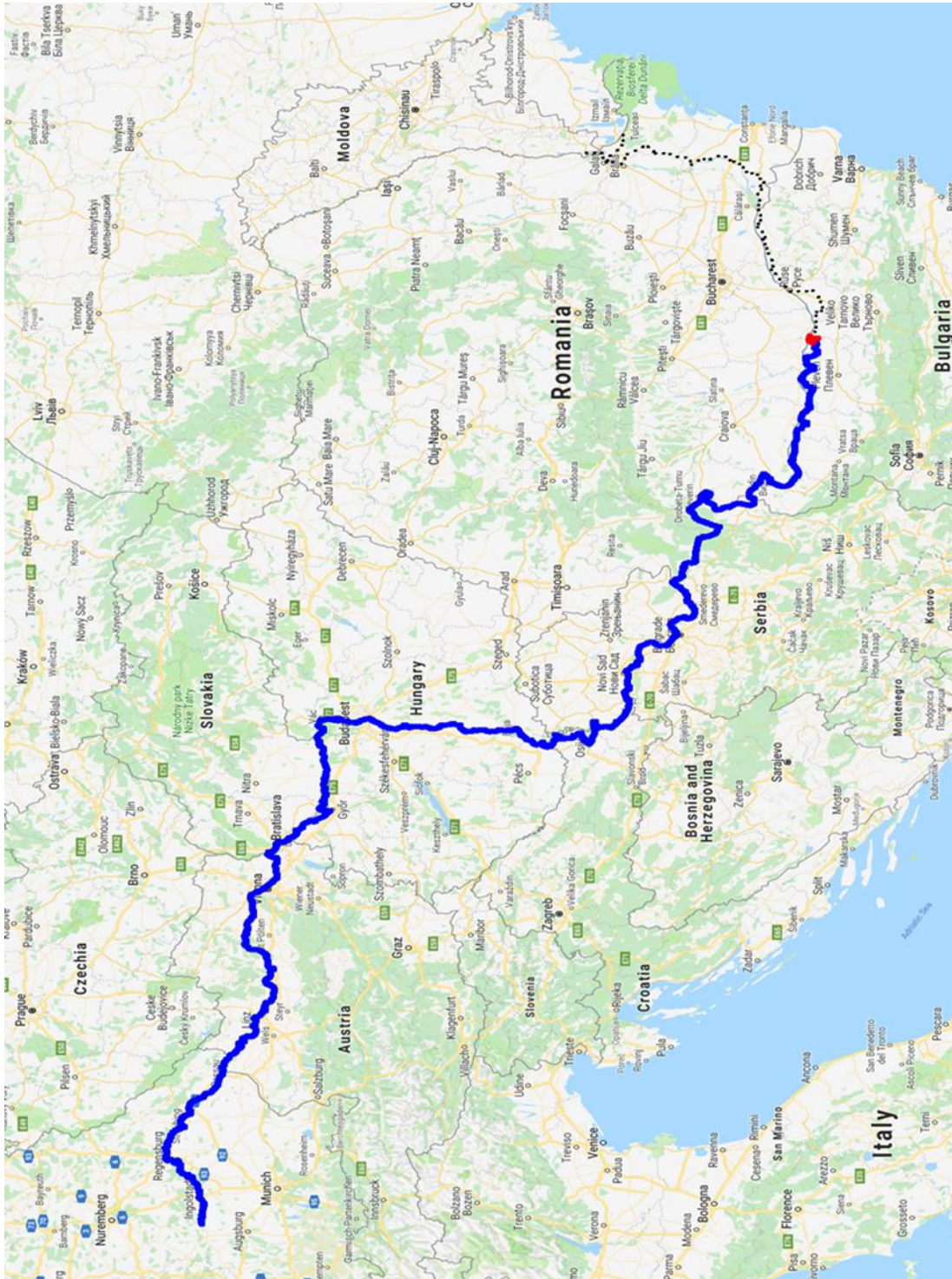
<https://books.google.com.tr/books?id=EjRoAAAACAAJ&pg=PA27&dq=Ein+Neue+Reyssbeschreibung+Auss+Teutschland+Nach+Constantinopel+Und+Jerusalem> (Erişim Tarihi: 18.07.2020).

Seyyahlar	Meslekleri	Seyahate Çıkış Tarihleri ve Yeri	Seyahat Edilen Yerler
Hans Dernschwam	Bürokrat İş adamı/Tüccâr	Viyana (Fischament) 22 Haziran 1553	Magyar-Ovár, Györ, Komárom, Estergon, Budin, Peşte, Tolna, Mohaç
Ogier Ghiselin de Busbeck	Diplomat Koleksiyoncu	Viyana (Fischament) 1554	Komárom, Estergon, Budin, Peşte, Csepel Adası, Tolna, Mohaç
Stephan Gerlach	Papaz	Viyana (Fischament) 10 Haziran 1573	Komárom, Estergon, Budin, Peşte, Tolna, Mohaç
Salomon Schweigger	Papaz	Viyana (Fischament) 1577	Komárom, Estergon, Budin
Jakab Bongars	Aristokrat	Viyana (Fischament) 1585	Magyar-Ovár, Györ, Szögye Köyü, Komárom, Tokaj, Kálló
Reinhold Lubenau	Eczacı	Viyana (Fischament) 1587	Komárom, Estergon Visegrad, Budin, Tolna, Mohaç
Baron V. Vratislav	Elçi	Viyana (Fischament) 1591	Komárom, Estergon, Budin, Peşte

Ek-7: Avrupalı Seyyahların Macaristan'da Seyahat Ettiği Yerler ve Yılları

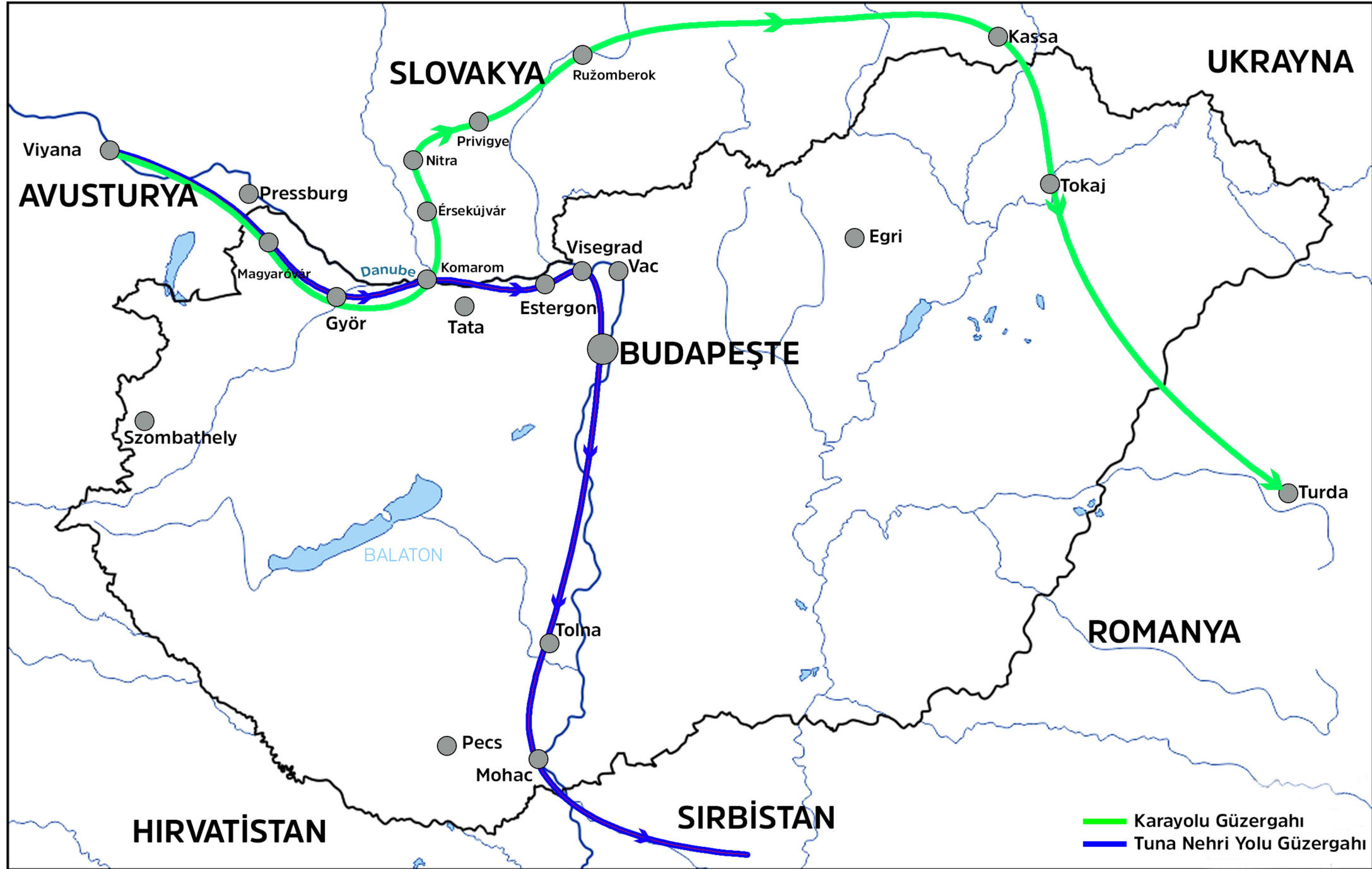

Ek-9: 16. Yüzyılda (Kanunî Sultan Süleyman Döneminde) Osmanlı İmparatorluğu Haritası (Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi)

Ek-10: Tuna Nehri'nin İzlediği Yol

http://www.interregdanube.eu/uploads/media/approved_project_public/0001/37/9c0591f4f01c70ff988efd468ed3d6d177fea95b.png (Erişim Tarihi: 13.07. 2020)

Ek- 11: 16. Yüzyılda Avrupalı Seyyahların Macaristan Güzergâhları